

99731

**KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN
YAPILANMASI STRATEJİSİ
ÇERÇEVESİNDE ÖZELLEŞTİRME
BOYUTLARININ BELİRLENMESİ**

**(Doktora Tezi)
Ali SÖZDEMİR
ESKİŞEHİR
Ocak - 1994**

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI STRATEJİSİ
ÇERÇEVESİNDE ÖZELLEŞTİRME BOYUTLARININ BELİRLENMESİ

(Doktora Tezi)

Ali SÖZDEMİR/

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

ESKİŞEHİR

Ocak-1994

Ö Z E T

1970'li yıllarda yaşanan dünya iktisadi buhranı, Keynesyen düşünceye dayalı iktisadi yapının Dünya'da yaşanan iktisadi sorunların çözümünde yetersiz kalacağı ve yeniden yapılanmanın gerekliliğini savunan tezlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1980'li yıllarda yaygınlaşan bu yeni tez, devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılarak, kamunun ekonomiye müdahalesinin ortadan kaldırılıp, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi koşullarının hakim kılınmasını savunmaktadır.

İdari, sosyal ve ekonomik yapıda köklü reformları içeren bu yeni tez, Doğu bloku ülkelerinin de katılımıyla dünya genelinde yaygınlaşıp, "yeniden yapılanma stratejisi" olarak iktisat literatürüne girmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde başlayıp, hızla tüm dünyada yaygınlaşan yeniden yapılanma stratejisi içerisinde en önemli araç ise özelleştirme olmuştur.

Dünya'da yaşanan bu hızlı değişime ayak uyduramayan ülkelerin, kalkınma yarışında safdışı kalacağı bir gerçektir. Dolayısıyla, genç KKTC'ninde çağdaş dünya içerisinde hakettiği yere ulaşabilmesi, müreffeh ve özgür bir ülke olarak varlığını sürdürebilmesi, bu hızlı değişime uyum sağlayıp, ekonominin yeniden yapılanması ile mümkün olabilecektir.

Bu çalışmanın amacı, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde özelleştirme boyutlarının belirlenip, ülkenin mevcut yapısından kaynaklanan kronikleşmiş sorunlarının köklü çözüme kavuşturulup, kendi ayakları üzerinde durabilen çağdaş bir yapının ortaya çıkarılmasıdır.

Bu amaca yönelik olarak, birinci bölümde yeniden yapılanma kavramı, kavramın ortaya çıkış gerekçeleri ve yeniden yapılanmanın realize edilmesinde spesifik alanları içeren, yeniden yapılanma ve ekonomik temelleri teorik olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde, yeniden yapılanma stratejisi içerisinde büyük bir öneme sahip olan, özelleştirme kavramı, bu akımın doğuşu ve gelişimi, özelleştirme yöntemleri, amaçları ve dünya'dan örnekleri içeren yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde özelleştirme boyutları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, KKTC'nin GSMH ve büyüme hızı, GSYİH'nın sektörel dağılımı, kişi başına düşen milli gelir, fiyat hareketleri, sabit sermaye yatırımları, devlet bütçesi ve diğer makro dengelerini içeren, KKTC ekonomisinin yapısal analizi yapılarak, mevcut durum ve sorunları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise, ilk üç bölümün ışığında, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması kapsamındaki alanlar ve özelleştirme gerekçeleri, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması yönelimli özelleştirme boyutlarının belirlenmesi ve özelleştirme yöntemlerinin tesbit edilmesini içeren, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması kapsamındaki alanları ve yeniden yapılanma yönelimli özelleştirme boyutları belirlenmiştir.

Çalışmamız, sonuç ve önerilerle tamamlanmıştır.

A B S T R A C T

The world economic crisis experienced in 1970's has caused to arise some thesis which support the idea that economic structure based on Keynesian thought is insufficient to solve the economic problems in the world Hence there is a necessity for re-structuring.

This new thesis, which has spreaded in 1980's, supports the idea of limiting state economic activities and intervention and dominating free market economy. This thesis includes radical reforms in administrative, social and economic structures of countries and named as "re-structuring strategy". The main tool of this strategy is "privatization".

It is obvious that countries that have difficulties to keep pace with this raged change in the world will be out of the fight. Hence Turkish Republic of Northern Cyprus' (TRNC) economy also needs to be re-structured in order to keep its independence as free and developed country.

From the privatization point of view, the main goal of this study is to determine chronic problems based on countries' present structure and discussing the ways of solving them.

In the first part of this study the concept and reasons of re-structuring are focused on.

In the second part the notion of privatization, which is an important tool of re-structuring strategy, investigated. This investigation included the historical analyse, goals and examples of privatization and its relation with re-structuring strategy.

In the third part economic structure of TRNC analysed by taking into consideration some economic variables such as; GNP, sectoral distribution of GDP, per Capita National income, price movements, gross fixed capital formation, state budget and other macro variables. It also includes the problems of the economy.

In the fourth part, under the lights of first third chapter, reasons for re-structuring and privatization in the TRNC's economy disabused. This chapter also includes determination of appropriate fields, size and methods of privatization.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TABLOLAR LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

B i r i n c i B ö l ü m

YENİDEN YAPILANMA VE EKONOMİK TEMELLERİ

I- YENİDEN YAPILANMA KAVRAMI	4
II- KAVRAMIN ORTAYA ÇIKIŞ GEREKÇELERİ	6

III- YENİDEN YAPILANMANIN REALİZE

EDİLMESİNDE SPESİFİK ALANLAR	8
1-MAKRO DÜZEYDE YENİDEN	
YAPILANMA ALANLARI	8
1.1.Rekabet Ortamının Yaratılması	9
1.2.Devletin Rasyonel Olmayan Kararlarının	
Ortadan Kaldırılması	12
1.3.Toplumsal Uzlaşmanın Temini	14
1.4.Hedeflerin Realizesine Çalışacak Kurumsal	
Altyapının Tesisi	15
1.5.Makro Ekonomik İstikrarın Temini	16
2-KURUMSAL DÜZEYDE YENİDEN	
YAPILANMA ALANLARI	18
2.1.Üretim Dokusunun Global Normlara	
Entegre Edilmesi	18
2.2.Yönetim Kararlarının Rasyonelleştirilmesi	21
2.3.Katılımcı Yönetim Düşüncesinin Realizasyonu	21
3-YÖNETSEL TEDBİRLER YÖNÜNDEN	
YENİDEN YAPILANMA ALANLARI	22
3.1.Teknolojik Altyapının Tesisi	23
3.2.Verimliliğin Ekonomik Kararların Dayanağı	
Olarak Tesis Edilmesi	24
3.3.Rant Ekonomisi Yerine Üretim	
Ekonomisinin Teşviki	24

İ k i n c i B ö l ü m

YENİDEN YAPILANMA STRATEJİSİ ÇERÇEVESİNDE ÖZELLEŞTİRME BOYUTLARI

I- ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI	26
1-DAR ANLAMDA ÖZELLEŞTİRME	27
2-GENİŞ ANLAMDA ÖZELLEŞTİRME	28
II- ÖZELLEŞTİRME AKIMININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	28
1-ÇAĞDAŞ İKTİSADİ DÜŞÜNCELER VE ÖZELLEŞTİRME	29
2-MUHAFAZAKAR KAPİTALİZMİN ÖZELLEŞTİRME AKIMI ÜZERİNE ETKİLERİ	32
III- ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ	33
1-TEMEL ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ	33
1.1.Pay Senetlerinin Satış Yöntemi	34
1.1.1.Birinci El Piyasasında Pay Senetleri Satışı	34
1.1.2.İkinci El Piyasasında (Menkul Değerler Borsasında) Pay Senetleri Satışı	34
1.2.Direkt (Özel) Satış Yöntemi	35
2-ÖZELLEŞTİRME BENZERİ UYGULAMALAR	35
2.1.Fiyatlama Yöntemi	36
2.2.Kupon Yöntemi (Tüketicinin Desteklenmesi)	36
2.3.Sübvansiyonlar (Üreticinin Desteklenmesi)	37
2.4.Ortak Girişim Yöntemi	38
2.5.İhale Yöntemi	39

2.6.İmtiyaz Devri Yöntemi	39
2.7.Yönetim Devri Yöntemi	41
2.8.Kiralama Yöntemi	42
2.9.Kurumsal Düzenleme Yöntemi (Kurumsal Serbestleştirme)	42
IV- ÖZELLEŞTİRME AMAÇLARI	43
1-EKONOMİK AMAÇLAR	44
1.1.Serbest Piyasa Ekonomisini Geliştirmek	45
1.2.Verimliliği Arttırmak	45
1.3.Sermaye Piyasasını Geliştirmek	46
1.4.Yabancı Sermayenin Ülkeye Girişini Sağlamak	47
2-MALİ AMAÇLAR	48
2.1.Devlete Gelir Sağlamak	48
2.2.Kamunun Ekonomi Üzerindeki Yükünü Hafifletmek	48
3-SOSYAL VE SİYASAL AMAÇLAR	49
3.1.Gizli İşsizliği Önlemek	49
3.2.Servetin Geniş Kitlelere Yayılmmasını Sağlamak	50
V- DÜNYA'DA ÖZELLEŞTİRME ÖRNEKLERİ	50
1-İNGİLTERE'DE ÖZELLEŞTİRME	51
2-ALMANYA'DA ÖZELLEŞTİRME	55
3-A.B.D.'DE ÖZELLEŞTİRME	57
4-JAPONYA'DA ÖZELLEŞTİRME	59
5-MEKSİKA'DA ÖZELLEŞTİRME	59
6-ARJANTİN'DE ÖZELLEŞTİRME	61
7-DOĞU AVRUPA'DA ÖZELLEŞTİRME	63
8-TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME	65

Ü ç ü n c ü B ö l ü m

KKTC EKONOMİSİNİN YAPISAL ANALİZİ: MEVCUT DURUM VE SORUNLARI

I- GSMH VE BÜYÜME HIZI	69
II- GSYİH'NİN SEKTÖREL DAĞILIMI	71
III- KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR	74
IV- FİYAT HAREKETLERİ	76
V- SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	76
VI- KAYNAKLAR-HARCAMALAR DENGESİ	79
VII- YATIRIM-TASARRUF DENGESİ	81
VIII-KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ	86
IX- DEVLET BÜTÇESİ	89
X- ÖDEMELER DENGESİ	95

D ö r d ü n c ü B ö l ü m

KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI KAPSAMINDAKİ ALANLARI VE YENİDEN YAPILANMA YÖNELİMLİ ÖZELLEŞTİRME BOYUTLARININ BELİRLENMESİ

I- KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI KAPSAMINDAKİ ALANLAR VE ÖZELLEŞTİRME GEREKÇELERİ	100
---	-----

1-GKRY (GÜNEY KIBRIS) EKONOMİSİ	
İLE REKABET EDEBİLİRLİĞE ULAŞMA	101
2-EKONOMİDE ÜRETKENLİĞİN SAĞLANMASI	106
3-TEKNOLOJİK YAPININ TESİSİ	107
4-YABANCI SERMAYENİN TEŞVİKİ VE	
RASYONEL	109
5-VERİMLİLİĞİN TESİS EDİLMESİ	115
6-MAKRO EKONOMİK İSTİKRARIN	
SAĞLANMASI	118
7-ÖLÇEK EKONOMİLERİNİN TESİS EDİLMESİ	121
8-TOPLUMSAL UZLAŞMANIN TEMİNİ	122
9-STRATEJİK PLANLARDA ODAKLAŞMA	123
10-DEVLETİN EKONOMİDEKİ	
AĞIRLIĞININ KALDIRILMASI	125
11-KİT'LERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ	128
12-DIŞ EKONOMİLERLE ENTEGRASYONA	
YÖNELME	136
II- KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI	
YÖNELİMLİ ÖZELLEŞTİRME BOYUTLARININ	
BELİRLENMESİ	137
1-KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN	
YAPILANMASI YÖNELİMLİ ÖZELLEŞTİRME	
ODAKLARININ TESBİTİ	138
2-ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİNİN	
TESBİT EDİLMESİ	140
2.1.Şirket Çalışanlarına Satılması	141
2.2.Bölge Halkına Satılması	141
2.3.Yerel Girişimcilere Satılması	141
2.4.Yurtdışında Yerleşik KKTC Vatandaşlarına	
Satılması	142

2.5.Yabancı Sermaye'ye Satılması	142
2.6.Karma Satış	143
SONUÇ VE ÖNERİLER	144
YARARLANILAN KAYNAKLAR	149

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo:1	KKTC'de GSMH ve Büyüme Hızı 70
Tablo:2	KKTC GSYİH'nin Sektörel Dağılımı 72
Tablo:3	KKTC'de Kişi Başına Düşen Milli Gelir 75
Tablo:4	KKTC'de Hayat Pahalılığı 76
Tablo:5	KKTC'de Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı 78
Tablo:6	KKTC'de Kaynaklar-Harcamalar Dengesi 80
Tablo:7	KKTC'de Yatırım-Tasarruf Dengesi 83
Tablo:8	KKTC'ye Yapılan İthalatın Kullanım Amaçlarına Göre Gelişimi 84
Tablo:9	KKTC Tasarruf ve Yatırımlarının GSYİH'ya Oranı 85
Tablo:10	KKTC'de Kamu Kesimi Genel Dengesi 87
Tablo:11	KKTC Devlet Bütçesinin Gelişimi 90
Tablo:12	GSMH Yüzdesi Olarak Devlet Bütçesindeki Gelişmeler 92
Tablo:13	KKTC'de Bütçe Açıkları ve GSMH'ya Oranı 94
Tablo:14	KKTC'de Ödemeler Dengesi 96
Tablo:15	KKTC'nin Dış Ticaret Dengesi 98
Tablo:16	KKTC'de Faaliyet Gösteren KİT'ler 129

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri.
AT	:	Avrupa Topluluğu.
B	:	Baskı.
Bkz.	:	Bakınız
C	:	Cilt.
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirketler.
DPÖ	:	Devlet Planlama Örgütü (KKTC)
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı (TC)
EİTİA	:	Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla.
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla.
GKRY	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi.
İAV	:	İktisadi Araştırmalar Vakfı.
İKV	:	İktisadi Kalkınma Vakfı.
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.
MPM	:	Milli Prodüktivite Merkezi.
S.f	:	Sabit Fiyatlar (1977)
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa.
T.	:	Tarih.
TC	:	Türkiye Cumhuriyeti.
TCM	:	Türk Cemaat Meclisi
TL	:	Türk Lirası.
TKKOİ	:	Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi.
Yay. No	:	Yayın Numarası.

GİRİŞ

Dünya’da 1973 yılında yaşanan iktisadi buhran, uygulanmakta olan Keynezyen sistemin sorunların çözümünde yetersiz kalacağını ileri süren tezin doğmasına neden olmuştur. Özellikle, devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılıp, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi koşullarının etkinleştirilmesini savunan bu yeni tez beraberinde özelleştirmeyi de getirerek, yaygınlaşmıştır.

1980’li yıllarda yaygınlaşan bu yeni düşünce, sosyalist sisteme sahip olan ülkelerde de uygulanmaya başlanmış ve Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Gorbaçov tarafından “perestroika” ile “yeniden yapılandırma” stratejisi olarak ifade edilmiştir.

Yeniden yapılanma stratejisi içerisinde anahtar rol oynayan özelleştirme uygulamaları ile, stratejinin odak noktası olan devletin ekonomi içerisindeki faaliyetleri sınırlandırılması ve özel girişimliliğin ön plana çıkarılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, devletin küçültülmesi, onun asli görevleri olan, enerji, eğitim, sağlık, altyapı vb. gibi sosyo-ekonomik gelişmeyi doğrudan etkileyen alanlarda aktifleşmesini doğuracaktır.

Yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde özelleştirme uygulamaları, ülkenin idari ve sosyo-ekonomik yapısının çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmesini ve sürekli gelişmeyi açığa çıkarmaktadır.

Bu çalışmada, 1974 Barış Harekatı neticesi oluşan KKTC'nin, kuruluşundan beri var olan, ancak 1990 yılında yaşanan krizlerle (Körfez Krizi, Polly Pack Krizi, Valiz ticaretindeki tıkanıklık) ortaya çıkan yapısal kaynaklı sorunlarının köklü çözümü, mevcut yapısının reformize edilmesi ve çağdaş bir yapıya kavuşturulması için sosyo-ekonomik alanlarının yeniden yapılanması amaçlanmıştır.

Yukarıdaki hedeflere ilişkin bir takım saptamaları hedefleyen çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, yeniden yapılanma kavramı, kavramın ortaya çıkış gerekçeleri ve yeniden yapılanmanın realize edilmesinde spesifik alanlarını içeren yeniden yapılanma ve ekonomik temelleri teorik olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde, yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde özelleştirme kavramı, akımın doğuşu, özelleştirme yöntemleri, amaçları ve dünya'da özelleştirme örnekleri genel olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, KKTC ekonomisinin makro boyutta yapısal analizi yapılarak, mevcut durum ve sorunları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması kapsamındaki alanlar ve özelleştirme gerekçeleri, özelleştirme boyutlarının belirlenmesi ve yöntemlerinin tesbit edilmesi incelenmiştir.

Çalışmamız sonuç ve önerilerle tamamlanmıştır.

B i r i n c i B ö l ü m

YENİDEN YAPILANMA VE EKONOMİK TEMELLERİ

1980'li yıllarda iktisat literatürüne giren yeniden yapılanma kavramının başlangıcı 1973 yılında yaşanan dünya iktisadi buhranına kadar uzanmaktadır. 1970'li yıllarda yaşanan iktisadi buhranlar, devletin ekonomiye müdahale alanının sınırlandırılması tezlerinin oraya çıkmasına ve bu görüşlerin giderek yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca, bu dönemde teknolojideki ve özellikle iletişim teknolojisindeki hızlı gelişme ve bilgisayar kullanımının yaygınlaşması bu akımın hızla gelişmesine neden olmuştur.

Tüm dünya ülkelerinde genel kabul ve ilgi gören yeniden yapılanma stratejisinin özünde, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi kurallarının iktisadi hayata hakim kılınması yer almaktadır. Bu strateji ile özel girişimcilik ön plana çıkarılmakta olup,

devletin ekonomi üzerindeki etkinliği özelleştirme aracı kullanılarak ortadan kaldırılmaktadır.

Teknolojik gelişmeler neticesi, üretim sürecinin parçalanması imkanı yaratmıştır. Üretim sürecinin parçalara bölünerek uluslararası yaygınlaşması, yabancı sermaye yatırımlarının uluslararası alanlarda hareket etmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler ise, yeniden yapılanma stratejisinin gelişmesi ve globalleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla yeniden yapılanma stratejisi ile klasik iktisadi kavramlar değişmiş olup, korumacılık, mali teşvikler ve sübvansiyonlar kaldırılmış, etkin rekabete dayalı, teknoloji ve bilgi üstünlüğü ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler, dünya pazarının bir bütün haline gelmesi ve globalleşme eğilimlerini etkin hale getirmiştir.

Bu bölümde, yeniden yapılanma kavramı ve bu kavramın ortaya çıkış gerekçeleri ve yeniden yapılanmanın realize edilmesinde spesifik alanlar incelenmiştir.

I-YENİDEN YAPILANMA KAVRAMI

1980'li yıllarda dünyada meydana gelen ve önceden tasavvur bile edilemeyen değişimler, yeni modellerin, yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. İşte bu yeni modellerden bir tanesi de, hemen her alanda, her boyutta sıkça telaffuz edilen "Yeniden Yapılanma" "Re-Structuring" kavramıdır. Teoride ve uygulamada ve hemen her alanda reform niteliği taşıyan "değişim" ve "gelişme" aracı olarak yeniden yapılanma kavramının telaffuzu yapılmaktadır.

Yeniden yapılanma kavramı, mevcut idari ve sosyo-ekonomik yapının, çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmesini ifade etmektedir. Reform niteliği taşıyan yeniden yapılanma kavramı, Sovyetler Birliği'nde Devlet Başkanı M.S. Gorbaçov tarafından başlatılan "Glasnost" (açıklık) politikası içinde "Perestroika" (yeniden yapılanma)'nın köklü bir reform olduğunu açıklaması ile iktisat literatüründe yer almıştır.

Perestroika'nın yaratıcısı olan Gorbaçov, özelleştirme yönündeki yeniden yapılanma stratejisi ile; girişimciliği özgür bırakmak ve ekonomik bağımsızlığa daha

çok özgürlük sağlamak amacına yönelik olan yeniden yapılanmayı şu şekilde tanımlamaktadır; “Perestroika; tıkanıklığı gidermek, frenleyici mekanizmayı kırmak, ekonomik ve sosyal süreçleri hızlandırmak ve bunlara daha büyük bir dinamizm vermek için güvenilir ve etkin bir mekanizma yaratmaktır.” “Perestroika; ...ekonominin her yönüyle hızlandırılması, ulusal ekonominin işletilmesinde demokratik merkezîyetçilik prensiplerinin yeniden canlandırılması ve geliştirilmesi, ekonomik yöntemlerin evrensel olarak kabulü, emirle ve idari yöntemlerle yönetimden vazgeçilmesi... demektir.” “Perestroika ...girişimcilik ve yaratıcılığın teşviki, daha iyi bir düzen ve disiplin, daha çok açıklık, toplumun bütün alanlarında eleştiri ve özeleştiri..., kişiye en büyük saygı ve kişi haysiyetine duyarlılık demektir”¹

Yukarıdaki tanımlardan ve pratikte karşılaşılan diğer ifadelerden de anlaşıldığı gibi yeniden yapılanma kavramı; Devletin sektörlerin ve firmaların günün koşullarının gerektirdiği düzeye getirilmesine yönelik reformları içermektedir. Dolayısıyla hem makro hem de mikro boyutlarda yeniden yapılanmayla ilgili açıklamalar ve tanımlamalar yapılmaktadır. Ekonomik, sosyal, demokratik alanlarda da yeniden yapılanma kavramı telaffuz edilmektedir.

Yeniden yapılanmanın ekonomik boyutta bir tanımı şu şekilde yapılabilir; rekabet etme olanağını kaybeden kurumların varlıklarının değerini korumak ve bu değerini maksimize etmek amaçlarıyla alınan bir takım önlemlerdir ².

Firma boyutlu bir tanım ise şu şekilde yapılabilir; firmaların değişen şartlara uyumunu sağlamak amacıyla yapısal unsurlar olarak ifade edilen teknoloji, işgücü, fiyatlar ve yönetsel konularda köklü değişiklik yapma amaçlı müdahalelerdir.

Yeniden yapılanmaya ilişkin tüm tanımlarda yapı ve yapının değiştirilmesi konusu ağırlık kazanmaktadır. Bu değişim ise reform niteliği taşıyacak özellikte olmaktadır.

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mihail S. GORBAÇOV (Çev: Kasım YARGICI), *Perestroika*, Güneş Yayınları, İstanbul, 1988, s.17-129.

² İzzak ATIYAS, “Türkiye’de Şirketleri Yeniden Yapılandırma ve Tasfiye Politikaları” içinde TÜRKİYE İÇİN REKABET POLİTİKALARI, ISO Yay.No:9, İstanbul, 1993, s.50.

II-KAVRAMIN ORTAYA ÇIKIŞ GEREKÇELERİ

İktisat literatüründe, “kapitalist” ve “Sosyalist” olarak bilinen “liberal” ve “Merkezi Planlı” olmak üzere iki ana sistem yer almaktadır. Bu iki sistemin özelliklerini taşıyan üçüncüsü ise “karma ekonomik” sistemdir.

Bu sistemlerden herhangi birini uygulayan ülkeler, bilim ve teknolojiadaki gelişmelere paralel olarak uyguladıkları sistemin, kendine özgü olan yapısını yenilemek ve çağa uygun hale getirmek zorunda kalmışlardır.

Bu zorunluluk, daha yüksek bir ekonomik etkinlik, gelişme hızının artırılması, ekonomik koşulların daha uygun bir hale getirilmesi ve geleceğin gereklerini karşılayabilecek bir ekonomik yapının oluşturulması gibi önemli hedeflere varma isteğinden kaynaklanmaktadır ³. Başka bir ifadeyle, refah düzeyinin sürekli geliştirilmesi ve çağdaş iktisadi seviyeye ulaşma ve bunu koruma arzusundan kaynaklanmaktadır.

II.Dünya Savaşını izleyen yıllar, ekonomik kalkınmanın ulusal devletlerin gündeminin birinci sırasına yerleştiği bir dönem olmuştur. Kuşkusuz, ekonomik büyüme ve zenginleşme, daha önceki akademik çalışmalara konu teşkil eden kavramlardı. Adam Smith'den Karl Marx'a, Mark Weber'e dayanan pek çok önemli düşünür “ulusların zenginliğinin doğası ve nedenleri” üzerinde çalışmışlar, teoriler üretmişlerdir. Ancak 20.yüzyılın ikinci yarısında, milli geliri arttırma devletin neredeyse savunma gibi, dış ilişkiler gibi temel görevi haline gelmişti.

Bu dönemde, eski sömürgeler hızlı bir biçimde bağımsız devletlere dönüştüler. Öte yandan, dünya sisteminin bağımsız üyeleri durumuna gelen eski sömürgeler, dışta büyük bir ekonomik rekabete, içte ise yoksulluğun doğurduğu yoğun baskılarla karşı karşıya kaldılar. Bu uçurumun nasıl kapanacağı konusunda sürekli reçeteler yazarken, ulusal kalkınma planlarının sayısı da hızla artmaktaydı. Bu arada kalkınma ve gelişme kavramları da önemli değişimler geçirmekteydi. 1940'larda ve 1950'lerde büyüme ve gelişme arasında fazla bir ayırım yapılamıyordu. Önemli olan ulusal gelirin artmasıydı. Daha sonraki yıllarda bu düşünce değişmeye başladı. Gelirin sadece miktarı değil,

³ Ergül HAN, “Polonya Ekonomisinde Yapısal Değişim”, E.İ.T.İ.A.Der., C.XV, S.2, Eskişehir, 1979, s.156.

dağılımında dikkate alınmaya ve nihayet yüksek gelirin bir amaç değil sadece bir araç olduğu ve de meselenin sadece ne kadar ekonomik büyüme değil, aynı zamanda ne tür bir büyüme olduğu⁴ düşüncesi yaygınlaşmıştır.

1980'li yıllarda tüm dünya'da yaygınlaşan yeniden yapılanma stratejisi ve bu strateji içerisinde önemli bir araç olan özelleştirmenin gerekçelerinden bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz⁵.

-Konservatif (Muhafazakâr) ideolojinin, devlet anlayışı tezinin, liberal, sosyal demokrat ve Marksist yaklaşımlarla devletin ekonomik işlevleri konusunda girdiği tartışmalardan üstün çıktığının kabul görmesi.

-Genel olarak seçmen/vergi mükellefinin, II.Dünya Savaşı'ndan sonra destekledikleri (sosyal refah devleti + millileştirilmiş endüstriler) tezinin sonuçlarının (enflasyon + aşırı vergi yükü + dış ticaret açıkları şeklinde) bütçe sınırlarını zorladığına ikna olmaları ve özelleştirmeyi sosyal seçim aracılığı ile desteklemeleri.

-İktisat Bilimi'ne, kuramsal analizin son çeyrek asırdır yaptığı katkıların (mülkiyet hakları + kontrat türleri + işlem maliyeti + otorite ve vekalet sorunu konularının) iktisatçılarca öneminin kavramasının, piyasanın bürokratik koordinasyona üstünlüğünün teorik kanıtı olarak kabul edilmesi.

-Bürokratik denetimi seçen ekonomilerin performanslarının, iddialarını ve beklentilerini nisbi olarak gerçekleştirecek düzeyde oluşmaması ve komuta ekonomilerinde gözlenen genel tıkanma.

-KİT'lerin özelleştirilmelerinden ek ekonomik faydanın elde edilebileceğine ilişkin görüşlerin ortaya konulması ve bunların iktisatçılar tarafından tartışılması sırasında muhaliflerin tezlerinin ikna edici ve alması iktisat politikaları oluşturmaktan uzak kalmaları.

-Bürokratik davranışla ilgili teori ve analizlerin ortaya koyduğu sonuçların, bürokrasinin ve bürokratin sanıldığı aksine, etkin kaynak tahsisi için maliyet minimizasyonuna gidileceğine, büyük bütçeler hazırlayarak fayda minimizasyonunu amaçladığına ilişkin görüşlerin iktisatçılarca kabul görmesi.

⁴ Yılmaz ESMER, "Ekonomik Büyüme ve Beşeri Gelişme", GÖRÜŞ, S.7, (Ocak 1993), s.58.

⁵ Günceri AKALIN, KİT Ekonomisi-KİT'ler, Reformları, Alternatifleri ve Özelleştirme, Ankara, 1990, s.292-293.

-Friedman'dan hareketle ekonomik ve siyasal iktidarların aynı elde toplanmasının yarattığı monopolleşmenin sakıncasının, özelleştirmenin yaratacağı desantralizasyonla giderilebileceği düşüncesidir. Aksi halde, siyaset, KİT'ler dolayısıyla iktisadi fazlaya el koyabilme kavgasına dönüştüğü gibi, nüfusun büyük bir kısmının memur ve işçi olarak devletçe istihdam ediliği bir toplumda sosyal seçim mekanizmasının iktidar lehine, sapmalı olarak işletilebilmesi imkanı artacaktır. Bir başka ifadeyle, KİT'lerin varlığı, piyasadaki rekabet dışında gelirin keyfi olarak dağıtılmasını mümkün kıldığı için ekonomik etkinsizliğe ve yarattığı "memurlaşırma" dolayısıyla, demoratikleştirme sürecinin aksamasına yol açmakta ve açık toplumun yaşayabilmesini güçleştirmektedir.

1980'li yıllarda yaşanan Doğu Bloku'ndaki çözümler, ideolojik farklılaşmayı ortadan kaldırarak, ekonomik, sosyal ve demokratik alanlarda, evrensel kabul gören tek normların oluşturulmasına neden olmuştur. Bu hızlı gelişmeler de yeniden yapılanma konusunu gündeme getirmiştir.

III-YENİDEN YAPILANMANIN REALİZE EDİLMESİNDE SPESİFİK ALANLAR

Ülkelerin idari ve sosyo-ekonomik yapıları, gelişme ve çağdaş düzeye ulaşma açısından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, yeniden yapılanmanın realize edilmesinde spesifik alanların en önemlileri olan makro düzeyde, kurumsal düzeyde ve yönetsel açılardan yeniden yapılanma alanlarının belirlenmesi gereklidir.

1. MAKRO DÜZEYDE YENİDEN YAPILANMA ALANLARI

Rekabet ortamının yaratılması, devletin rasyonel olmayan kararlarının ortadan kaldırılması, toplumsal uzlaşmanın saptanması, kurumsal altyapının tesisi ve ekonomik istikrarın temini gibi alanlar makro düzeyde yeniden yapılanma alanlarının başlıca önemli olanlarıdır.

1.1.Rekabet Ortamının Yaratılması

Bir ülkenin rekabet gücü önemli ölçüde yeni teknolojileri kullanabilmek ve teknoloji üretebilmekteki başarısına bağlıdır. Burada belirleyici olan nokta ise, ülkenin beşeri sermayesinin niteliği ile, araştırma ve geliştirmeye ayırdığı kaynaklardır ⁶.

Geçmişte rekabet edebilirlik kavramı, tamamen şirket ya da firma düzeyinde düşünülmekteydi. Öyle ki, bir şirketin rekabet edebilirliği, diğer şirketlerin üretim maliyeti ve dolayısıyla emek maliyeti ya da işgücünün üretkenliği tarafından nihai olarak belirlenen bir faktör olarak değerlendirilmekteydi. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin son on yıllık rekabet politikaları, son derece bol, ucuz ve beceri kazanmamış işgücünden yararlanmaya dayandırılmıştır. Günümüzde rekabet edebilirlik kavramı, her ne kadar uluslararası düzeydeki geniş anlamıyla kullanılsa da, ulusal ekonominin bütünü içinde kullanılmaktadır. Geniş anlamda rekabet gücü kavramı; ülkenin üretken sektörlerinin dinamik olarak daha da geliştirilmesi, ileriki yıllarda rekabet edebilirliğinin saptanması, bir bütün olarak ekonomide yaşam standardı ve reel ücret düzeyinin yükseltilmesi anlamını taşımaktadır. Makro-ekonomik anlamda rekabet edebilirlik kavramı ise; öncelikle bir ülkenin uluslararası düzeydeki yapılanma sürecinden kaynaklanan koşullara üretim ve ticaret yapısının tamamını kısa zamanda ve etkin bir biçimde uydurabilmesi ve böylece de dış dengesini istikrarlı bir şekilde devam ettirebilmesi yeteneğini içermektedir. Buna göre ulusal ve ekonomik politikası öyle saptanmalıdır ki ⁷; bir taraftan önemsiz üretim alanlarının etkinliklerine son verilirken, rekabet gücü zayıf olan işletmelerin ve hatta alt sektörlerin kapatılması, diğer taraftan ise, büyüme potansiyeli olan sektörlerin ve üretim alanlarının üretime açılması için yeniden yapılandırılması gereklidir.

İkincisi; üretici firmaların dünya pazarlarına tamamen girebilmeleri ve uluslararası ticaretin avantajlarından yararlanabilmeleri için, ulusal ekonominin büyümesini teşvik edici dolaylı ve dolaysız kaynakların sağlanmasını kolaylaştırılmalıdır.

Üçüncü olarak; ülkelerin, teknoloji ve dış kaynak akımını çekici yapacak şekilde

⁶ Ali TİGREL, "Ekonomik İstikrarın Temel Koşulları", GÖRÜŞ, S.7, (Ocak 1993), s.66.

⁷ Herman MÜEGGE, "Endüstriyel Kalkınma ve Uluslararası Rekabette Ortaya Çıkan Yeni Eğilimler", içinde PİYASA EKONOMİLERİNDE ENDÜSTRİYEL KALKINMA STRATEJİLERİ, TÜSİAD, İstanbul, 1990, s.43-49.

ulusal bir ekonomi ortamını yaratması gerekir. Bunun için, yeterli düzeyde beceri kazanmış emek arzı ile, etkin işleyen bir fiziksel ve idari yapıyı olumlu yönde etkileyecek çevresel faktörlere ek olarak rekabet edebilirlik gücünün devam ettirilmesine gerek duyulmaktadır.

Rekabet ortamının yaratılması amacıyla, stratejiler belirleyip, rekabet gücünü geliştirecek tedbirleri alabilmek için, evrensel kabul görebilecek tek bir ekonomik gösterge bulunmamaktadır. Bu amaca yönelik olan ancak eleştiriler alan kriterlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz ⁸:

- Cari işlemler bilançosu,
- Ülkenin dünya pazarlarındaki veya dünya ticaretindeki payının değişimi,
- Zaman içinde fiyat değişimleri,
- Reel döviz kurları vb. gibi kriterler sıkça kullanılmaktadır.

Özellikle, milli ekonomi düzeyinde rekabet edebilirlik gücünü ölçmede kullanılan en önemli kriterlerden birisi “fiyat rekabet edebilirliği”dir. Bunun üzerinde etkili olan değişkenler ise; parasal ücretler, verimlilik ve döviz kurudur. Bu kriter, ülkenin rekabet gücünün artış veya azalışını göstermekle beraber, uygun düzeyin ne olduğunun belirlenmesine yardımcı olmamaktadır ⁹.

Rekabet edebilirliğe ulaşmada etkili olan faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz ¹⁰:

- Teknolojik gelişme düzeyi;

Rekabet edebilirliğin birinci unsuru, ekonominin bütününde teknolojik gelişme potansiyeli ve üretimin mevcut teknolojik düzeyinin yüksekliği olmaktadır. Rekabet edebilirlik kavramının bu şekilde ele alınması, üretim sürecindeki teknolojik gelişme potansiyelinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ülkenin üretimi ve ihracatı içindeki know-how yoğun ürünlerin ya da teknolojinin temel payı artırılmalıdır.

- Bilimsel araştırma ve geliştirme harcamalarının düzeyi;

⁸ Hans-Peter FRÖHLICH, “Milletlerarası Rekabet Edilebilirlik: Alternatif Makro Ekonomik Stratejiler ve Son Yıllarda Değişen Anlayışlar”, içinde SANAYİDE DEVLET YARDIMLARI VE TEŞVİKLER (ULUSLARARASI SEMPOZYUM), İSO-Marmara Üniv. AT. Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1992, s.199.

⁹ Arthur FRANCIS, “Rekabet Edilebilirlik Kavramı” içinde SANAYİDE DEVLET YARDIMLARI VE TEŞVİKLER (ULUSLARARASI SEMPOZYUM), İSO-Marmara Üniversitesi AT Topuluğu Enst., İstanbul, 1992, s.217.

¹⁰ MÜEGGE, Endüstriyel Kalkınma..., s.49-54.

Ülkedeki yeni teknolojileri geliştirme ve yaratma gücü gibi faktörler de rekabet ortamının yaratılmasında ikinci bir unsur olmaktadır. Bu faktör ise, bilimsel araştırma ve geliştirme harcamalarıdır. Bu amaçla kullanılan göstergeleri, hükümetlerin ve firmaların araştırma ve geliştirme harcamalarıyla, şirketlerin söz konusu araştırma sonuçlarından yararlanma düzeyleri belirlemektedir. Konu ile ilgili ikinci bir özellik ise, ulusal ekonominin akademik araştırma kapasitesinden, endüstriyel üretimi artırma çabasında yararlanma olanağı olmaktadır. Bu imkanı sağlamak için ulusal hükümetler; bir taraftan bilimsel parklar gibi kuruluşları aracılığı ile firmaların araştırma ve geliştirme çabalarını arttırıcı önlemleri teşvik etmeye ağırlık verirken, diğer taraftan teknolojik gelişmelerden ve uygulamalardan yararlanabilmelerini sağlamak için, firma yöneticilerinin teknolojik gelişmelere dikkatini çekici programlar hazırlamaktadırlar.

-Firma büyüklüğünün önemi;

Üretim birimlerinin ya da dinamik yapının yaygınlığı, rekabet edebilirlikle ilgili üçüncü unsuru oluşturmaktadır. Ekonomideki dinamik yapı, çeşitli şirketler arasındaki karşılıklı ilişkilerin varlığını da gerektirmektedir. Böylece, ölçek büyüklüğünden yararlanacak, ekonomik kalkınmanın lokomotif görevini üstlenecek, büyük çapta araştırma geliştirme programlarını uygulamaya koyacak, yeterli sayıda ve oldukça büyük firmaların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu firmalar uluslararası ilişkileri devam ettirmede, pazarlama kapasitelerini kullanmada, iletişim ağlarından yararlanmada ve finansal olanakların değerlendirilmesi yönünde oldukça etkili olabilirler.

-Küçük işletmelerin rolü;

Küçük çaptaki firmalar, özellikle ürün geliştirmede önemli yaratıcı rol oynayıp, kolayca pazar bulabilmekte ve pazarın en küçük bölümlerine bile inebilmektedirler. Bunun dışında, gelecekteki endüstriyel gelişmenin çekirdeği olma fonksiyonunu yerine getirirler. Birçok ülkede bunları destekleyici nitelikte teşvik edici programlar uygulamaya konulmuştur. Küçük boyutlu işletmelerin doğasında var olan esneklik ve teknik yetenek nedeniyle ustalık gerektiren malları üreten bu işletmeler, sanayi sektörünün tamamının rekabet edebilirliği yönünden temel bir unsur olmaktadır. Küçük işletmelerin büyüme sınırına ulaştıkları aşamada daha büyük bir işletmeye katılması, sadece birleşen bu iki firmaya değil, ekonominin tamamına yarar

sağlayacaktır.

-İnsan sermayesi;

Önemli faktörlerden biriside, yoğun bir biçimde beceri kazanmış insan kaynağıdır. Son yıllarda, kalifiye işgücü ihtiyacı oldukça artmış olup, bu faktör bir ekonominin rekabet edebilirlik gücünü belirleyen önemli bir kaynak olmaktadır. Bir ülkenin genel sosyo-ekonomik yapısında gelişmeyi sağlama yönünden, bürokrasiyi bilgilendirecek şekilde uzmanlık düzeyinde bilgi verilmesi ve eğitilmiş işgücünün ekonomiye kazandırılması son derece önemli bir konu olmaktadır. Dolayısıyla, iyi işleyen bir eğitim sistemiyle ekonominin yeniden yapılanması ve rekabet edebilirlik düzeyine ulaşılması amacı gerçekleştirilmektedir.

Rekabet edebilirlik gücü hem ülke hem de bölgesel anlamda sözkonusu olmaktadır. Bir ekonominin uluslararası rekabet edebilirliği aynı zamanda, ulusal kalkınma gücü anlamına da gelmektedir.

Yeniden yapılanma ile sağlanacak olan rekabet ortamının yaratılması durumunda, devletin, ekonomideki rolü basitleştirilerek üretici konumdaki devlet yerine, faaliyetlerini altyapı konularında yoğunlaştıran işlevsel devlet ön plana çıkmaktadır.

1.2. Devletin Rasyonel Olmayan Kararlarının Ortadan Kaldırılması

Dünyada 1970'li yıllarda hakim olan populist devlet anlayışının temel özelliklerinden birisi, ekonomiye müdahale alanının geniş kapsamlı olmasıdır. Bu müdahale değişik boyutlarda gerçekleşmekte olup, büyük ölçüde doğrudan üretimi kapsadığı gibi, ekonomik yaşamın önemli bir bölümünü de dolaylı teşvik ve kontrollerle yönetme özelliğini taşımaktadır. Bu devlet anlayışının diğer bir özelliği ise, gerek devletin ve gerekse sivil toplumun yeterli düzeyde kurumsallaşmamış olmasıdır. Bu eksiklik ise ilişkilerin kişisel-partizan düzeyde kurulmasının hem nedeni hem de sonucu olmuştur. Bu kısır döngü içerisinde ekonomiye geniş bir müdahale alanına sahip olan devlet, ekonomiyi yönlendirebilme kapasitesi açısından dağınık, güçsüz ve israfçı bir yönetim durumuna düşmektedir ¹¹

¹¹ İlkay SUNAR-Ziya ÖNİŞ, "Populizm Sonrası Devlete Doğru", GÖRÜŞ, S.9, (Mayıs

Bu dönemde, özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde yaşanan kronik enflasyonun aşılması, makro-ekonomik dengelerin sağlanması, sağlıklı bir piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması ve demokratik sistemin istikrara kavuşması, populist devlet anlayışının değişmesine neden olmuştur.

Dünya’da, 1980’li yıllarda hızla gelişen yeniden yapılanma stratejisi ile, devlet anlayışı tamamen değişmiştir. Bu strateji ile devletin kapsamı daraltılmakta ve ekonomiye müdahale alanı sınırlandırılmaktadır.

Yeniden yapılanma stratejisi ile devletin ekonomideki rolü basitleştirilerek, üretici konumundaki devlet yerine, faaliyetlerini eğitim, sağlık, adalet, ulaştırma, çevre, araştırma ve geliştirme gibi altyapı konularında yoğunlaştıran işlevsel devlet önplana çıkmaktadır ¹². Bu strateji içerisinde devlet, bir taraftan kurumsal altyapıyı oluştururken, diğer taraftan da teknolojik gelişmeleri destekleyerek, piyasa mekanizmasının ve firmaların etkinliğini artırmaya çalışmaktadır ¹³. Bu gelişmeler neticesinde günümüzde, görev alanı sınırlı ve belirli hedeflere yönelen niceliksel olarak küçük, fakat niteliksel olarak etkin bir devlet yapısı ortaya çıkmaktadır.

Yeniden yapılandırma stratejisi ile etkinleştirilen devlet, piyasa ekonomisinin yönlendirilmesi açısından şu işlevleri üstlenmektedir ¹⁴;

-Büyüme, fiyat istikrarı, dış denge ve istihdam gibi hedeflere ulaşmakta büyük önemi olan para, maliye, ticaret ve sanayi politikalarının birbirleriyle uyum içerisinde yürütülmesi,

-Ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin dengeli bir yaklaşımla yürütülmesi, istikrar açısından kaynaklar ve harcamalar arasında bir dengenin kurulması, rasyonellik açısından ise, değişik kurumlar tarafından gerçekleştirilecek faaliyetlerin ekonomik ve sosyal önceliklere koordine edilmesi,

-Adil bir gelir dağılımının sağlanması ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması,

1993), s.50.

¹² Gökhan ÇAPOĞLU, *Türkiye İstikrar İçinde Nasıl Kalkınır*, Adım Yay.No: 31, Ankara, 1992, s.76.

¹³ Yul O. Kwon, “Kore’de Uygulanan Endüstriyel Kalkınma Stratejisi” içinde *PİYASA EKONOMİLERİNDE ENDÜSTRİYEL KALKINMA STRATEJİLERİ*, TÜSIAD, İstanbul, 1990, s.39.

¹⁴ TİGREL, *Ekonomik...*, s.66.

-Ciddi bir teknoloji politikasının geliştirilmesi ve uygulanması gibi.

Devletin bir başka işlevi ise, topluma ve özel sektöre örnek olacak hukuki ve teknik standard veya normların oluşmasına ve korunmasına katkıda bulunmaktır. Bu işlemleri yerine getirerek, piyasa ekonomisinde etkinliği sağlayacak olan bu yeni devlet anlayışını kısaca şu şekilde ortaya koyabiliriz ¹⁵.

Dünya ekonomisine ve uluslararası rekabete kenetlenmeyi hedefleyen; piyasa dinamiklerine duyarlı, hedefleri ve kapsamı selektif ve sınırlı fakat ekonomiyi yönlendirme kapasitesi yüksek; örgütlü sivil toplum kesimleriyle arasında diyalog ve işbirliği olan; teknik kapasitesi, eğitimi, tutarlılığı ve prestiji yüksek, sayıları sınırlı teknokrat yönetici kadroya sahip; rekabet ile uzlaşma, büyüme ile bölüşüm arasındaki dengeleri iyi hesaplayan; refahı, rasyonel kaynak dağılımı ile kurumsal temele dayandıran devlet olarak niteleyebiliriz.

1.3.Toplumsal Uzlaşmanın Temini

Yeniden yapılanma konusu, tüm boyutlarda köktenci değişiklikleri gerektirir. Bu değişim, yeniden yapılanma sürecinde gerekli olup, toplumun bütün katmanlarını etkileyecektir.

Toplumun bütün katmanlarını etkileyecek bir yeniden yapılanma çabasının sosyal, siyasal ve ekonomik konuları içerisine alması ve bütün amaç boyutlarında tasarlanması gereklidir.

Kısacası, yeniden yapılanma stratejisi, bir takım olanakları getirmekle birlikte, doğal olarak bir takım fedakarlıkları da gerektirmektedir. Tüm toplum düzeninde, bu fedakarlıklara katlanmadığı ve bir konsensus sağlanmadığı takdirde, yeniden yapılanma hedeflerini gerçekleştirmek mümkün olamaz. Bu nedenle yeniden yapılanma stratejisinin tüm toplum tarafından kabul edilmesi ve bu yönde bir konsensusun oluşması gerekir ¹⁶.

¹⁵ İlkay SUNAR-ÖNİŞ, Populizm ..., s.52.

¹⁶ ÇAPOĞLU, Türkiye İstikrar..., s.73.

Bunlara bağılı olarak yeniden yapılanma hedeflerini gerçekleştirme çabalarında sürekli ve ısrarı temin etmek için siyasi istikrarın da sağlanması gereklidir. Zira siyasi istikrarsızlık, yeniden yapılanma da kullanılan araçlarda da istikrarsızlığa neden olabilir ki, bu da yeniden yapılanmanın doğasına aykırıdır.

O halde, toplumun tüm düzeylerinde, yeniden yapılanma hedeflerine ilişkin uzlaşma ve de hedeflerin ısrarlı olarak gerçekleştirilmesi için istikrar gereklidir. Siyasi istikrarın sağlanması ise ülkenin demokratikleşmesi ile doğru orantılıdır.

Demokratik yönetim biçimi, yerelleşme teknoloji altyapısının geliştirilmesi ile uyumlu bir bütün yaratmakta olup, birbirlerinin gelişmesini destekler niteliktedir. Demokrasi geliştikçe, insana yönelik teknik altyapının daha da iyileştirilmesi söz konusu olacak, teknolojik altyapı geliştikçe de demokratik katılım daha bilinçli olup, kurumsallaşacaktır ¹⁷. Bu durum ise, toplumsal uzlaşmanın sağlanmasını temin edebilecektir.

1.4. Hedeflerin Realizesine alışacak Kurumsal Altyapının Tesisi

Yeniden yapılanma stratejisi teknoloji, finansman, insangücü vb. yapısal ögelere ilişkin yeni hedefleri gerektirdiğinden, yeni kurumsal düzenlemeler de gerekli olmaktadır.

Tesbit edilen yeniden yapılanma hedeflerine ulaşılıp, ulaşılmadığı, ulaşılıp ulaşılmamasını hem süreç aşamasında hem de sonuç aşamasında denetleyecek kurumsal altyapı mutlak surette gerekli olacaktır ¹⁸. Katılımcılıkta olduğu gibi, hedef-kurum bağlantısında da iki boyut bulunmaktadır. Birincisi, hedefleri gerçekleştirecek kurumsal altyapı, ikincisi hedeflere ulaşmada tahsis edilen kaynakların rasyonel ve yeniden yapılanma amaçlarına uygun bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını denetleyecek kurumsal altyapı.

¹⁷ APOğLU, Türkiye İstikrar..., s.43.

¹⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: E.C. EYRE, *Mastering Basic Strategies*, Mc Millan Education Ltd., London, 1990.

1.5. Makro Ekonomik İstikrarın Temini

Yakın geçmişteki deneyimler, istikrarlı makro ekonomik ortamın ekonomik gelişmeyi hızlandıran en önemli unsurların başında geldiğini göstermektedir.

İstikrarlı makro ekonomik ortam; fiyat artışlarının en az olduğu, izlenen makro ekonomik politikaların tutarlı inanılabilirlik ve süreklilik kazandığı bir ortamı içermektedir. Bu ortamın yaratılmasında döviz kuru, dış ticaret ve mali politikalar önem kazanmaktadır. Diğer taraftan kamu maliyesi, istikrarlı makro ekonomik ortamın en önemli unsurunu oluşturmaktadır¹⁹. Ekonomik istikrar kavramı klasik anlamıyla, genellikle fiyat istikrarı (enflasyon oranlarının düşürülmesi) bütçe açıklarının azaltılması ve dış ödemelerde dengenin sağlanması olarak görülmektedir. Bir başka ifadeyle, temel ekonomik göstergelerin belirli ve olumlu yönde gelişmesi, dış ve iç istikrarın sağlanması olarak ifade edilmektedir²⁰.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunun en büyük ekonomik sorunu makro ekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Bu sorunun temelinde ise enflasyonun kontrol altına alınması (fiyat istikrarının sağlanması) ve dolayısıyla enflasyonist bir ortamın neden olduğu belirsizliklerin ortadan kaldırılması yer almaktadır.

Enflasyon, herşeyden önce ekonomideki toplam talep, toplam arz dengesinin kurulmasıyla yakından ilgili bulunmaktadır. Teorik olarak bu denge, ya toplam harcamaların toplam arz düzeyine indirilmesiyle ya da uzun dönemde ekonominin üretim potansiyelinin artmasıyla toplam arzın yükselmiş bulunan toplam talep düzeyine çıkarılmasıyla sağlanabilir²¹. Ancak günümüzde, ekonominin arz esnekliğinin düşüklüğü nedeniyle, yapısal sorunlarla iç içe olan gelişmekte olan ekonomilerde, enflasyonu düşürmede daha ziyade, istikrar politikaları ya da kemer sıkma politikaları olarak bilinen, toplam harcamaları daraltıcı sıkı para ve maliye politikaları uygulanmaktadır²².

¹⁹ ÇAPOĞLU, Türkiye İstikrar..., s.82.

²⁰ Besim ÜSTÜNEL, "Ekonomik İstikrarın Temel Koşulları", GÖRÜŞ, S.7, (Ocak 1993), s.70.

²¹ Osman Z. ORHAN, "Enflasyon ve Çözümlerine Yönelik Öneriler", İSO Der., S.264, (Şubat 1988), s.25.

²² Halil DİRİMTEKİN, Genel İktisat Teorisi II, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir,

Yüksek oranlı enflasyonun hakim olduğu ülkelerin uzun dönemde ekonomik kalkınmalarını devam ettirmeleri olanağı pek yoktur. Öyle ki, fiyatlar genel düzeyinin hızla değiştiği bir ortamda, piyasa mekanizması, tesislerin işletilmesi ve işyerlerinin yönetimi açısından oldukça zayıf sinyaller verebilmektedir. Geleceğe yönelik planlama yapmak son derece zordur. Enflasyon nedeniyle, uzun dönem yatırımları düşme eğilimi gösterir. Yüksek ve dalgalanan enflasyon oranları, özellikle üretime olan talepte ve reel faiz oranlarında da yüksek dalgalanmalara yol açabilir. Bu istikrarsızlık ise, iş yapmanın maliyetini büyük ölçüde artırırken, yatırımlara yönelik olarak alınacak herhangi bir kararın riskini de yükseltir. Enflasyon oranı arttıkça, firmalar ve tüketiciler banka tasarruflarını ve yerli para taleplerini azaltma eğilimi gösterirler. Bu eğilim neticesi toplum, varlıklarını fiziki mallara veya iç finansal varlıklar yerine yabancı paralara (Dolar, Mark gibi) çevirebilirler. Enflasyon oranı artarken ve dolayısıyla yerli paraya olan talep bu şekilde azalırken, para arzındaki belli bir artış oranı, enflasyon oranından daha büyük bir yükselişe neden olabilir. Enflasyonun kronikleşmesi halinde, bir taraftan ekonomik ve siyasal sorunların çözümü zorlaşırken, diğer taraftan kendinin de kontrol altına alınması zorlaşabilir²³.

Enflasyon, iç ve dış bir çok nedenlere bağlı olduğu gibi, ülke ekonomisinin yapısından ve ülkede uygulanan politikalardan da kaynaklanabilir. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz. Konsolide bütçelerin ve KİT'lerin açıkları, döviz rezervlerini güçlendirme amacıyla uygulanan yüksek döviz kurları politikası, yatırımlarda meydana gelen gecikmeler, verimsiz yatırımlar ve ithal yolu ile gelen enflasyon gibi konular, enflasyonu besleyen, sürdüren ve hızlandıran unsurlar olarak sıralanabilir²⁴.

Enflasyonun en büyük nedenlerinden birisi bütçe açıklarıdır. Gelirinden daha fazla harcama yapan hükümetler, bütçe açıklarını bazen borçlanarak finanse etme yoluna gidebilirler. Ancak, hükümetler borçlarını ödeyebilmek için, çoğu kez, para basma yoluna giderler. Para basarak bütçe açığının finanse edilmesi durumunda (emisyon) ise, doğrudan doğruya enflasyona yol açmaktadır. Genellikle emisyonla yol

1985, s.299.

²³ Geoffrey CARLINER, "1990'lı Yıllar İçin Ekonomik Kalkınma Stratejileri: Ülke Uygulamalarından Alınacak Dersler" içinde PİYASA EKONOMİLERİNDE ENDÜSTRİYEL KALKINMA STRATEJİLERİ, TÜSİAD, İstanbul, 1990, s.7-10.

²⁴ İlhan ÖZER, "Enflasyon (Nedenleri-Sonuçları)", İSO Dcr., S.326, (Mayıs 1993) s.59.

açtığı için, bütçe açığının yüksek boyutlara ulaşması, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde enflasyonun nedeni olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle enflasyon oranının düşürülebilmesi ve fiyat istikrarının sağlanabilmesi için, devlet bütçe açıklarının küçültülmesi gerekmektedir²⁵. Devlet bütçesinin büyüyerek finansman yetersizliği ile karşı karşıya kalmasındaki en büyük faktör ise devletin, ekonomideki faaliyetlere büyük oranda katılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla devletin ekonomik faaliyetlerden çekilip, ekonomi içerisindeki payının azalması suretiyle, ekonomik istikrarın sağlanması yönünde önemli katkıları olabilecektir. Yeniden yapılanma ile devletin bu açmazı çözümülemesi imkanı yaratılmış olacaktır.

2.KURUMSAL DÜZEYDE YENİDEN YAPILANMA ALANLARI

Piyasa ekonomisi, koşullarının etkinleştirilmesi amacıyla, kurumsal düzeyde yapılanma zorunluluk arz etmektedir. Bunlardan özellikle; üretim dokusunun global normlara entegre edilmesi, yönetim kararlarının rasyonelleştirilmesi, katılımcı yönetim düşüncesinin realizasyonu gibi alanlarda kurumsallaşma stratejisinin hedefleri arasındadır.

2.1. Üretim Dokusunun Global Normlara Entegre Edilmesi

Günümüzde yeniden yapılanma sürecinde ortaya çıkan bir başka strateji de globalleşme (küreselleşme)dir. “Firmaların, hammadde, üretim ve pazar açısından dünya ekonomisini bir bütün olarak görmeleri” şeklinde tanımlanan globalleşme²⁶ süreci ile ülkeden ülkeye ticaret yerine, firmalararası ticaret öne çıkmıştır²⁷.

²⁵ CARLINER, 1990’lı Yıllar..., s.11.

²⁶ Tansu BARKER, “Dünya Ticaretinde Globalleşme ve İhracat Teşvikleri” (Konferans), İSO Der. S.305, (Temmuz 1991), s.42.

²⁷ Murat DEMİRER, “Küreselleşme ve Bloklama Süreci İçinde Türk Sanayinin Rekabet Gücü” DÜNYA, 27 Temmuz 1991; Peter DRUCKER (Çev: Fikret ÜÇCAN), Gelecek İçin Yönetim, İş Bankası Yay., No: 327, Ankara, 1993, s.1-14.

Firmalar, globalleşme ile birlikte dünya ekonomisini bir bütün olarak görmekte ve rekabet stratejilerini buna göre oluşturmaktadırlar. Firmalar, rekabet etme güçlerini korumak için yerel düzeyde üretim yapmaktan, rakip firmalarla stratejik işbirliğine kadar bir çok stratejiyi gözönünde bulundurmaktadırlar. Globalleşme teknoloji değişimine ivme kazandırırken, yerel tüketicilerin ihtiyaçlarının sürekli olarak gözönünde bulundurulmasına yardımcı olmaktadır. Bu süreçte firmaların üretim yerlerinin seçiminde, kendilerine esneklik sağlayacak yetenekli işgücü ve teknoloji altyapısının varlığı ve makroekonomik istikrar olması büyük önem taşımaktadır. Firmaları kendi bölgelerinde yatırıma teşvik etmek için, A.B.D.'de eyaletlerarası, dünyada ise, ülkelerarası rekabet, hükümetleri en temel egemenlik haklarından biri olan vergilendirmeden vazgeçmeye kadar götürmektedir. Ülkede istihdam yaratabilmek ve teknolojik yenilikleri yakalayabilmek amacıyla ülkelerde bu süreçte kıyasıya rekabet etmektedirler²⁸.

Ulusal ekonomilerin dışa açılması, büyük şirketlerin uluslararası yapılarla yönelmesi, ulaşım ve iletişimde gerçekleşen teknolojik devrimler, mikroelektronik ve genelde minyatürleşme eğilimi, elektronik bankacılığın gelişmesiyle sağlanan para akışları vb. gibi birçok etken, globalleşme hareketine katkıda bulunmuştur. Bu süreçle dünya ticaretini olumlu yönde etkileyerek hızla gelişmesini sağlamıştır. Globalleşme, uluslararası rekabetin gelişimine zemin hazırlamış ve ivme kazandırmıştır. Alaska'dan Endonezya'ya kadar uzanan geniş bir bölgede şirketler, mevcut talebin üzerinde üretim imkanları yaratmıştır. Kapasite fazlalığı, önce Batı dünyasında başlamış, uzakdoğu kaynaklı rekabetin de artmasıyla, çok sayıda uluslararası faaliyette bulunan firma, üretim tesislerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırmıştır²⁹. Bu gelişmeler ise, bir taraftan bu süreci hızlandırırken, diğer taraftan rekabeti yoğunlaştırmıştır.

Globalleşme süreci ivme kazandıkça, siyasal ideolojileri farklı dahi olsa, bütün ulusal ekonomiler birbiriyle daha fazla içiçe girmektedir. Her ülkenin, bu rekabetin kurallarını en fazla etkileyecek ekonomilerin özelliklerini ve ulusal ruhlarını özellikle dikkate alması gerekir. "Servet yaratma yeteneği" yüksek olanlar, globalleşmenin üzerinde diğerlerine kıyasla daha etkili olabilirler. Dolayısıyla, hükümet ve şirket

²⁸ ÇAPOĞLU, Türkiye İstikrar..., s.56.

²⁹ İbrahim KAVRAKOĞLU, "Globalleşmeye Doğru", GÖRÜŞ, S.9, (Mayıs 1993), s.46.

yöneticileri, tercihlerini yaparken, faaliyet göstermekte oldukları bölgelerin hem içsel hem de dışsal unsurlarına ilişkin belirli stratejik anlayışlara dayanmaları gerekir³⁰.

Küreselleşme, iki boyutlu bir aşamayı gerekli kılmaktadır. Birincisi, ülke ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonu, ikincisi ise, bölgesel entegrasyona dahil ülke ekonomilerinin dünya ekonomisi ile bütünleşmesidir. Dünyada hızla gelişen bölgesel entegrasyon (bloklaşma) eğilimi görülmektedir³¹. Dünya ekonomisinde görülen bu bloklaşma eğilimleri, blok dışında kalan firmaları blok içi üretime yönelmeye ve blok içi firmalarla stratejik işbirliğine zorlamaktadır. A.B.D.'nin Kanada ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşması ve Avrupa Topluluğu'nun (AT) 1992 hedefleri bu açılardan Çok Uluslu Şirketleri (ÇUŞ) desteklemektedir. Gelişmekte olan ülke şirketleri ise, görece olarak artan korumacılık karşısında blok içi şirketler veya ÇUŞ'larla yeni işbirliği arayışlarına girmek durumundadırlar. Yabancı sermayenin girişini teşvik edecek istikrarlı makroekonomik ve siyasal ortam bu açıdan önem kazanmaktadır.

Birleşmiş Milletlerin Çok Uluslu Şirketler Merkezi'nin yayınladığı 1991 Dünya Yatırım Raporu, 1980'li yıllarda, uluslararası doğrudan yatırım artışının dünya ticaret ve üretim artışından daha hızlı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bu raporda doğrudan yatırımların bölgesel olarak yoğunlaştığı özellikle belirtilmektedir. Bu bölgelerin Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya Pasifik ülkeleri gibi pazar ve teknolojik altyapı açısından gelişmiş bölgeler olduğuna dikkat çekmektedir. Kısaca, dünya ekonomisinde rekabet mücadelesinin kuralları hızla değişmektedir³².

Bu değişimle, "kaynaklara dayalı mukayeseli üstünlük" kavramını yerini "pazar ve ürün özelliğine dayalı rekabet yeteneği"ne bırakırken, "emek, sermaye ve doğa"ya dayalı üretim fonksiyonunun yerini "yaratıcılığa dayalı beyin gücü" almıştır³³.

³⁰ Partha S. GHOSH, "Stratejik Yönlendirme Şarttır", GÖRÜŞ, S.5, (Eylül 1992), s.28.

³¹ Eyüp AKYAZI, "Bölgesel Entegrasyon Bazında KEİB", DÜNYA, 11 Ağustos 1992.

³² ÇAPOĞLU, Türkiye İstikrar ..., s.57.

³³ KAVRAKOĞLU, Globalleşmeye ..., s.47.

2.2. Yönetim Kararlarının Rasyonelleştirilmesi

Karar verme konumunda olan yöneticiler, kararlarını, ideolojiye, değer yargılarına veya daha başka subjektif bir kritere dayalı olarak vermek durumunda değildirler. Çünkü, global rekabet baskısı veya yeniden yapılanma konusu sadece ve sadece rasyonelliğe izin vermektedir. Bu nedenle de tüm kararlar subjektif değerlerin dışına çıkarak, rasyonellik prensiplerine dayalı olarak verilmek zorundadır ³⁴.

Aksi durumda ise, ülke ve kurumun ekonomik rekabet gücünün zayıflaması, kaybedilmesi anlamına geleceğinden, bu da kabul edilemez bir durumdur. Dolayısıyla, yeniden yapılanma stratejisi ile karar merciindeki yöneticiler, verecekleri kararlarda verimlilik ve uluslararası rekabet ortamının gereklerini gözeterek, rasyonel kârlar vermek durumundadır. Çağdaş dünyayı yakalamanın ve gelişmeyi sürdürmenin en önemli unsurlarından birisi de budur.

Üretkenlik ve verimlilik prensiplerinden hareketle, buna uyum sağlayamayan kurumların tasfiyesi de üretkenlik ekonomisi gereğidir. Kısacası, rant ekonomisi oluşturma amaçlı girişimlerin başarısızlığı olağanlaştırılmalıdır. Bu durumda da ilgili kurumlar temin edecekleri mali ve yasal destekleri üretken yatırımlara dönüştürme ve verimliliği esas kriter olarak kabullenmek durumunda kalacaklardır. Toplumun bütün kesimlerinde üretkenliğin sağlanması durumunda ise, ülke ekonomisinde üretimin artması, verimliliğin sağlanması ve rekabet ortamının oluşturulmasına neden olacağından, yeniden yapılanma stratejisi hedeflerine ulaşacaktır ³⁵.

2.3. Katılımcı Yönetim Düşüncesinin Realizasyonu

Tüm kurumsal düzeylerde yönetim boyutunda rasyonellik prensibinin, temel yönelim olmasına bağlı olarak katılımcılık da, yeniden yapılanma konusunda bir yapısal unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁴ Loren C. SCOTT, "The Market, Productivity And Training Effects of Retraining", AMERICAN ECONOMIST, S.14-2 (Fall, 1986), s.43-46.

³⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: D.F. BAIN, *The Productivity Prescription*, New York, 1982; Roger FALK, *The Business Of Management*, Penguin Books, England, 1976; Cecil FRENCH, *Organization Development*, Business Publications, Inc., Texas, 1988.

En maksimum noktada rasyonelliğe ulaşmak, rasyonellik ilkelerinin gerçekleştirilmesi, kararların alınması ve uygulanması aşamasında katılımcılığı gerektirmektedir.

Bu cümleden olarak, yeniden yapılanma stratejisiyle ilgili olarak, katılımcılık konusu iki boyutta ortaya çıkmaktadır. Birinci boyutta, ilgili kararların alınması aşamasında katılımcılığın sağlanmasıdır. En rasyonel kararların alınması için tüm seçeneklerin telaffuzunun gerekliliği bu boyutla ilgilidir. İkinci boyutta katılımcılık ise, alınan kararların en olumlu boyutta uygulanmasıyla ilgilidir ³⁶.

Alınan kararlar ne kadar rasyonelliği hedeflerse hedeflesin, bu hedefleri gerçekleştirme sürecinde katılımcılık tesis edilmezse, hedefin etkinlik derecesi düşecektir. Bu düşük etkinlik derecesi de yeniden yapılanma konusunda arzu edilmeyen bir durum olacağı için, her halükarda katılımcılık sağlanmış olmalıdır.

Kısaca yeniden yapılanma çabaları aşamasında, doğru hedef tesbiti ve bu hedeflere sağlıklı olarak ulaşabilmek için, kararlarda katılımcılık gerekli olmaktadır.

3.YÖNETSEL TEDBİRLER YÖNÜNDEN YENİDEN YAPILANMA ALANLARI

Yeniden yapılanma stratejisi içerisinde önemli olan bir başka husus ise, yönetsel alanların da yeniden yapılanması zorunluluğudur. Çünkü, çağdaş dünya'da bu alanlara yönelik tedbirler de değişmekte olup, klasik yaklaşımlar özelliğini kaybetmektedir. Bunlardan özellikle, teknolojik altyapının tesisi, verimliliğin ekonomik kararların dayanağı olarak tesis edilmesi ve rant ekonomisi yerine üretim ekonomisinin teşvik edilmesi gibi hususlar, serbest piyasa ekonomisi koşullarının etkinleşmesi ve de rekabet ortamının yaratılması açısından büyük bir öneme sahiptir.

³⁶ Warren E. NEWMAN and Lerome E. SCHNEE, *The Process of Management*, Prentice Hall Inc., Englewood cliffs, 1988, s.15.

3.1. Teknolojik Altyapının Tesisi

Ekonomik alanda, rekabet gücünün geliştirilmesinde direkt ilgili olan konulardan birisi de teknolojidir.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna gidilen dönemde teknoloji eskisinden daha da fazla önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, yeniden yapılandırılacak konulardan bir tanesi de teknolojidir. Ülkelerin rekabet güçlerini geliştirmede etkili olan bir konu teknoloji olduğuna göre, yeniden yapılanması gereklidir.

Son yenilikleri içeren teknolojiye ulaşmak asgaride gerekli bir konu olmakla birlikte bunu gerçekleştirmede bir alt yapının varlığı gereklidir. Bunun da ötesinde teknoloji üretip ihraç etmekte sürekli bir konudur.

Teknoloji üretip ihracatını gerçekleştirmek ise, eğitim AR-GE gücü, AR-GE araştırma organizasyonuna, AR-GE fonu ve laboratuvarının varlığını gerektirmektedir. İlgili alanlarda ilgili teknolojileri izleyecek, transfer edecek, üretecek ve ihraç edecek yapısal unsurların tesisi ve geliştirilmesi gerekli bir konu olmaktadır. Yeniden yapılanma ise, bu imkanı sağlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerin üretimleri, genelde dünya mal ve hizmet talebinden etkilenmiştir. Bu talebi, piyasaya yeni sürülen ürünlerin etkilediği de bir gerçektir. Dünyadaki bu gelişmelere kendilerini uydurabilen ve üretim yapılarını değiştirip, talebi düşmekte olan ürünlerden, talebi hızla gelişen ürünlere geçebilen ülkeler bu gelişmelerden olumlu yönde etkilenmiştir. 1970'ten beri talebi hızla artan sektörler; elektronik, büro malzemeleri ve bilgisayarlar, otomobil uzay araç-gereçleri, kimya ve ilaçlar, lastik ve plastiktir. Bunlar aynı zamanda yüksek teknoloji gerektiren sektörlerdir. Bu açıdan, Japonya, ekonomisini geleneksel teknolojilerden, yüksek teknolojiye kaydırarak hızlı bir yeniden yapılanma gerçekleştirmiştir. Bu gelişme neticesi, yüksek teknoloji ürünlerinin ihracatında dünya pazarlarında en büyük payı elde etmiştir³⁷. Dolayısıyla, yeniden yapılanmanın en önemli unsurlarından birisi de, teknolojik yapının tesis edilmesi ve geliştirilmesidir.

³⁷ Haluk CEYHAN, XXI. Yüzyıl Başları Sanayi Yapısı Ne Olabilir?, İKV Yay. No: 109, İstanbul, 1991, s.23.

3.2. Verimliliğin Ekonomik Kararların Dayanağı Olarak Tesis Edilmesi

Yeniden yapılanmanın bir uzantısı da verimlilik olmaktadır. Hemen her tür kararda alternatiflerin değerlendirilmesi ve seçimi temel bir kriter olarak verimliliğe dayalı olarak yapılmaktadır. Öyleyse, yeniden yapılanması düşünülen kurumlarda, verimlilik bir değerlendirme kriteri olarak algılanmalı ve tüm tercihler bu kriterle dayalı olarak verilmelidir.

Verimlilik dışı kriterlere dayalı olarak karar alma ve uygulama yeniden yapılanma amaçlarının saptanmasında ve gerçekleştirilmesinde olumsuzlukların oluşmasına neden olur. Bu nedenle, hiç bir konuya, kişiye ve kuruma ayrıcalık tanımaksızın, tek ayrıcalığın verimlilik olduğu bir karar düzeni oluşturulmasını gerektirir. Yeniden yapılanma, her tasarrufta, rasyonel davranmayı gerektirir. Rasyonel davranışın en önemli unsuru da, verimliliktir³⁸. Sosyal, eğitsel, ekonomik, demokratik vb. makro politikalar ya da stratejiler olabileceği gibi teknoloji, finansman, insangücü ve yönetsel yapı gibi mikro konular da olabilir³⁹.

Dolayısıyla, yeniden yapılanma konusunda yapının unsurlarının tesbiti ve bu unsurlarının değiştirilmesi, iyileştirilmesine yönelik müdahaleler ağırlık kazanmaktadır.

İlerleyen kısımlarda makro ve mikro boyutlarda yeniden yapılanma konularının ekonomik yönden işlemlerine çalışılacaktır.

3.3. Rant Ekonomisi Yerine Üretim Ekonomisinin Teşviki

Yeniden yapılanma stratejisinin en önemli boyutlarından birisi de üretkenlik ve verimliliktir.

³⁸ Anne DALY, "Education and Productivity: A Comparison Of Great Britain And The United States, BRITISH JOURNAL OF INDUSTRIAL RELATIONS, S.24-2 (July 1986), s.66.

³⁹ Rob DIXON, *Management: Theory and Practice*, Butter Worth Heineman Ltd., Made Simple Books, Oxford, 1991, s.27.

Üretkenlik, yeniden yapılanma stratejisinde temel unsur olduğuna göre, makro ve mikro boyutlarda üreticilik dışı gelir elde etme motivasyonlarının ortadan kaldırılması gereklidir.

Yeniden yapılanma stratejisinde, üretkenliği desteklemek amacıyla oluşturulan teşvik, muafiyet ve istisnaların rant elde etme yönelimli olmaması gereklidir. Makro anlamda, ekonomide üretkenlik dışı gelir elde etme olanağının yaygınlaşması, üretkenlik dışı gelir elde edebilmeye neden olacaktır ki, bu da yeniden yapılanmanın temel görüşü olan üretimi geliştirme görüşüne ters düşecektir.

Yeniden yapılanma stratejisi ile, makro anlamda sağlanacak teşviklerin, üretkenliği destekleyici nitelikte olması ve mevcut düzenlemelerde rant ekonomilerinin oluşmasına neden olanların tasfiye edilmesi gereklidir.

İ k i n c i B ö l ü m

YENİDEN YAPILANMA STRATEJİSİ ÇERÇEVESİNDE ÖZELLEŞTİRME BOYUTLARI

I-ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI

Özelleştirme, birçok bilim dalının doğrudan ilgi alanına girmesi nedeniyle, gerek teoride ve gerekse uygulamada tamamen açıklığa kavuşturulamamış bir kavramdır. Bu kavram; ekonomi, işletme ve yönetim, hukuk, politika bilimi gibi birçok disiplinin ilgi alanına girmektedir. Dolayısıyla yapılan bilimsel tanımlarda da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, ekonomi bilimi açısından en geniş anlamda özelleştirme; Devletin iktisadi faaliyetlerinin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Daha dar anlamda ise, devletin iktisadi faaliyetlerini gerçekleştiren Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) mülkiyetinin özel kesime devredilmesidir. Buna karşın hukuk

bilimi açısından özelleştirme; Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) yönetiminin özel kesime devredilmesi anlamındadır. Dolayısıyla, ekonomi bilimi açısından “mülkiyetin özelleştirilmesi”, hukuk bilimi açısından ise “yönetimin özelleştirilmesi” önem kazanmaktadır ¹. Literatürde, özelleştirme kavramının, dar ve geniş anlamda tanımları yapılmıştır.

1 . DAR ANLAMDA ÖZELLEŞTİRME

Dar anlamda özelleştirme sadece KİT’lerin, mülkiyet ve yönetiminin özel kesime devirini ifade etmektedir. Günümüzde de özelleştirme denildiğinde genellikle KİT’lerin satışı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bazı bilim adamları dar anlamda özelleştirme konusunda da farklı görüşlere sahiptirler. Bilim adamlarından bazıları, dar anlamda özelleştirmede, mutlaka bir “mülkiyet devrinin” gerçekleşmesi ve mülkiyet devri işleminin, özelleştirilecek KİT sermayesinin en az %51’i kadar olmasının zorunluluğuna işaret etmektedirler. Bu görüşe karşı çıkan grup ise, devredilecek sermaye payının en az %51 ile sınırlandırılmayacağını, sermaye payının pek önemli olmadığını ve %10 veya %15 gibi bir pay devrinin de özelleştirme olarak kabul edilebileceğini savunmaktadırlar. Dar anlamda özelleştirmede, mutlak olarak mülkiyet devri temel ilkedir. Çünkü, mülkiyetin özel kesime ait olabilmesi için KİT’in yarıdan fazla pay senedinin elden çıkarılması gerekir. Bu durumda mülkiyetin %50’sinden fazlası özel kesime ait olacağından, yönetim de özelleştirilmiş olacaktır ².

¹ _____, Özelleştirme-KİT’lerin Halka Satışında Başarı Koşulları, TÜSİAD, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, 1986, s.13.

² M.Hulki CEVİZOĞLU, Türkiye’nin Gündemindeki Özelleştirme, İlgı Yayıncılık Ltd., İstanbul, 1989, s.20-21; Janet Rothenberg PACK, “Privatization of Public-Sector Services In Theory And Practice”, JOURNAL OF POLICY ANALYSIS AND MANAGEMENT, Vol.6, Number.4, Summer 1987, s.524-525.

2.GENİŞ ANLAMDA ÖZELLEŞTİRME

Geniş anlamıyla özelleştirme, devleti, hiçbir ekonomik faaliyete karışmayacak şekilde aradan çıkarma, kamuya ait varlık ve değerlerin özel kesime satılması işlemidir ³. Ulusal ekonomi içerisinde devletin ekonomik etkinliğinin en aza indirilmesi ya da tümüyle ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamalar bütünüdür.

Liberal anlayış çerçevesinde, serbest piyasa güçlerinin ekonomide egemen duruma gelmesi, kamu kuruluşlarının ekonomik etkinliğinin azaltılması bir “şemsiye kavram” ile açıklanmaktadır ⁴. Bir başka ifadeyle özelleştirme, milli ekonomide serbest piyasa ekonomisini güçlendirecek ve devletin iktisadi etkinliğini azaltacak uygulamaları kapsayan bir şemsiye kavram görünümündedir.

Devletin milli ekonomi içerisindeki etkinliğinin azaltılması uygulamaları içinde, fiyat veya tarifelerle kamusal mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretilip, finansmanının özelleştirilmesi ya da üretimin özelleştirilmesi de yer almaktadır.

II-ÖZELLEŞTİRME AKIMININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1929 Büyük Depresyon’un ortaya çıkardığı sorunların, klasik iktisadi temel prensiplerinden biri olan “Laissez Faire” politikasına dayalı olarak açıklanamaması, depresyon sonrasında alternatif bir iktisat politikası olarak, Keynezyen İktisadi gündeme getirmiştir. Klasik iktisadın temel görüş ve varsayımlarını birçok yönlerden eleştiren “Keynezyen İktisat”, devletin ekonomik yapı içerisinde aktif bir rol oynamasını savunmuştur.

Keynezyen iktisat, başlıca maliye, para ve kredi, dış ticaret, dolaysız kontroller ve kamu girişimciliği politikalarından yararlanılarak, sosyal refahın daha üst bir düzeye

³ Stuart M. BUTLER, “Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi” ISO DER., S.248, (15 Ekim 1986), s.42.

⁴ D.HEALT-G.MORRIS, “Why Public Sector Unions Are On The Defence”, PERSONNEL MANAGEMENT, Vol. 16, Number.5, (May 1984), s.34.

yükseltilebileceğini savunmuştur ⁵. Teorik temelleri, 1936'da Keynes'in "Genel Teorisi" ile atılan bu iktisat politikası, 1950'li ve 1960'lı yıllarda sanayileşmiş ülkelerde uygulanmaya konulmuş ve oldukça başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bununla birlikte aynı iktisat politikası, 1970'li yıllarda karşılaşılan iktisadi sorunların çözümünde yetersiz kaldığından giderek önemini yitirmeye başlamıştır. Bu yıllarda devletin artan fonksiyonları ve genişleyen boyutları ve bunun ortaya çıkardığı sorunlara Keynezyen İktisat politikasının çözüm önerememesi ⁶ üzerine, 1970'li yılların sonlarına doğru, temelde klasik iktisat ilkelerine dayalı, ancak onu bazı yönlerden eleştiren ve yeniden yorumlayan başka iktisat politikası yaklaşımları gündeme gelmiştir. Monetarizm, Rasyonel Beklentiler Teorisi, Arz-Yönlü İktisat, bu iktisat politikalarının başlıcalarını oluşturmaktadır ⁷. Bunların dışında Kamu Tercih Teorisi, çağdaş iktisadi sorunlara "Anayasal İktisat Politikası" ile yaklaşmaktadır.

Özelleştirme akımı ve düşüncesinin gelişmesinde ve de dünyada yayılmasında, yukarıda belirtilen iktisadi düşüncelerin önemli katkısı olmuştur. Klasik iktisadın, Laissez Faire ilkesine bağlı olan bu çağdaş iktisadi düşünceleri kısaca incelemekte fayda vardır.

1. ÇAĞDAŞ İKTİSADİ DÜŞÜNCELER VE ÖZELLEŞTİRME

Özelleştirme akımının doğuşunda önemli rol oynayan çağdaş iktisadi düşünce okullarını ve öğretilerini üç ana başlık etrafında toplamak mümkündür.

-Chicago İktisat Okulu'nun Öğretisi; Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi.

-Virginia Politik İktisat Okulu'nun Öğretisi; Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal

⁵ Robert W. POOLE - Philip E. FIXLER, "Privatization Of Public Sector Services In Practice: Experience And Potential", JOURNAL OF POLICY ANALYSIS AND MANAGEMENT, Vol. 6, Number. 4, Summer 1987, s.617-618.

⁶ DİRİMTEKİN, Genel İktisat ... s. 3-4.

⁷ _____ Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, TÜSİAD Yay.No: T/92.148, İstanbul, 1992, s.28.

İktisat.

-Arz-Yönlü İktisadi Düşünce. Yukarıda belirtilen bu düşünceler, 1980’li yıllarda Latin Amerika’dan Uzak Doğu’ya kadar uzanan özelleştirme politikasının entellektüel orijinlerini temsil etmektedir.

Günümüzde, serbest piyasa ekonomisi düşüncesinin gelişiminde rol oynayan Milton Friedman, Chicago İktisat Okulu’nun temel öğretisi olan ‘Monetarizm’in gelişmesine teorik ve ampirik çalışmalarıyla önemli katkıda bulunmuştur. Monetarizm, esasen çağdaş iktisadi sorunlardan birisi olan, enflasyon konusu üzerinde durmuştur. Bu teoriye göre enflasyonun temel nedeni, para arzının hükümetlerce gereksiz yere ve aşırı ölçülerde arttırılmasıdır. Bu düşünceye göre, ekonomik istikrarsızlıkların bir çoğu parasal kökenlidir.

Friedman ve öğrencilerinin, Klasik Miktar Teorisi’ni yeniden yorumlayarak enflasyon sorununa önerdikleri çözümler dışında, yine aynı üniversitede çalışan bir başka grup iktisatçı, enflasyon konusunu bir başka yönden ele aldılar. “Rasyonel Beklentiler Teorisi” olarak iktisat literatürüne giren bu görüş, klasik iktisadın temel ilkelerini aynen benimsemiştir. John F. Muth, Robert E. Lucas, Thomas Sargent ve Neil Wallace’nin oluşturduğu iktisatçılar grubu, Rasyonel Beklentiler Teorisi’nin gelişimine önemli katkıda bulunmuşlardır. Gerek Moneteristler ve gerekse Rasyonel Beklentiler Teorisyenleri, devletin ekonomiye müdahalesini şiddetle eleştirmekte ve özelleştirme düşüncesini savunmaktadırlar⁸.

Özelleştirme akımının doğuşunda önemli rol oynayan bir başka çağdaş iktisadi düşünce ise, öncülüğünü James M. Buchanan’ın yaptığı “Kamu Tercih Teorisi”dir. Neo-klasik iktisatçıların geliştirdiği “Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi”ne alternatif olarak geliştirilen Kamu Tercih Teorisi’ni savunan iktisatçılar kamu kesiminin büyümesinde sadece politikacılar değil, bundan aynı zamanda Keynezyen İktisatçıların da sorumlu olduğunu savunmaktadır. James M. Buchanan, 1975 yılında yazmış olduğu eserinde, aşırı büyümüş devleti “Leviathan” olarak tanımlamış, ekonomik ve politik özgürlüğün gerçekleştirilmesi için, devletin yetkilerinin ve gücünün sınırlanması gerektiğini savunmuştur.

⁸ TÜSİAD, Türkiye’de Özelleştirme..., s.30.

Kamu Tercihi Teorisyenlerine göre, anayasalarda devletin ekonomik alandaki başlıca şu yetkileri sınırlanmalıdır⁹.

-Devletin, kamu harcamaları ve vergileme yetkisine ilişkin esaslar ve sınırlamalar Anayasa'da yer almalıdır.

-Devletin, para arzını ne ölçüde ve ne şekilde artıracığına ilişkin genel esaslar ve sınırlamalar Anayasa'da yer almalıdır.

-Bütçenin gelir ve giderlerinin birbirine denk olmasını öngören "Denk Bütçe" ilkesi Anayasada güvence altına alınmalı ve varsa bunun istisnası Anayasada belirtilmelidir.

-Devlet müdahalesini sınırlayan ve rekabetçi piyasa oluşturulmasını destekleyecek kuralların Anayasada yer alması sağlanmalıdır.

-İdarelerarası hizmet ve gelir bölüşümüne ilişkin esaslar ve Mali Ademi-Merkeziyetçilik Anayasada güvence altına alınmalıdır.

Özelleştirme alımının doğuşunda etkili olan bir başka çağdaş iktisadi düşünce ise "Arz-Yönlü İktisat Teorisi"dir. Öncülüğünü Amerikalı İktisatçı Arthur Laffer'in yaptığı Arz-Yönlü İktisat (Supply-Side Economics), 1980'li yıllarda, akademik ve politik alanda popülerite kazanmıştır.

Arz-yönlü iktisatçılar, klasik iktisadi düşünceler gibi, tarafsız devlet anlayışını savunmaktadır. Bunlara göre, çağdaş iktisadi sorunların temelinde, üretim talebe cevap vermemesi yatmaktadır. Bu iktisatçılar, üretimi teşvik edecek olan en önemli iktisat politikasının ise "vergi indirimleri" olduğunu savunmaktadırlar. Arz-Yönlü iktisatçılar da, diğer çağdaş iktisadi düşünceler gibi, devletin fonksiyonlarının giderek genişlemesinin, iktisadi sorunların temel kaynağını oluşturduğunu savunmaktadırlar¹⁰. Bu iktisatçılar, milli ekonomi içerisinde, kamu ekonomisinin etkinliğini azaltacak ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandıracak politikaların uygulanmasını savunmaktadırlar.

2 - MUHAFAZAKAR KAPİTALİZMİN ÖZELLEŞTİRME

⁹ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.31.

¹⁰ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.31.

AKIMI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çağdaş iktisadi düşüncelerin, politik alana yansımada, ABD’de Başbakan Ronald Reagan’ın, İngiltere’de ise Margaret Thatcher’in önemli etkileri olmuştur.

Reagan’ın 1980-88 yılları arasında uyguladığı iktisat politikasının başlıca unsurları şunlardır:

- Kamu harcamalarının azaltılması,
- Bütçenin dengelenmesi,
- Gelir ve kurumlar vergisi oranlarının indirilmesi,
- İstikrarlı bir para politikası uygulaması,
- Özelleştirme.

Reagan döneminde ABD’de uygulanan bu politikalar, 1981’li yıllarda “Reaganomics” adıyla iktisat politikaları alanında bir devrim olarak nitelendirilmiştir. İngiltere’de 1979 yılında iktidara gelen Margaret Thatcher ise Reaganomics programını en açık bir şekilde izleyen ilk liderlerden birisi olmuştur. Reaganomics gibi “Thatcherism” ekonomik programında da benzer iktisat politikası amaçları ve araçları yer almıştır. Kamu harcamalarının azaltılması marjinal vergi oranlarının indirilmesi, sektörlerin devletin yasal ve kurumsal düzenleme ve kontrolleri dışında tutması, millileştirilmiş endüstrilerin özelleştirilmesi Thatcher’in ağırlık verdiği başlıca politikalar olmuştur. Özellikle İngiltere’deki özelleştirme konusunda yapılan uygulamalar ve elde edilen başarılar, diğer birçok ülkeyi cesaretlendirmiştir.

Reaganomics ve Thatcherism, kısaca “Muhafazakar Kapitalizm”, kısa sürede Japonya, Almanya, Kanada, Avustralya gibi gelişmiş ülkelerde büyük ilgi gördü. Ayrıca IMF ve Dünya Bankası’nın destekleyici ve yönlendirici çabaları, bazı gelişmekte olan ülkeleri de Muhafazakar Kapitalizmin ekonomik programını benimsemeye yöneltmiştir. Türkiye 24 Ocak 1980 kararları ile serbest piyasa ekonomisi modelini ilk benimseyen ve bu yöndeki kararları yürürlüğe koyan ülkelerden birisidir ¹¹.

¹¹ TÜSİAD, Türkiye’de Özelleştirme..., s.32-33.

III-ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ

Özelleştirilecek şirketlerin kime, hangi yöntemlerle satılacağına, planlı bir şekilde yaklaşmak gerekir. Hisselerin düşük bir fiyatla ya da ücretsiz olarak halka dağıtılması, açık artırmayla satış, hisselerin blok halinde yerli ve yabancılara satışı, şirketin çalışanlara devri veya tasviye edilerek mal varlığının ilgilenen şahıslara satış çeşitli ülkelerde uygulanan yöntemlerdir ¹².

Genel bir yaklaşımla, özelleştirmenin çok sayıda yöntemi olduğu kabul edilmektedir. Gerçek ve tam bir özelleştirmeden sözdebilmek için, kamu şirketinin en az %51'lik payının devri gereklidir. Bu ise "satış yöntemi" ile gerçekleştirilir. En yaygın olarak kullanılan satış yöntemi, pay senetlerinin satış yöntemidir. İkinci sırayı "direkt" ya da "özel satış" adı verilen yöntem almaktadır ¹³.

Geniş anlamda özelleştirme, başlıca şu uygulamaları içermektedir ki bunlar özelleştirme yöntemleri olarak adlandırılır. Bunlardan başlıcaları, fiyatlama, yap-işlet-devret, kupon, ihale, imtiyaz, ortak girişim, kiralama, yönetim devri, yasal düzenlem-kurumsal serbestleşme gibi yöntemlerdir. Bu yöntemlerin hiç birinde "mülkiyet devri" ilkesi örgörülmemektedir.

Temel özelleştirme yöntemi niteliğindeki "satış yöntemi, ikiye ayrılmaktadır; pay senetlerinin satışı ve pazarlık yoluyla direkt satışlardır.

1. TEMEL ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİ

KİT'lerin özel kesime satılmasını ifade eden ve dar anlamda özelleştirme olan temel özelleştirme yöntemleri; birinci ve ikinci el piyasalarında pay senetlerinin satışı ve direkt (özel) satış yöntemlerini içermektedir.

¹² Ayşe BUĞRA, "Özelleştirme Tartışmalarında Yeni Boyutlar", GÖRÜŞ, S.11, (Eylül 1993), s.26.

¹³ Hulki CEVİZOĞLU, "Özelleştirme Yöntemleri", YENİDEN YAPILANMA, T.C. Başbakanlık TKKOİ, S.2, Ekim, 1988.

1.1. Pay Senetlerinin Satış Yöntemi

Özelleştirilecek KİT'lerin pay senetlerinin sermaye piyasasında satılabilmesi için önce, sözkonusu KİT'in, sermayesi pay senetlerine bölünmüş (sermaye şirketi) biçimine dönüşmesi zorunludur. Bu sermaye şirketinin anonim şirket olması tercih edilmektedir. Daha sonra KİT'in aktiflerinin değerlendirilmesi, öz kaynaklarının hesaplanması, pay senetleri fiyatının ve miktarının belirlenmesi gerekir¹⁴.

1.1.1. Birinci El Piyasasında Pay Senetleri Satışı

Bu satış biçiminde, özelleştirilecek olan KİT'lerin pay senetleri doğrudan doğruya alıcılara arz edilmektedir. Sermaye piyasasından geçmeyen bu tür satış biçimi, sermaye piyasasını geliştirmek amacıyla tercih edilmektedir.

1.1.2. İkinci El Piyasasında (Menkul Değerler Borsasında) Pay Senetleri Satışı

Sermaye piyasasının geliştiği ve aracı kurumların faaliyet gösterdiği ülkelerde pay senetleri satışı borsada yapılmaktadır. Daha önce halka arz edilmiş menkul değerlerin arz ve talebinin karşılaştığı ikinci el piyasalardaki (Menkul Değerler Borsalarındaki) pay senedi satışı "sabit fiyat" üzerinden ya da "taban fiyatlı artırma" yöntemi ile yapılır¹⁵.

Sabit fiyat üzerinden satışta, pay senetlerinin üzerinde yazılı (nominal) değerleri esas alınarak satış gerçekleştirilmektedir. Bu yöntem, genel kabul görmüş klasik bir satış yöntemidir.

Taban fiyatlı artırma yöntemi ile yapılan satışlarda ise, pay senetleri için belirli bir taban fiyat belirlenir. Bu fiyat genellikle aracı kurumların katıldığı artırımlar ile toptan

¹⁴ CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.68.

¹⁵ CEVİZOĞLU, Özelleştirme Yöntemleri...,

satılır. Bu durumda, pay senetlerini alan aracı kurumlar, bir fiyat garantisi vermektedirler.

Pay senetleri, aracı kurumların artırdığı fiyat üzerinden satılmazsa KİT'lerin ya da satışla görevli yönetimin bir kaybı olamaz. Çünkü, aracı kurum taban fiyatı ödemek zorundadır. Satılmayan senetler aracı kurumun elinde kalır. Bazı durumlarda, pay senetlerinin fiyatları kademeli olarak da belirlenir. Bu uygulamada, yine pay senetleri için önce bir taban fiyat seçilir, bunun üzerinde bir fiyat önerisi istenir. Eğer, fiyat artırma önerisine uyararak, en yüksek fiyat veren alıcı, pay senetlerinin tümünü almak istemez ise, istediği miktardaki senet kendisine verilir. Daha sonra ise, ikinci en yüksek fiyat önerisinde bulunan alıcının isteği karşılanır.

1.2. Direkt (Özel) Satış Yöntemi

Bu yöntem, KİT'lerin bir kısım aktiflerinin müesseselerinin, ikinci faaliyet dallarının ya da küçük işletmelerin satış yöntemidir. Bu yöntemin uygulanmasında, satılacak aktifler ya da bağlı kuruluşlar belli bir şirkete, birkaç şirkete veya şirketler konsorsiyumuna "pazarlık yoluyla" devredilebilir.

Pay senetleri satışının sözkonusu olmadığı bu yöntemde, satılacak KİT ya da bağlı kuruluşlar, mali yönden güçlü olmalı, ancak çok büyük sermaye ve aktiflere sahip bulunmamalıdır. Bu yöntem, hızlı uygulanabilme yeteneğine sahip olmakla birlikte, özelleştirmeden beklenen yararları sağlama yönünden uygun görülmemektedir ¹⁶.

2 - ÖZELLEŞTİRME BENZERİ UYGULAMALAR

Geniş anlamda özelleştirme yöntemleri olarak ifade edilen özelleştirme benzeri uygulamalar, fiyatlama, kupon, sübvansiyonlar, ihale, imtiyaz devri, yönetim devri,

¹⁶ CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.69.

kiralama, ortak girişim ve kurumsal serbestleştirmek yöntemleri olarak literatürde yer almaktadır.

2.1. Fiyatlama Yöntemi

Devlet, sunduğu pek çok kamusal mal ve hizmetlerin karşılığında, genellikle bir bedel talep etmez ve bu mal ve hizmetlerin finansmanını vergi gelirleri ile karşılama yolunu seçer. Vergileme teorisinde “ödeme gücü yaklaşımı” adı verilen bu yöntemle, vatandaşın kamusal mal ve hizmetlerin finansmanına, hizmetlerden yararlandıkları ölçüde değil, ödeme güçlerine orantılı olarak katılması istenir. Bu tür mal ve hizmetlerin faydası toplum üyeleri arasında bölünemez ve bu yüzden fiyatlandırılmazlar. Bunlar, örneğin, iç ve dış güvenlik, adalet gibi kamusal hizmetlerdir.

Aynı zamanda, devletin arzettiği birçok mal ve hizmetin pazarlanması ve fiyat yolu ile tüketicilere aktarması mümkündür. Örneğin, eğitim, sağlık, elektrik, su karayolları vb. işte bu tür kamusal mal ve hizmetlerin fiyatlarının piyasa mekanizmasına uydurulması ve mümkün olduğu ölçüde, hizmetten yararlanan kesimlerin bunun karşılığında bir bedel ödemesi serbest piyasa ekonomisinin işleyişi için gerekli olmaktadır.

Ancak fiyatlama yöntemi, bedelini ödeyemeyecek durumda olan kimselere mal ve hizmetlerin sunulmaması anlamını taşımaz. Örneğin, eğitimin paralı olması, gelir düzeyi düşük kimselerin bundan yararlanamaması anlamına gelmez. Fiyat yöntemi ile sunulan bazı kamusal mal ve hizmetlerin “kupon yöntemi” ile özelleştirilmesi bu sorunu ortadan kaldıracaktır¹⁷.

2.2. Kupon Yöntemi (Tüketicinin Desteklenmesi)

Kupon yöntemi, belirli tüketici kesimlerinin, belirli mal ve hizmetlere olan

¹⁷ TÜSİAD, Türkiye’de Özelleştirme..., s.13.

tüketimini teşvik etmek amacıyla geliştirilmiş bir yöntemdir.

Bu yöntemde, devlet, gelir düzeyi düşük olan kesimlere belirli kamusal mal ve hizmetleri, bizzat sunmak yerine, bu kimselere sunulacak hizmetin bedelini kapsayan bir kupon vermektedir. Böylece bu kimselerin hizmeti özel kesimden karşılayabilmeleri mümkün olmaktadır.

KİT'lerin özelleştirilmesinde kullanılan bu yöntem 1 Ocak 1992 tarihinden beri Çekoslovakya'da uygulanmaya başlanmıştır. Rusya'da ise hazırlıklar yapılmaktadır. Bu yöntemi uygulayan ülkelerin amacı, kupon sistemi yoluyla devlet mülkiyetini, mümkün olan en geniş toplumsal tabana yayarak, özel mülkiyete dönüştürmektir ¹⁸.

Kupon yöntemi başlıca şu esaslara dayanmaktadır ¹⁹.

-Kamu işletmelerinde verimlilik, özel işletmelere oranla daha düşüktür. Bunun nedeni, kamu işletmelerinde çalışanlar ile, işletmelerin gelirleri arasında direkt ve yakın bir korelasyonun mevcut olmamasıdır.

-Kamu işletmelerinde israf yaygındır. Kişiler kendi sahip olmadıkları serveti korumak için daha az çaba gösterirler.

Kupon yöntemi, karar mekanizmasının, devletten piyasaya devredilmesiyle, özel kesimde ekonomik etkinliğin artması sonucunu doğurur. Bu yöntemin uygulanmasında ortaya çıkan temel güçlük, hizmetten yararlanması planlanan potansiyel kişi ve/veya grupların belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerden fiyatlandırılması mümkün olan malların özelleştirilmesinde uygulanabilecek olan kupon yönteminin etkin olarak uygulanabileceği alanlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz; eğitim, sağlık, konut, ulaşım, kreş vb. gibi.

2.3. Sübvansiyonlar (Üreticinin Desteklenmesi)

Sübvansiyonlar, devlet tarafından, özel ve kamusal teşebbüslerin üretiminin teşviki ve idamesi için yapılan aynı ve/veya nakdi yardımlardır. Devlet, kupon yöntemi ile belirli tüketici kesimlerin belirli mal ve hizmetlere olan tüketiminin teşvikini ve

¹⁸ "Kupondan Hisseye", EKONOMİK PANORAMA, S.4, (26 Ocak 1992), s.30.

¹⁹ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.14.

idamesini sağlarken, sübvansiyonlar ile devlet, belirli üretici kesimlerin üretim faaliyetlerini çeşitli şekillerde destekler. Bu sübvansiyonların başlıca türleri; kredi sübvansiyonları, garanti sübvansiyonları, vergi sübvansiyonları, karşılıksız nakit ve aynı sübvansiyonlardır²⁰.

Özel tüketim ve yatırım malları arzının genişletilmesinde önemli rol oynayacak olan bu özelleştirme yöntemi, milli ekonomi içerisinde, piyasa ekonomisinin ağırlığını artıracak bir etki göstermekle birlikte, bazı sakıncalar da doğurabilir. Sübvansiyonların verilmesinde temel güçlük, sübvansiye edilecek potansiyel üreticilerin saptanmasında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, sübvansiyonların dağıtımındaki düzensizlik, aynı sektörde faaliyette bulunan işletmeler ve hatta sektörler arasında da eşitsizlikler doğurur.

2.4. Ortak Girişim Yöntemi

Bu yöntem, kamu ve özel kesimin belirli paylarla ortak olduğu anonim şirketlerin, özellikle büyük riskli yatırımlara girmesi yöntemidir. Ortaklık kurulacak anonim şirketlerde, kamu payının daha düşük olması, sistemi özelleştirmeye daha çok yaklaştırmaktadır²¹. “Karma İktisadi Girişimcilik” veya “Ortak Girişim” (Joint Venture) adı verilen bu girişimler, uygulamada anonim şirket şeklinde kurulmaktadırlar.

Karma iktisadi girişimciliğin, anonim şirket şeklinde oluşturulmasının sağladığı bazı avantajları bulunmaktadır. İlk olarak, anonim şirketlerde sermayenin paylara bölünmüş olması, ortakların hisseleri oranında şirket genel kurulunda temsil edilebilmeleri, şirket denetiminin kolaylaştırılması açısından önemlidir. İkinci olarak KİT’lerde mevcut olan hükümetin müdahalesi ve bürokrasinin etkinliği hususları, anonim şirket şeklinde organize edilmiş bir karma iktisadi girişimde o kadar belirgin değildir. Üçüncü olarak, anonim şirket şeklinde oluşturulan bir karma iktisadi girişimde, bunların kârlı ve verimli çalışabilmeleri sonucunda ekonomik büyümenin

²⁰ TÜSİAD, Türkiye’de Özelleştirme..., s.16.

²¹ CEVİZOĞLU, Türkiye’nin..., s.71.

hızlanması sözkonusudur ²². Kurulacak olan ortak girişimlere, devletin fazla etkide bulunmaması ve kuruluşun mali ve yönetsel açıdan bağımsız çalışması zorunludur.

2.5.İhale Yöntemi

Mülkiyet devrinin sözkonusu olmadığı ihale yöntemi ile devlet, bazı mal ve hizmet arzını kendi gerçekleştirmek yerine bunları özel kişi ve kuruluşlardan satın almaktadır. İhale ya da sözleşme yöntemi, özellikle mahalli idare hizmetlerinde yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır. Mahalli idarelerin çöp toplama, yol, cadde, sokak yapımı, bakım ve onarımı, yeşil sahalarda ve parkların düzenlenmesi, su ve dinlenme tesislerinin yapımı vb. hizmetleri geniş ölçüde özel sektöre ihale yolu ile yaptırabilecek hizmetlere örnek teşkil etmektedir. Ayrıca kamu kuruluşlarının demirbaş alımları, taşıt alımları, yiyecek ve giyecek gibi gereksinimleri olan malların özel sektörden ihale yolu ile satın almaları da bu yöntem içerisinde ele alınmaktadır ²³.

İhale yönteminin başarısı, ihale duyurularının mümkün olduğunca geniş bir kitleye ulaştırılması ve böylece rekabetçi ortamın yaratılmasına bağlıdır. Diğer taraftan özel sektör ile yapılacak ihalelerde, uzun dönemli sözleşme ya da kontrat imzalanmasından kaçınılması, özelleştirmenin başarısı için gereklidir. Rekabetçi bir ortamda mal ve hizmet arzının ihale yöntemiyle özel sektöre devredilmesi durumunda, daha etkin ve ucuza hizmet elde edilmesi mümkün olur. Ancak, devlet yetkili kuruluşlarının, ihaleyi alan kimselerin faaliyetlerini kontrol etmesi de büyük bir önem taşımaktadır ²⁴.

2.6. İmtiyaz Devri Yöntemi

Geleneksel olarak, geniş ölçekte sunulması gereken bazı üretim faaliyetlerini devlet kendi tekeline almakta ve hizmeti bu şekilde arz etmektedir. Belirli bazı üretim

²² TUSIAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.19,20.

²³ CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.73.

²⁴ TUSIAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.16.

alanlarında, firma ölçeğinin artmasıyla, firmanın maliyetlerinde önemli azalmalar görülebilmektedir. İktisat literatüründe “ölçek ekonomileri” ya da “içsel ekonomiler” olarak adlandırılan bu konu, devletin ekonomiye müdahalesinin bir gerekçesini oluşturmaktadır. Ölçek ekonomilerinin ortaya çıkış nedenleri çeşitlidir. Başlıcaları şu şekilde sıralanabilir ²⁵:

-Firma ölçeğinin artmasıyla birlikte, üretimde yeni teknolojilerin kullanılması, birim başına üretim maliyetini azaltır. Maliyetlerdeki bu azalma küçümsenmeyecek düzeydedir.

-Firma ölçeğinin artmasıyla firmada iş bölümü gerçekleştirilebilir ve uzlaşma sağlanabilir. İş bölümü ve uzlaşma sonucunda, emek kullanımında bir içsel ekonomi ortaya çıkar.

-Ölçek büyümesi ile birlikte, firmanın pazarlama maliyetlerinde bir azalma meydana gelir.

-Ayrıca büyük ölçekli firmalar, daha kolay ve daha ucuz finansman olanaklarından yararlanarak, içsel ekonomiler elde ederler.

Ölçek-ekonomilerinin sözkonusu olduğu, telekomünikasyon hizmetleri, elektrik, gaz, demiryolu, havayolu vb. gibi endüstriyel faaliyetler, çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devletin tekelindedir. Geleneksel iktisat teorisinde bu tür faaliyet alanlarında devlet müdahalesi olmadığına bunları üretecek bir kaç özel teşebbüsün var olacağını ve bunların kendi aralarında anlaşarak veya kıran kırana rekabet ederek “doğal tekel” konumuna gelebilecekleri görüşü hakimdir. Bu açıdan, bu tür faaliyet alanlarında zaman içerisinde ortaya çıkacak olan “özel tekel” yerine kamu tekellerinin oluşturulması görüşü hakim olmuştur.

İmtiyaz devri yöntemi ile, yukarıda sözü edilen “doğal tekel” kamu kesiminden, özel kesime geçmektedir. Bir başka ifadeyle, doğal tekelleşmenin olduğu üretim alanları, bir sözleşme ile özel kesime devredilmektedir. İmtiyaz yönteminde temel nokta, pazarlık sürecidir. İmtiyaz pazarlık ile sözleşmede nitelikleri belirtilen mal ya da hizmeti, en düşük bedel ile piyasaya sunmayı kabullenen şirkete verilmelidir ²⁶.

²⁵ TÜSİAD, Türkiye’de Özelleştirme..., s.19.

²⁶ Coşkun Can AKTAN, Kamu İktisadi Teşebbüsteri ve Özelleştirme, İzmir,1987, s.113.

2.7. Yönetim Devri Yöntemi

İşletme sözleşmesi yöntemi adı da verilen bu yöntemle devlet, kamu teşebbüsleri ve kamu kuruluşlarının “mülkiyet hakkı”nı kendisinde saklı tutarak sadece yönetimin özelleştirilmesini sağlayabilir. Kısaca bu yöntemle, KİT’lerin yönetimi bir sözleşme ile özel kesime devredilmektedir. Yönetim devri uygulamada şu şekilde işlemektedir²⁷.

-Devlet, yönetimi devredilecek olan kamu teşebbüs ve kurumlarını ilan etmektedir.

-Mülkiyet hakkı devlette saklı kalmak kaydıyla belirli bir süre için kamu teşebbüsünün yönetimi, özel kesime devredilmektedir.

-Devlet, yönetimi devir alan özel kişi veya kurumlara, teşebbüsün mali yapısını iyileştirilmesi ve etkin hizmet sunulması için gerekli olan fon ve kolaylıkları sunmaktadır.

-Sözleşmeye bazen, yönetimi devir alan kişi veya şirketin, sözleşme sonunda, belirli bir oranda hissesine sahip olacağı hükmü konulabilir. Ayrıca, sözleşmede, yönetimi devir alan şirketin, sözleşme süresi bitiminde şirketi tamamen satın alabileceği hükmü de yer alabilir. Bütün bu tedbirler, yöneticinin daha etkin çalışması amacını gütmektedir.

Bu yöntem, özellikle “mülkiyet transferi”nden önce, bazı KİT’lerin rehabilitasyonu ve özelleştirmeye hazır bir hale getirilmesi için önem taşımaktadır.

Yönetim devri yöntemi, başlıca turizm sektöründe, devlet turistik işletmelerinin, kreş ve huzur evlerinin sanitasyon merkezlerinin, şehiriçi yolcu taşımacılığı hizmetlerinin özelleştirilmesinde önem arz etmektedir. Özellikle, KİT’lerin mülkiyetinin özel kesime devri amaçlanıyorsa, bunlardan mali durumları bozuk olanların yönetimi özel kesime devredilebilir. Bu özelleştirmenin başarısı, sözleşme koşullarının, özel işletmenin toplumsal çıkarlara uygun bir şekilde çalışmasını sağlayacak şekilde yapılmasına bağlıdır²⁸.

²⁷ TÜSİAD, Türkiye’de Özelleştirme..., s.21.

²⁸ J.PRAGER, “Is Privatization A Panace for LDC’s? Market Failure Versus Public Sector Failure”, JOURNAL OF DEVELOPING AREAS, 26, (April, 1992).

2.8. Kiralama Yöntemi

Geniş anlamda özelleştirme yöntemlerinden birisi olan kiralama yönteminde devlet, sahip olduğu işletmelerin mali yapılarını iyileştirmek ve satışa arz edilebilir bir duruma getirebilmek için bunları belirli sürelerle kiraya verebilir. Kiralama yöntemi, bir mülkiyet transferini öngörmemektedir. Bu yöntemle, yönetim devri yöntemi birbirinden tamamen farklıdır²⁹. Şöyle ki;

Yönetim devri yönteminde, sunulacak olan hizmet, kamunun kendi araç-gereç ve personeli ile yapılmakta olup, sadece üst yönetim özelleştirilir. Bu durumda, karar yetkisi “özel yönetici”ye geçmektedir.

Kiralama yönteminde ise, kamunun tüm araç-gereçleri özel kesime kiraya verilmekte olup, hizmetin özel kesim tarafından arz edilmesi sağlanabilir. Bu duruma göre de, hem yönetim hem de faaliyetlerin yürütülmesinden özel kesim sorumludur ve çalışanlar da kamu personeli değildir.

2.9. Kurumsal Düzenleme Yöntemi (Kurumsal Serbestleştirme)

Yasal-Kurumsal serbestleştirme yöntemi, özelleştirme politikasının en önemli araç veya yöntemlerinden birisidir. Bu yöntemin temel amacı, tüm sektörlerde rekabetin canlandırılması ve dolayısıyla ekonomide verimliliğin yükseltilmesidir.

Yasal-Kurumsal serbestleştirme uygulamasına bir örnek teşkil eden yasal tekellerin kaldırılmasının rekabet politikası açısından önemi şudur; kamu güvencesi ve imtiyazı altında çalışan teşebbüsler, özel teşebbüslere oranla, rekabet açısından daha güçlüdürler. Her ne kadar, bazı ülkelerde KİT’lerin devlet müdahalesi dışında mali ve idari yönden özerk olarak çalışmalarını kabul edilmişse de, bu esasen sözde kalmakta ve siyasal iktidarların bu kuruluşlar üzerindeki müdahaleleri söz konusu olmaktadır. KİT’ler üzerindeki yasal düzenlemeler, (Öneğin KİT’lere hazineden ek finansman kolaylıkları sağlanması, zararlarının hazineden karşılanması vb.) doğrudan ve dolaylı

²⁹ TÜSIAD, Türkiye’de Özelleştirme..., s.22.

olarak rekabeti ve ekonomide verimliliği azaltmaktadır³⁰. Dolayısıyla bu yöntem, serbest piyasa ekonomisinin güçlenmesini ve işlerlik kazanmasını sağlayabilir.

Özet olarak yukarıda sıralanan bu yöntemler, ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal yapı farklılıklarına ve özelleştirmeden beklenen amaçların farklılığına bağlı olarak değişiklik gösterebilirler³¹.

IV-ÖZELLEŞTİRME AMAÇLARI

Özelleştirme, ekonomik amaçlar yanında mali, toplumsal ve siyasal amaçlarda taşımaktadır. Kamu sektörünün verimsizliğini azaltmak, serbest piyasa düzeni içinde sermaye piyasasını güçlendirmek ve döviz gelirlerini artırmak gibi ekonomik amaçları yanında, sermaye mülkiyetini tabana yaymak ve tam bir liberal ekonominin gereklerini uygulamak da özelleştirmenin temel amaçları arasındadır.

Özelleştirmede amaç, ekonomideki yapısal değişikliğin önemli bir halkası olarak, ona ivme kazandırmaktır. Devletin, mikro değil, makro düzeyde ekonomik yönlendirici olması, KİT'leri halka devrederek, onların sorunları altında ezilmemesidir. İstanbul'da yapılan uluslararası bir seminerde, İngiliz kökenli uzmanların sundukları bildirimlerde özelleştirmenin amaçları şu şekilde özetlenmiştir³².

-Hükümetin finansal ve yönetsel yükünü azaltmak,
-Rekabeti artırmak, yatırımlarda verimliliği yükseltmek ve etkinliği geliştirmek,
-Kamu kesiminin ekonomideki payını küçülterek varlığını azaltmak. İngiltere'de özelleştirme programının koordinasyonundan sorumlu Bakan yardımcısı Jon Moore; KİT'lerin pay senetlerinin, küçük tasarruf sahiplerine satışı ile toplumsal bir barışın da temellerinin atıldığını ifade etmektedir. Michael Beesley ve Stephen Littlechild ise, özelleştirmenin, yalnızca uluslaştırılmış bir sanayideki pay senetleri satışı olayı

³⁰ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.12.

³¹ Rasih DEMİRCİ, "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ve Kamu İştiraklerinin Özel Kesime Devredilmesi", KARINCA, S.632, (Ağustos 1989), s.4.

³² Daha ayrıntılı bilgi için bkz., CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.23-27; PACK, Privatization of..., s.527-532.

olmadığını belirterek, en önemli amacının, piyasa güçlerinin etkinliğini artırmak, sanayiinin performansını geliştirmek olduğunu açıklamaktadırlar. Bunlar, özelleştirme ile özgürlük arasında doğrusal bir orantının olduğunu da ifade ederek, siyasal özgürlüğün özel mülkiyete bağlı olduğunu ileri sürmektedirler.

1986 yılında tamamlanan Türkiye özelleştirme master programında, özelleştirmenin amaçları şöyle sıralanmıştır³³.

-Piyasa mekanizmasının daha etkin kılınması için kamu kuruluşlarını özel kesime transfer etmek,

-Sermaye piyasasını geliştirmek ve hisse senedi satışlarının daha geniş bir tabana yayılmasını gerçekleştirmek,

-KİT'lerin devlet bütçesi üzerinde yarattığı mali yükü azaltmak ve hazineye çeşitli harcamalar için kaynak yaratmak.

Koşulları birbirinden farklı olsa bile, özelleştirme için ileri sürülen gerekçeler, hemen her ekonomi için şu iki noktada özetlenebilir³⁴; birincisi, işletmelerin rekabet gücünü ve etkinliğini artırma isteği. İkincisi ise serbest piyasa güçlerinin bu amacı devlet yönetimine göre daha başarı ile yapabileceği inancıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, gerek özelleştirmenin anavatanı niteliğindeki İngiltere'de ve gerekse diğer ülkelerde, genel olarak özelleştirmenin amaçları aynı doğrultudadır. Bunların ana başlıklar halinde incelenmesinde fayda vardır.

1.EKONOMİK AMAÇLAR

Özelleştirmenin ekonomik amaçlarından en önemlileri; serbest piyasa ekonomisini geliştirmek, verimliliği arttırmak, sermaye piyasasını geliştirmek ve yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandırmak olarak bilinmektedir. Bunlar asli amaç olarak da ifade edilebilir.

³³ Cevat KARATAŞ, "Özelleştirilen KİT'lerde Kârlılık ve Verimlilik", GÖRÜŞ, S.11 (Eylül 1993), s.28.

³⁴ Toker DERELİ, "Özelleştirme Üzerine Düşünceler", İSO Dcr. S.284, (Ekim 1989), s.13.

1.1.Serbest Piyasa Ekonomisini Geliştirmek

Özelleştirme politikasının temel amacı, serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek ve ona işlerlik kazandırmaktır. Özelleştirme ile, serbest piyasa ekonomisinin en önemli unsuru olan rekabet kurumunun işlerlik kazanacağı, kaynak kullanımı ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanacağı ve dolayısıyla ekonomide verimliliğin artacağı kabul edilmektedir ³⁵.

KİT'lerin bir kısmının tekel statüsünde olmaları nedeniyle, piyasanın denetimini ellerinde bulundurmakta ve tam rekabeti engellemektedirler. Bunların, iflas tehlikesi ile karşı karşıya bulunmamaları ve zararlarının genel bütçeden karşılanması, bu kuruluşların tekelci güçlerini korumalarına yardımcı olmaktadır. Bu durum neticesinde bir taraftan ekonomik verimsizlikleri artarken, diğer taraftan kaliteyi iyileştirmek, fiyat ve maliyeti düşürmek gibi bir gereksinim duymamaktadırlar ³⁶. Dolayısıyla özelleştirme ile kamu tekellerinin rekabetle karşı karşıya getirmesi, hem verim hem de kaynak dağılımı etkinliğini gözetmelerini teşvik ederek önemli etkinlik artışları sağlanabilir ³⁷.

1.2.Verimliliği Arttırmak

Özelleştirmenin asıl amacı, verimliliği arttırmaktır ³⁸.

Tüm dünya ülkelerinde, kamu kesiminde ortalama verimlilik oranı, genellikle özel kesimdekinden düşüktür. Kamunun verimliliğini yükseltecek, çağdaş teknolojik gelişmelerin yakından izlenememesi, iş gücü maliyetini yükselten siyasal tercihli istihdam politikası uygulanması, ücretlerin düşüklüğü ve yatırım programlarının uygulanmaması, kamudaki verimsizliğin başlıca nedenleridir. KİT'lerdeki bu yapı,

³⁵ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.24.

³⁶ CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.28.

³⁷ Richard HEMMING ve Ali M. MANSOOR (Çev: A.Kemal ÇELEBLİ), "Özelleştirme Çözüm mü?", BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR DER., S.8, (Ağustos 1989), s.37.

³⁸ Mustafa AYSAN, "Özelleştirme Tek Araç Değildir", EKONOMİK PANORAMA, S.5, (26 Ocak-2 Şubat 1992), s.28.

aynı sektörde faaliyette bulunan özel kesimde olumsuz yönde etkileyerek, ekonominin genel yapısı içinde, ortalama verimlilik düzeyinin azalmasına da neden olmaktadır³⁹. Özel kesimdeki verimliliğin en büyük nedeni, rekabet unsurudur. Rekabet olmadığı durumlarda özel kesim işletmelerindeki maliyetlerin kamudan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla tekel konumundaki KİT'ler özelleştirilirken, rekabet ortamının yaratılması veya rekabetin yoğun olduğu sektörlerden seçilmesi gerekir⁴⁰.

1.3.Sermaye Piyasasını Geliştirmek

Özelleştirmenin amaçlarından biri de, gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemli ve geniş boyutlu sermaye piyasasını geliştirmektir. Özel tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesinde büyük rol oynayan sermaye piyasasının, gelişmekte olan ülkelerde temel sorunlarından birisi, menkul kıymet arzındaki yetersizliktir. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde, kamusal değerlerin sermaye piyasasına aktarılması ile bir taraftan özelleştirmenin ilk adımı atılırken, diğer taraftan da, sermaye piyasası arz ve talep dengesinin geliştirilmesi sağlanmış olur.

Sermaye piyasasının gelişmesi, tasarrufların yatırımlara dönüşmesinde rol oynayan en önemli etkenlerden biridir. Bu nedenle, menkul değer arzının yeterli olması ve bu menkul değerlere karşı toplumun özendirilmesi gereklidir. Sermaye piyasasının gelişmemişliği, özelleştirmenin başarısına büyük oranda etki edecektir. Ancak bu iki yönlü bir etkileşimdir. Özelleştirme neticesinde, piyasaya arz edilecek olan hisse senetleri, piyasada mevcut olan menkul değerler miktarını artıracak, sermaye piyasasının canlanmasına ve gelişmesine neden olacaktır⁴¹. Diğer taraftan, küçük tasarruf sahiplerinin yapmış oldukları tasarrufların, hisse senedi alımlarına dönüştürülerek sermaye piyasasına yönlendirilmesi ile iddihar şeklinde saklanan ve atıl durumda olan tasarruflar ekonomiye kanalize edilmiş olup, yatırımlara dönüşmesi

³⁹ CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.28.

⁴⁰ J.A.KAY and D.J. THOMPSON, "Privatization: A Policy In Search of A Rationale", THE ECONOMIC JOURNAL, (9 March 1986), s.18.

⁴¹ CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.30.

sağlanabilecektir. Dolayısıyla, kârlı çalışan KİT'lerin özelleştirilmeleri, müteakip kalkınma için kaynak sağlama ve özel tasarrufları sermaye piyasasına çekmek yönünden yararlı olabilir ⁴².

1.4.Yabancı Sermayenin Ülkeye Girişini Sağlamak

Özelleştirme uygulamalarıyla, özel yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişini özendirmek ve bu sayede döviz gelirlerini arttırmak olanağı vardır.

Özel yabancı sermaye yatırımları, dolaysız yatırımlar ve portföy yatırımlarından oluşmaktadır ⁴³. Bir firmanın yabancı bir ülkede, doğrudan veya iştirak halinde yatırım yapması ve yatırımın yönetimine katılması olarak bilinen dolaysız yatırımlar, genellikle çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. İşte bir ülkede, mevcut KİT'lerin özelleştirilmesinde, yabancı sermayeye de bu imkanın tanınması mümkündür. Bunun yapılması halinde, yabancı sermaye katkısıyla modern teknolojileri transfer etmek ⁴⁴ ve bu suretle KİT'lerin verimliliğini arttırmak mümkün olabilir. Ayrıca, bu şekilde bir özelleştirme ile döviz geliri artırılabilir.

Özel yabancı sermaye yatırımlarının ikinci şekli ise, portföy yatırımlarıdır. Bu tür yatırımlar, tasarruf sahiplerinin bir dividant geliri elde etmek için, uluslararası sermaye piyasalarından menkul kıymet satın almaları şeklinde yaptıkları yatırımlardır. New York, Londra, Tokyo borsaları, bunların başında gelmektedir. İşte KİT hisse senetlerinin bir kısmının bu piyasalarda satılması mümkündür. Bu şekilde ülkeye bir yabancı sermaye girişi sözkonusu olacağından, ödemeler dengesi üzerinde de olumlu etkiler yaratabilir ⁴⁵. Ayrıca yabancı ülkelerdeki işçilere cazip koşullarda hisse senedi satılması yoluyla da döviz geliri artırılabilir.

⁴² Hüsnü KIZILYALLI, "Türkiye'de Özelleştirme", DÜNYA, 29 Ekim 1991.

⁴³ Erdoğan ALKİN, Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İstanbul, 1980, s.203.

⁴⁴ İzzettin ÖNDER, "Özelleştirmenin Dinamikleri ve Politikası", ISO DER., S.284, (Ekim 1989),s.12.

⁴⁵ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.27.

2-MALİ AMAÇLAR

Devlet gelir sağlamak ve kamunun ekonomideki yükünü hafifletmek, özelleştirmenin en önemli malî amaçları olara bilinmektedir.

2.1.Devlete Gelir Sağlamak

Devlet büyük bir malî krize girdiği dönemlerde, KİT'lerin özelleştirilmesi ile gelir sağlayabilir. Dış kredi itibarının olmaması IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan destek görülmemesi gibi nedenlerle, dış kredi bulmakta sıkıntı çeken hükümetler, özelleştirme uygulamaları ile gelir sağlama yoluna gidebilirler. Devletin gelir sağlama yöntemlerinden olan vergilerin toplanmasındaki eksiklikler ve toplumun vergilere olan tepkisi, siyasi otoritelere özelleştirmeyi, bir alternatif gelir kaynağı durumuna getirebilir⁴⁶. Dünya'daki özelleştirme uygulamalarının çoğunda bu durum görülebilmektedir.

2.2.Kamunun Ekonomi Üzerindeki Yükünü Hafifletmek

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, enflasyonun doğumunda önemli etkileri olan KİT'ler, ekonomik yönden çoğunlukla kendi kendilerine yetmemekte ve gelirleri giderlerini karşılayamadığı ölçüde hazineden ve genel bütçeden yardım almaktadırlar. Bu durum da KİT'ler, kıt olan kaynakların tükenmesinde etkili olmaktadır⁴⁷.

KİT'lerin dış finansman ihtiyacının, hazineden emisyon vasıtasıyla sağlanması, ekonomide toplam para arzını ve dolayısıyla enflasyonu hızlandırmaktadır. Öte yandan, KİT'lerin ek finansman gereksinimleri bu kuruluşların ürettiği mal ve hizmetlerinin fiyatlarını ortaya çıkarmaktadır. KİT zamları, esasen enflasyonun bizatihi bir kaynağını

⁴⁶ CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.32.

⁴⁷ "Tam Bir Çöküşün İşaretleri Var", MİLLİYET, 11 Eylül 1992.

oluşturmaktadır ⁴⁸. Dolayısıyla özelleştirme, mal ve hizmetlerin gerçek ve doğru maliyetlerine ulaşmak bakımından önem taşımaktadır. Özelleştirme bu açıdan disenfilyonist bir faktör olarak görülebilir.

3-SOSYAL VE SİYASAL AMAÇLAR

Özelleştirmede ekonomik ve malî amaçların dışında olan ve de ülkenin sosyo-ekonomik yapısını etkileyen, gizli işsizliği önlemek ve servetin geniş kitlelere yayılmasını sağlamak gibi amaçları bulunmaktadır. Bunlar, sosyal ve siyasal amaçlar olarak ifade edilmektedir.

3.1. Gizli İşsizliği Önlemek

Özelleştirmenin bir başka amacı da KİT'lerdeki mevcut gizli işsizliği ortadan kaldırmak olarak belirtilebilir.

KİT üst yönetiminin oluşturulmasında “politik yandaşlık” ve “partizanlık” hakim olan faktörlerdir. Sistemin bu şekilde işlemesiyle, KİT Genel Müdürü ve yardımcılarının yönetim kurulu üyelerinin eş ve dostlarını, parti mensuplarını istihdam etmeleri sözkonusu olabilmektedir. Bu şekilde gelişen bir istihdam politikası, zaman içerisinde KİT'lerdeki gizli işsiz sayısını artırmakta ve KİT sorunlarının daha da büyümesine neden olmaktadır.

KİT'lerde görülen bu aşırı istihdam, girdi maliyetlerinde maaş ve ücretlerin payını artırmakta olup, bu gelişme neticesi üretim maliyetleri yükselmektedir. Özelleştirme uygulaması ile, bu kuruluşların rekabet zorunluluğu doğacağından, aşırı istihdamı başka bir ifadeyle de gizli işsizliği önlemek mümkün olabilecektir.

⁴⁸ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.26.

3.2.Servetin Geniş Kitlelere Yayılmasını Sağlamak

Sanayileşmiş ülkelerde görülen servet dağılımındaki dengesizlikler, gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Servet dağılımındaki bu dengesizliğin en önemli nedeni, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve bu gelirin kullanımıdır. Ortaklarına yüksek oranda kâr dağıtılabilecek durumdaki KİT'lerin pay senetlerinin halka açılması, denge yolunda atılacak önemli bir adımdır.

Bu pay senetlerinin öncelikle KİT'lerde çalışanlara, yöneticilerine ve küçük tasarruf sahiplerine belli avantajlarla satılması, toplumun bu kesimine bir gelir transferi niteliğindedir. Böylece, özelleştirmeye sosyal bir maliyet yüklenmesi ile, kısaca "sosyal özelleştirme politikası" ile bir taraftan KİT'lerde verimlilik oranı yükseltilirken, diğer taraftan da verimlilik artışının düşük gelir gruplarına aktarılması ile gelir dağılımı adaleti sağlanacaktır. Geniş bir kesimin, KİT'lerin mülkiyetine ortak edilmesi, gelir dağılımı üzerinde olumlu etkide bulunurken, aynı zamanda, mülkiyet ile emek faktörlerini birleştirerek iş anlaşmazlıklarını azaltıp, verimliliği yükseltebilir. "Sermaye Mülkiyetini Tabana Yayma" olarak adlandırılan bu sosyal özelleştirme politikası ESOP (Employee Stock Ownership Plan) adı verilen bir program ile gerçekleştirilir. ESOP programı ile KİT çalışanlarının işletmeye ortak olması amaçlanmaktadır⁴⁹.

V-DÜNYA'DA ÖZELLEŞTİRME ÖRNEKLERİ

1970'li yıllarda petrol fiyatlarının artışıyla dünya ekonomisinde yaşanan kargaşa, kartellerin, özellikle dev kartellerin yarattığı tehlikelerin bir kanıtı niteliğindedir. Bir taraftan merkezi planlı ekonomilerin iyi işlemediğinin daha iyi anlaşılması, diğer taraftan ise, pazar ekonomisine sahip ülkelerde büyüyen kamu kesiminin giderek daha yetersiz bir performans göstermesi bu çerçevede bireysel girişime daha az yer verilmesi, kamuoyu tercihinin kişisel mülkiyet ve piyasa ekonomisine yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu değişimin doğal sonucu olarak, 1980'lerden itibaren

⁴⁹ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.25.

dünyada özelleştirmeye yönelik ilgi de giderek artmıştır. Kalkınma süreçlerinin değişik aşamalarında yer alan gelişmekte olan ülkelerde bu değişim kervanında yer alma gayretleri göstermişlerdir. Dolayısıyla, özelleştirme kavramı gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmış⁵⁰ ve liberalleşme eğiliminin, ideolojik sınırları aşan bir uygulaması biçiminde ortaya çıkmıştır.

Günümüzde özelleştirme, Güney ve Güneydoğu Asya'da Laos, Papua ve Yeni Gine gibi ülkelere, Güney ve Orta Amerika'daki Bolivya, Honduras ve Venezüela gibi ülkelere, Uzak Doğu ve Asya'da Filipinler, Malezya, Singapur, Tayland, Pakistan, Sri Lanka gibi ülkelere, Meksika, Brezilya, Arjantin, Şili ve Afrika'da Tunus, Kenya, Mısır, Nijerya gibi ülkelere kadar yayılmıştır⁵¹. Özellikle İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde çok geniş bir uygulama alanı bulan özelleştirme, demokratikleşme hareketleri ile birlikte sosyalist ülkelerde de uygulama alanı bulmuştur.

Bu kısımda, en yoğun ve başarılı örnekler sergileyen İngiltere, ABD, Almanya, Japonya, Sovyetler Birliği, Meksika, Arjantin Türkiye'deki özelleştirme uygulamaları özetlenerek, diğer bazı ülkelerdeki uygulamalara da kısaca değinilerek, Dünya'daki uygulamaları incelenmiştir.

1-İNGİLTERE'DE ÖZELLEŞTİRME

Özelleştirmenin, hem teorisyen, hem de uygulayıcısı olarak öncülüğünü yapmış olan İngiltere⁵², bu konuda başarılı örnekleri ile bir çok ülkeye ihraç edilmiş bir model oluşturmaktadır.

⁵⁰ Curt NICOLIN, "Özelleştirme: Başarılı ve Başarısız Uygulamalar+", 2000'Lİ YILLARA DOĞRU İŞ DÜNYASI içinde, (MTO KONGRESİ) MTO Türkiye Milli Komitesi, Ankara, 1990, s.26.

⁵¹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz; V.V. RAMANADHAM, *Studies In Public Enterprise Privatization*, Frank Cass And Comp. Ltd., London, 1986, s.198-209.

⁵² ____ "Özelleştirmeden Sonra Hayat Var mı?", EKONOMİK PANORAMA, S.11, (8-15 Mart 1992), s.20.

İngiltere’de güçlü gerçekler ve politik düşüncelere dayanan özelleştirmenin temelini 1979 yılında atan Thatcher, programı ancak üç yılda uygulamaya koyabilmiştir. Toplumun büyük bir kesimi tarafından desteklenen özelleştirme uygulamaları sırasında, pay senetlerinin genellikle “sabit fiyatlı” olarak bir bölümü borsada, bir bölümü aracı kurumlar eliyle, bir bölümü de çalışanlara satılmıştır. İngiltere’deki uygulamanın diğer ülkelerdekinden farkı, genellikle payların tümünün satılmasıdır. Bu arada “golden share” (altın pay) olarak adlandırılan ve bazı şirketler üzerinde denetimin tümüyle elden çıkarılmamasını sağlayan küçük bir pay devlette kalmaktadır. Diğer bir özellik de bu ülkede her zaman kârdaki KİT’lerin değil, aynı zamanda zarardakilerinde satılmasıdır. Özelleştirmenin tüm kurallarının uygulanmasına özen gösterilen İngiltere’de, özelleştirmeye önemli bir hazırlık niteliği taşıyan KİT’lerin serbest rekabete açılmaları ve tekeli yapıların kırılması ile özel sektör tekeli yaratmamak ilkeleri uygulamaya konulmuştur.

İngiltere’de 1979 yılında iktidara gelen Thatcher’in Muhafazakar Hükümeti tarafından 1981 yılında aşamalı olarak yürürlüğe giren özelleştirme sırasında KİT’lerde yaklaşık 1,5 milyon kişi istihdam edilirken, özelleştirme sürecinde bu sayı 1988’de 400.000’e indirilmiştir. 1981-91 yıllarını kapsayan on yıl içerisinde yaklaşık 16 KİT özelleştirilmiş olup, hazineye yaklaşık 30 milyar dolar karşılığı pound fon sağlanmıştır ⁵³. Özelleştirmelerle birlikte 1979’da üç milyon olan hisse senedi sahibi İngilizlerin sayısı, 1987’de 8.5 milyona çıkmıştır ⁵⁴.

İngiltere’de özelleştirmenin kuramsal amacı olan sermayenin tabana yayılması ilkesi ile hareket edilerek, özelleştirilen şirketlerden, National Freight’ın %85 payı, British Telecom’un da %96’sı, British Airways hisselerinin ise %94’ü şirkette çalışanlar tarafından alınmıştır ⁵⁵.

1984 yılında, British Telecom’un, satışa çıkarılan %51 hissesini ikimilyon 250 bin İngiliz vatandaşı toplam 3.9 milyar Sterlin ödeyerek satın almış, Telecom hisselerine gösterilen bu talep, diğer KİT’lerin özelleştirilmesinin yolunu açmıştır.

⁵³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. CEVİZOĞLU, Türkiye’nin..., s.129-134.

⁵⁴ EKONOMİK PANORAMA..., s.20.

⁵⁵ Colin MARSHALLY, “Özelleştirme: Başarılı ve Başarısız Uygulamalar”, 2000’Lİ YILLARA DOĞRU İŞ DÜNYASI içinde, (MTO KONGRESİ) MTO Türkiye Komitesi, Ankara, 1990, s.31-36.

Aralık 1986'da British Gas hisselerinin tamamı yaklaşık 5.5 milyar Sterline satılmış, daha sonra da British Airways, Rolls-Royce ve Devlet Hava Meydanları özelleştirilmiştir⁵⁶.

İngiltere'deki özelleştirme uygulamalarını olumlu yönde etkileyen ve başarılı bir uygulama olarak nitelendirilen British Telecom Şirketinin incelenmesi, bu ülkedeki özelleştirme uygulamalarının daha iyi anlaşılmasında yardımcı olabilir⁵⁷; bu şirketin özelleştirilmeye çıkarıldığı 1984 yılı Kasım ayı itibariyle yıllık 6,8 milyar Pound'luk ciroya, 5.3 milyar Pound'luk işletme maliyetine ve 990 milyon Pound'luk da net kâra sahip olması, 241.000 kişiyi istihdam etmesi ve yalnızca telefon hizmetlerinden 20 milyon abone sayısı dikkate alındığında, özelleştirilmesi oldukça zor ve başarı şansı az olarak görünen bir yapıya sahipti. Özelleştirmenin ilk koşulu olarak 1981'de bir yasal düzenleme yapılmış ve iletişim sektöründeki devlet tekeli kaldırılarak 1984'de pay senetleri satışa çıkarılmıştır. Payların %50.2'si sabit fiyatlarla (1,30 Pound) çalışanlara, özel kişilere, kurumlara ve denizaşırı yatırımcılara satılmıştır. Bu arada, şirket satışa çıkarılıncaya kadar, çeşitli girişimler yapılarak, şirketi tanıtmak ve talep yaratmak için kamuoyu oluşturulmuştur. Bir plan dahilinde gerçekleştirilen özelleştirme uygulaması çeşitli aşamalarla yapılmıştır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz;

Birinci aşamada, büyük bir reklam kampanyası ile tanıtımı yapılmıştır. Kampanya sırasında, British Telecom (BT) her yönüyle halkın bilgisine sunulmuş olup, yaklaşık 10 ay süren kampanya sırasında geniş ölçüde TV kullanılmıştır. Bu aşamada, karşı görüşler etkisizleştirilip, özelleştirmenin sonuçlarına ilişkin kuşkular giderilerek, güven duygusu yaratılmıştır.

İkinci aşaması, tasarruf sahibi alıcılarda talep yaratma kampanyasıdır. Bu kampanyada dört aşamalı olarak yapılmıştır.

-İlgi uyandırma aşaması (Bir aylık dönem).

-İlgiyi sürdürme aşaması (7 haftalık dönem).

-Eyleme geçme aşaması (10 günlük dönem).

-Satış aşaması (10 günlük dönem). Bu strateji ile yürütülen özelleştirme uygulamaları neticesi, ortaya çıkan büyük talep sonucu, satışa başlandıktan yaklaşık bir ay sonra pay senetleri fiyatları rekor düzeyde artış göstermiştir. Özelleştirme

⁵⁶ EKONOMİK PANORAMA..., s.20.

⁵⁷ CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.131-135.

neticesi 3-4 milyar Pound değer biçilen British Telecom'un payları 16,5 milyar Pound değerine yükselmiştir. Özelleştirmeye olan halkın ilgisi, daha sonraki diğer şirketlerin satışlarında da sürmüştür ve Cable and Wireless'in paylarını almak için 20 bini aşkın kişi, British Aerospace'in payları için 250 bin ve Britoil'in paylarını almak için de 550 bini aşkın kişi talep bulunmuştur. Bu gelişme sonucu, özelleştirmenin başladığı 1983 yılında İngilizlerin %5'i pay senedi sahibi iken, bu oran üç yıl içinde %17'ye çıkmıştır.

İngiltere'deki özelleştirme programının ekonomik ve sosyal sonuçlarını aşağıdaki şekilde kısa maddeler halinde özetleyebiliriz ⁵⁸;

-İngiltere'de KİT hisse senetlerinin fiyatlandırılmasında bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle British Telecom, British Gas, British Airport Authority ve British Airways'in özelleştirilmesinde hisse senetlerinin düşük olarak fiyatlandırıldığı ileri sürülmektedir.

-Özelleştirme uygulamalarında bazı şirketlerin pay senetleri geniş bir kitleye yayılamamıştır. Bu açıdan başarısız örnekleri oluşturan British Aerospace ve Amersham International'ın payları belli ellerde toplanmıştır. Örneğin; Amersham International'ın hisse senetleri satışa sunulduğu ilk günde (Şubat 1982), hisse senetleri sahiplerinin sayısı 65.000 iken, bu sayı Haziran 1984'de 8,129'a düşmüştür. British Aerospace'nin özelleştirilmesinde de bu sorun yaşanmış olup, hisse sahiplerinin sayısı 1981'de 158.000 iken, bu sayı sene sonunda 27.000'e düşmüştür. British Telecom'da ise 1984'de 2.300.000'e düşmüştür. British Telecom'da ise 1984'de 2.300.000 olan hisse senedi sahibi sayısı, Haziran 1987'de 1.700.000'e düşmüştür.

-Özelleştirmeye hazırlık olarak kamu tekellerinin kaldırılmasından sonra, ekonomide rekabet düzeyi artarak, kamu ve özel girişimlerin daha dinamik bir yapıya kavuşmaları mümkün olmuştur. Özellikle, British Telecom ve British Rail'in tekel statülerinin kaldırılmasından sonra, bu teşebbüslerin daha verimli çalıştıkları tesbit edilmiştir.

-Özelleştirme neticesi KİT'lerde maliyetlerin azaldığı ve verimliliğin yükseldiği gözlemlenmiştir. Örneğin, British Aerospace, Cable and Wireless, Amersham International, Britoil, Associated British Post'un özelleştirmeden sonra daha etkin ve verimli oldukları görülmüştür.

⁵⁸ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.33-35.

-İngiltere’de çok büyük ve gelişmiş bir sermaye piyasası mevcut olmasına karşın, hisse senetlerinin satışında güçlüklerle karşılaşmıştır. Dünya’nın üçüncü büyük borsası olan Londra Borsası dahi British Telecom’un yaklaşık 4 milyar Sterlin’lik hisse senedi satışını karşılayamamış ve bu nedenle senetlerin satışı için Tokyo, New-York borsalarına açılmak zorunluluğu doğmuştur. Bu gelişme ile de BT’un hisselerinin %14’lük kısmı, denizaşırı bağlantılarla ABD, Kanada ve Japonya’ya satılmıştır.

-Özelleştirmeden önce kârsız durumda olan KİT’lerin özelleştirilmeye hazır hale getirilmesi için önemli çalışmalar yapılmış, bundan da olumlu sonuçlar alınmıştır. Örneğin, British Airways, 1981-82 yıllarında toplam 838 milyon Dolar zarar etmiş iken, özelleştirme programına alınmasından sonra kâra geçerek 1983’de 110 milyon Dolar kâr etmiştir.

-Özelleştirme sonucu devletin sağlamış olduğu gelir, 1979-85 yılları arasında 5,170 milyon Sterlin olmuştur. 1985-90 yılları arasında sağlanan özelleştirme hasılatı ise yaklaşık olarak 10 milyar Sterlin’dir.

Bütün bu gelişmeler ışığında birleşilen genel düşünceye göre İngiltere’de uygulanan özelleştirme programının başarılı olduğudur.

2-ALMANYA’DA ÖZELLEŞTİRME

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bölünen Almanya’nın Sovyet işgalinde kalan Doğu bölümünde özel işletmeler devletleştirilirken, Federal Batı Bölümünde tam karşıtı bir politika izlenmiştir.

Federal Almanya’da özelleştirme uygulamaları 1957 yılında başlamıştır. İlk özelleştirilen şirket, Prusya Maden ve İzabe Ocakları A.Ş. (PREUSSAG) olmuştur. Bu başarılı uygulamayı 1961 yılında kısa adı VTG olan şirketlerin özelleştirilmesi takip etmiştir. Bu iki şirketin özelleştirilmesinden alınan başarılı sonuç, Wolswagen Otomobil Şirketi’nin de özelleştirilmesini gündeme getirmiş ve 1961 yılında bu şirketin %20 payı anında satılmıştır. F.Almanya’da özelleştirme uygulamasında konunun

amacını çok iyi vurgulayan “Halk Pay Senetleri” kavramı ortaya atılmıştır. Halk pay senetlerinin şu koşulları taşıması öngörülmüştür ⁵⁹;

-Halk pay senedinin ilk ihraç anında, mümkün olduğu kadar geniş bir alana yayılmasını kolaylaştıracak biçimde, nominal değer olarak küçük paylara ayrılmasıdır.

-Herhangi bir ekonomik ya da psikolojik düşünce altında henüz bir pay senedi sahibi olmayan çevreler için belirli kolaylıklar gösterilmelidir.

-Halkın pay senedi mülkiyeti, borsa oyunları ve benzeri yollarla kaybedilme olasılığına karşı korunmalıdır. Yukarıdaki özellikleri taşıyan halk pay senetleri ⁶⁰, Preussog Şirketi'nin özelleştirilmesinde etkin olarak kullanılmıştır. Federal Almanya'da özelleştirmenin, kuramsal amaca uygun olarak, sermayenin tabana yayılması açısından başarısına bir başka örnek ise, Wolswagen'in özelleştirilmesidir. Gerek Preussog ve gerekse Wolswagen'in özelleştirilmesinde, sermaye olabildiği ölçüde geniş halk tabanına yayılmıştır. En çok talep, müstahdemler ve ev kadınlarından gelmiş ve bu gruplar en büyük oranda pay senetlerine sahip olurken, emekliler grubu da bunları izlemiştir.

Federal Almanya'da özelleştirme uygulamaları sırasında, KİT'ler satılırken, büyük sermayenin eline geçmesi önlenmiş, devlet tekeli kaldırılırken özel tekeller yaratılmamasına özen gösterilmiştir. Bu ülkedeki özelleştirmenin özelliği, tüm bir özelleştirme yerine, şirketlerdeki “devlet paylarının azaltılması”dır. 1957 yılında başlanan ve iki yılda gerçekleşen Preussag'ın özelleştirilmesinde satışa çıkarılan 100.088.800 D.Mark'lık pay senetleri 216,119 kişi almayı garanti etmiş olup, toplam sermayesinin %77.71'i küçük tasarruf sahiplerinin eline geçmiştir. 1984 yılında özelleştirilen Veba grubunun 4,4 milyon payı satılarak devletin bu şirketteki payı %30'a indirilmiştir. 1960 yılında büyük bölümü özelleştirilen Viag Şirketinin içindeki devletin %45'lik payı, 1986'da tekrar satışa çıkarılmıştır. Aynı yöntemle, ulusal havayolu Lufthansa içindeki %74'lük devlet payının ve maden arama şirketi olan Pankla-Seismos'un %47'lik payının ve de üç büyük bankadaki devlet paylarının

⁵⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. CEVİZĞLU, Türkiye'nin..., s.124-129.

⁶⁰ M.Hulki CEVİZOĞLU, “Halk Pay Senetleri Çıkarılmalı”, DIŞ TİCARETTE DURUM (Temmuz, Ağustos 1989), s.17.

azaltılması programı da Federal Alman türü özelleştirme örnekleridir. Bu satışlardan devlet, 2 milyar DM kazanç sağlamıştır⁶¹.

Doğu Avrupa ülkelerinde meydana gelen köklü dönüşümler neticesi Doğu Almanya'nın 3 Ekim 1990'da Batı Almanya'ya katılmasıyla oluşan Birleşik Almanya, birbirinden farklı iki Alman devletinin birleşmesinden doğan önemli ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır.

Birleşme sonrası, pazar ekonomisi koşullarında yaşam savaşı veren 8000 devlet şirketinin rekabetçilik ilkelerine göre yeniden yapılanması zorunluluğu doğmuştur. Dolayısıyla birleşmenin ikinci yılında, Alman kamuoyunun üzerinde en çok tartıştığı konulardan birisi, bu 8000 civarındaki devlet şirketlerinin özelleştirilmesi olmuştur. Partiler, üniversiteler, çeşitli meslek odaları ve sendikalardan oluşan kesimler özelleştirmenin zorunluluğu üzerinde birleşmelerine rağmen, yönetim konusunda görüş ayrılığına düşmektedirler⁶². Zaten, Doğu Almanya'nın pazar ekonomisine geçişi kabul etmesi kuşkusuz özelleştirmenin en açık örneğidir. Bu durumu çok açık olarak idrak etmiş olan Doğu Almanya Halk Meclisi; bu amaçla ilk önce "Devlet Elindeki Malların Özelleştirilmesi ve Reorganizasyonu Yasası"nı kabul etmiştir⁶³. Bu amaca yönelik olarak THA (Treuhandanstalt) adıyla bir kayyum teşkilatı kurulmuş olup, 1990'da faaliyete başlamıştır⁶⁴.

3-A.B.D.'DE ÖZELLEŞTİRME

Özelleştirme faaliyetleri, A.B.D.'de hizmetlerin maliyetlerini düşürmek amacıyla eyaletler ve şehirler düzeyinde yaygın olarak uygulanmaktadır.

⁶¹ CEVİZOĞLU, Türkiye'nin..., s.129.

⁶² Muzaffer DARTAN, "Almanya'da Devlet İşletmelerinin Özelleştirilmesi ve Karşılaşılan Sorunlar", İSO DER., S.323, (Ocak 1993), s.53-55.

⁶³ Hans Peter STIHL, "Özelleştirme: Başarılar ve Başarısızlıklar", 2000'Lİ YILLARA DOĞRU İŞ DÜNYASI içinde, (MTO KONGRESİ), MTO Türkiye Milli Komitesi, Ankara, 1990, s.19,20.

⁶⁴ _____, "Almanya'da Gerçekleştirilen Özelleştirme" Bülten, YASED, İstanbul, 17.1.1992, s.1.

A.B.D.'de halen yüzlerce kent ve kasabada özellikle belediye hizmetleri özel kesim tarafından yapılmaktadır. Örneğin, ambulans hizmetleri, çöp toplama, sokak ve cadde onarımı, parkların düzenlenmesi ve hatta hapisane hizmetleri dahi özel kesime devredilmiş durumdadır. Phoenix, Arizona gibi kentlerde özel itfaiye teşkilatları bulunmaktadır. Bunun dışında özelleştirme, California'nın 40 bin nüfuslu La Mirade kentinde o kadar ileri gitmiştir ki bu kentte devletin sadece 55 memur ve işçisi görev yapmaktadır. Bu kentteki 60 değişik belediye hizmeti ise özel kesim tarafından yapılmaktadır. A.B.D.'de Ulusal Politika Merkezi (National Center of Policy Analysis) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, federe hükümetlerin yaklaşık %35'inin çöp toplama işlemleri, %42'sinin yolcu taşıma hizmetleri ve %80'inin vasıta çekme (arıza veya başka durumlarda) ve park hizmetlerini sözleşme yoluyla özel kesim tarafından yapıldığı tesbit edilmiştir. International City Management Association tarafından yapılan bir başka araştırmaya göre ise, son on yıl içerisinde özel kesim tarafından yapılan cadde ve sokak onarımı işlerinin %600 oranında, park hizmetlerinin ise %2700 oranında arttığını göstermiştir. A.B.D.'de özelleştirmenin bu kadar yaygın olmasının en önemli nedeni, maliyet faktörüdür. Los Angeles'te yapılan bir başka araştırmaya göre, özel kesim tarafından yapılan hizmetlerin, kamu kesimince yapılan hizmetlerden %43 oranında daha ucuza sunulduğu tesbit edilmiştir. Yol kaplama hizmetlerinde ise bu maliyet tasarrufu %96 oranındadır⁶⁵.

Reagan yönetiminin 1987 bütçesinde, bazı varlıkların satışı, bazı ticari faaliyetlerin desteklenmesi, devlet tarafından satılan bazı malların fiyatlarının rekabete uygun olarak tesbiti, ihalelerin teşvik edilmesi hedeflenmektedir. Federal hükümetin gelecek beş yıllı ilgili tasarruf tahmini 52.100 milyon Dolar'dır. Özelleştirilecek kurumlar arasında en önemlisi ise, enerji dağıtım kuruluşlarıdır. Söz konusu kurumların özelleştirilmesiyle, toplam bütçe açığının beş yıl içerisinde 12.700 milyon Dolar azalacağı, Deniz Kuvvetlerine ait petrol rezervlerinin satışından iki yılda 2.900 milyon Dolar tutarında bütçe açıklarını azaltacağı amaçlanmıştır⁶⁶.

⁶⁵ TÜSİAD, Türkiye'de Özelleştirme..., s.36.

⁶⁶ _____, Report Of The President's Commission On Privatization, Serial No: 100-42, U.S.Government Printing Office, Washington, 1988, s.42-44.

4- JAPONYA'DA ÖZELLEŞTİRME

Japonya, dünyanın gelişmiş ülkelerinden birisidir. Aynı zamanda bu ülkede bulunan Tokyo Menkul Kıymetler Borsası, iş hacmi bakımından dünyanın ikinci büyük borsasıdır.

Japonya, 1990 yılına kadar, dört büyük devlet kuruluşunu özelleştirmeyi planlamaktadır. Böylece, ekonomi içerisinde zaten küçük olan kamu kesiminin payını daha da küçültmeyi amaçlamaktadır. Bu plan çerçevesinde Nippon Telegraph and Telephone (NNT), Japon National Railways, Japon Tobacco ve Japon Air Lines'in dört yıl içerisinde özelleştirilmesi yoluna gidilecektir. Ancak, bazı şirketlerin büyüklüğü nedeniyle özelleştirme işleminin uzun bir zamana yayılması söz konusudur.

Japon hükümeti, NNT'nin üçte ikisini beş yıllık bir dönemde, sadece yerli yatırımcılara satmayı düşünmektedir. Japon Air Lines'in özelleştirilmesi, 1961 yılından beri gündemde olmasına rağmen, hükümet bu konudaki kararını 1985 yılında vermiştir. Ülkede tekel durumunda olup, sigara piyasasının %95'ine sahip olan Japon Tobacco'da özelleştirilmektedir. Özelleştirilecek olan kuruluşların başında yer alan Japon National Railways, günde ortalama 20 milyon Dolar zarar etmektedir. Bu kuruluşun, özelleştirme öncesinde durumunu düzeltmek ve özelleştirmeye hazırlamak üzere gayrimenkullerinin bir kısmını satmayı ve çalışanların sayısını azaltmayı planlamaktadır. Ayrıca, bankacılık ve sigortacılık alanlarında da serbestleşmeye gidilerek yeni düzenlemeler getirmiştir⁶⁷.

5-MEKSİKA'DA ÖZELLEŞTİRME

Meksika'da özelleştirme programı 1983 yılında, o dönemdeki IMF istikrar programının bir parçası olarak başlamıştır. Yakın geçmişteki Meksika deneyi, dikkatlice planlanarak uygulanan bir özelleştirme programının en iyi örneği sayılabilir.

⁶⁷ CEYLAN, Türkiye'de Kamu..., s.73-74.

1982 ve 1986 yılında petrol fiyatlarında ortaya çıkan çöküş ve 1985 yılında yaşanan depremin yarattığı hasarlar nedeniyle krize giren Meksika ekonomisinin yeniden yapılanması yoluna gidilmiştir. 1986 yılından itibaren daha önceleri küçük ve görece olarak uygulanan özelleştirme programları büyük bir etkinlik halini almıştır. Başlatılan bu yeni çalışmalarla, devletin kontrolündeki 1155 KİT'in 940 tanesi tasfiye edilmiş, birleştirilmiş, devredilmiş ya da satılmıştır. Bunların toplam değeri ise 14 milyar Dolar'dır. Meksika'daki özelleştirme programı temelde iki aşamaya bölünebilir⁶⁸,

Başkan de la Madrid dönemine denk düşen 1938-88 yılları arasındaki ilk aşamanın özelliği, çok sayıda küçük işletmenin likide edilerek elden çıkarılmasıydı. 1989'da başlayıp, günümüze kadar devam eden ikinci aşamada ise; özelleştirme programı, ticarete serbestleşmeyi, dış borç ödemelerinin ertelenmesini, iç pazarın serbestleştirilmesini de içeren bir yapısal reform paketinin parçası sayılıyordu ve özelleştirilen işletmelerin ortalama büyüklüğünde ve fiyatlarında da büyük bir artış gözlenmiştir. Dönemin öne çıkarılması gereken öğeleri şunlardır;

Teklif Mekanizması: İlke olarak tüm KİT'lerin özelleştirileceği varsayılmakta ve herhangi bir işletmenin bakanlığa bağlı kalmaya devam etmesinin gerekçesini göstermek gerekmektedir. Tavırlardaki bu ince değişim, çok sayıda işletmenin başarılı bir şekilde özelleştirilmesinin nedenlerinden biridir.

Özelleştirme Dairesi: Çoğunlukla, özelleştirilecek olan bir işletmenin idari sorumluluğu, Maliye Bakanlığı bünyesinde kurulan özelleştirme dairesine devrediliyordu. Bu daire, bütün dikkatini, şirketin yeniden yapılanması, satış şartlarının hazırlanarak yayınlanması, potansiyel alıcıların incelenmesi gibi alanlara vermektedir.

Meksika'da KİT'lerin özelleştirilmesi programında dört yöntem kullanılmaktadır. Bunlar;

- Özel kesime çeşitli yöntemlerle satışlar,
- Likidasyon, yani işletmenin aktiflerinin satılması ve dağılımı,
- Diğer KİT'lerle birleşme,
- Mülkiyetin bölgesel veya yerel yönetimlere devredilmesidir.

⁶⁸ Pensilvanya Üniv. tarafından TÜSİAD için hazırlanan raporun özeti: GÖRÜŞ, S.11 (Eylül 1993), s.38-43.

Aracı Bankalar: Her satışın fiili yönetimi, özelleştirme dairesinin bir yöneticisi tarafından atanan ve denetlenen bir aracı banka tarafından yapılmıştır. Aracı banka birçok fonksiyonu üstlenmektedir. Bunlar;

-Birincisi, satışla ilgili broşür hazırlamak,

-İkinci önemli fonksiyonu, şirketin teknik bir değerlendirilmesinin yapılması ve rezerv fiyatının tabanının belirlenmesidir. Bu fiyat, bankanın işletme için saptadığı değere göre belirlenmekte olup, satıştan sonra bile gizli tutulmaktadır.

Alıcıların Seçimindeki Kriterler: Satışlar, kapalı zarfla en iyi fiyat teklifi usulüyle yapılmaktadır. Teklif verenlerde teknik, yönetsel ve finansal yetkinlikleri ile ilgili bir ön elemenden geçirilmektedirler. Başlıca kriter, en yüksek fiyattır.

İşçi İlişkileri: Meksika'daki özelleştirme programının en önemli özelliklerinden birisi de, işçi muhalefetinin hemen hemen hiç olmamasıdır. Özelleştirme uygulamasında işçilerin çıkarları iki şekilde korunmaktadır. Birincisi; yasal olarak sendikaların her satışta bir iki reddediş hakları mevcuttur. Teklifler açıklandıktan sonra, sendika en yüksek teklife eşit bir fiyat vererek şirketi satın alabilir. Bu çerçevede istismarı önlemek için, yeniden satışın yasaklanması gibi bir önlem alınmıştır. İkinci yöntem ise; çalışanlara, onları işbirliğine teşvik amacıyla şirket hisseleri satılmıştır. Örneğin Telmex'in sendikası, şirketin %4.4'ünü 325 ABD Doları ödeyerek satın almış, sendikaya bu parayı da bir devlet bankası kredi olarak vermiştir. 16 Nisan 1992'de yapılan özelleştirme satışından 16 ay sonra bu hisselerin piyasa değeri 1,37 milyar Dolar artmış ve işçi başına düşen kazanç ise 20.000 Dolar'dır. Bu durum, işçilerin menfaatlerine yönelik olduğu için, muhalefet etmeleri de önlenmiştir.

6-ARJANTİN'DE ÖZELLEŞTİRME

Arjantin'de özelleştirme stratejisi, hızlı uygulamanın getirdiği tüm olumlu ve olumsuz yönleri içeren, mükemmel bir şok programıdır ve Meksika deneyimi ile taban tabana zıttır.

Arjantin’de ilk ciddi özelleştirme çalışmaları 1983’de başlamış ve 305 KİT dahil edilmiştir. Bu dönemde, Arjantin’in 46 milyar Dolar dış borcu, negatif büyüme hızı ve %400 oranında enflasyonu vardı. Bir dizi zayıf tedbirden ve enflasyonun %1123’ü bulmasından sonra, 1985’de klasik IMF önerilerine uygun olarak hazırlanan Austral planı uygulandı. Bu plan bir tür istikrar tedbirlerini içermektedir. 1989’da iktidara gelen Carlos Menem ise, özelleştirme programını, acilen gerekli olan, yeniden yapılanma programının ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür. Menem ilk olarak, etkili bir özelleştirmeyi güçlendiren, siyasi ve bürokratik engelleri azaltacak, yasal temeli hazırlamıştır. Arjantin’de hızlanan özelleştirme sürecinde, iki aşamalı bir strateji izlenmiştir. Önce ihale yoluyla işletmelerin %30-60 hissesi, alıcılara şirketin kontrolünü de vermek üzere satışa konmuştur. Geri kalan hisseler ise, ileriki bir tarihte, yerel ve uluslararası piyasalara arz edilmek üzere, hükümetçe tutulmuştur. Bu son derece iddialı program, önemli bir başarı sağlamıştır. 1992 sonunda, özelleştirilmesi tamamlanmış olan işlemlerden, elde edilen gelir 5,6 milyar Dolar nakit ve nominal değerle 11 milyar Doların üzerinde de borç azalması sonucu elde edilmiştir. Arjantin’in özelleştirme sürecinin özellikleri şu şekilde ifade edilebilir ⁶⁹.

-Arjantin yönetiminin en büyük başarısı, etkili bir özelleştirme için, yasal ve idari altyapının oluşturulması amacıyla çıkardığı Ekonomik Kriz Yasası ve Kamu Sektörü Reform Yasasıdır. Bu iki yasa ile yürütmenin, reformu hızlandırma konusunda yetkileri artırılmıştır.

-Özelleştirmenin Adem-i Merkezileştirilmesi: Satılacak işletmelerin özelleştirilmesinin asıl sorumluluğu sektörel bakanlığa aittir. Bu bakanlığın atadığı bir mütevellî heyeti, işletmeyi yönetir ve gerekirse idare özel sektöre geçinceye kadar yeniden yapılandırmaya başlayabilmektedir.

-İki aşamalı özelleştirme stratejisi: 1990’dan 1992 yılı sonuna kadar, devlet mülkiyetini tamamen kaldırmaktan ziyade, bu işletmelerin kontrolünün özel sektöre devredilmesi ve bu amaçla alıcıya kontrolü veren %30-60 arası hisse satışı çoğu özelleştirmede gerçekleştirilen yöntem olmuştur. Bu arada şirketin yapısal değişimi özel kesime bırakılmış ve özel kesim tarafından yatırım yapılması neticesi verimliliği artacak olan şirketlerdeki devletin paylarının da kârlı olacağı düşünülmüştür.

⁶⁹ GÖRÜŞ, Pensilvanya Üniv..., s.39-43.

-Arjantin'deki özelleştirme uygulamalarında sıkça kullanılmış olan bir başka yöntem de, borcun özsermayeye dönüştürülmesidir. Bu tür dönüştürmeler, ülkenin yüksek enflasyon ortamında, parasal genişlemeye yol açmadığı için özellikle caziptir.

-Özelleştirilecek olan KİT'lerin çoğunun dış borcu olduğu için, özelleştirmelerden önce, yabancı alacaklıların haklarından feragat etmeleri gerekiyordu. Bu noktalarda KİT'lerin alacaklısı olan bankalar aktif rol oynayarak, özelleştirmelerde teklif verme sisteminin büyük ölçüde dış borç takası şeklinde yapılmasında etkili olmuşlardır.

7-DOĞU AVRUPA'DA ÖZELLEŞTİRME

Macaristan ve Polonya'da 1970'ler ve 1980'ler boyunca yaşanan reform girişimleri, sistemde köklü değişiklikler yaratmadıysa da bu ülkelerin reform süreçlerine farklı şartlarda başlamalarına yol açmıştır. Reform girişimleriyle merkezi planlamanın yumuşatılması ile birlikte, Macaristan'da yöneticiler, Polonya'da ise işçiler şirket yönetimlerinde önemli özerklikler elde etmişlerdir. 1980'lerin sonunda başlayan değişim sürecinin getirdiği belirsizlik, bu özerkliği iyice güçlendirerek, yönetici ve işçilerin, devlet şirketlerinin uygulamadaki sahipleri olmalarına neden olmuştur. Böyle bir ortamda yapılan özelleştirme girişimlerinin başarısı, çalışanların katılımı ve desteğine bağlı olmaktadır.

Doğu Avrupa'daki devlet şirketleri, uzun dönemli ve verimsizliğin yarattığı, teknoloji ve yeniden yapılanma sorunuyla karşı karşıyadırlar. Bunların gerçekleşebilmesi ise ciddi boyutlarda dış desteği gerektirmektedir. Bu durumda, özelleştirme programlarının dış yatırımcılara ne kadar açık olduğu ve katılım koşulları (özellikle teknoloji açısından) büyük bir önem arz etmektedir. Özelleştirme ile kendini küçültmeye girişen devletin önündeki sorunlar ise çok daha çapraşıktır.

Polonya, Macaristan ve Çek-Slovak Federe Cumhuriyetlerinin incelendiği Doğu Avrupa'da özelleştirme uygulamaları şu şekilde gelişmiştir ⁷⁰:

⁷⁰ Necih GÜNER, "Doğu Avrupa'da Özelleştirme" GÖRÜŞ, S.11, (Eylül 1993), s.54-58.

Küçük işletmelerin açık artırma yoluyla özelleştirilmesi her üç ülkede de çok hızlı ilerlemektedir. Polonya, küçük işletmelerin %90'ını açık artırmaya çıkarmış durumdadır. Bu yöntemle üç ülkede el değiştiren şirket sayısı ise 200.000 civarındadır. Küçük işletmelerin özelleştirilmesi geniş bir kesimi etkilediğinden, geçiş dönemi için çok gerekli olan ekonomik canlılığa da katkıda bulunmaktadır.

Daha önceki reform girişimlerinin etkisiyle, girişimcilik geleneğine sahip olan Macaristan, özelleştirme konusunda oldukça temkinli bir politika izlemektedir. Orta ve büyük işletmelerin özelleştirilmesinde iki yöntem uygulanmaktadır. Birincisi; kendiliğinden özelleştirme yöntemidir ve en yaygın kullanılanıdır. İkincisi ise; doğrudan satış yöntemidir. Bu yöntemin yaygın olduğu Macaristan, bu konuda dış yatırımcılara en açık ülkedir. Bu açıklık ise, Macaristan'ı bölgenin en fazla dış yardım alan ülkesi durumuna gelmiştir. Kısaca Macaristan, yabancı sermaye için bir yatırım cenneti ⁷¹ durumuna getirilmiştir.

Polonya'da özelleştirme programı üzerindeki politik ve sosyal baskı, başından beri diğer ülkelerden daha yüksektir. Nihayet, Şubat 1993'te taraflar, özelleştirmenin ana hatları konusunda anlaşarak, uygulamanın hızlandırılmasında karar vermişlerdir. Bu ülkede, özelleştirme uygulamalarında iki temel yöntem kullanılmaktadır. Birincisi; şirketlerin blok satışı veya kamuya arzı'dır Nisan 1993'e kadar 64 şirket bu yöntemle 12 farklı ülkeden yatırımcılara devredilmiş durumdadır. Şirketlerde %20 hisse de işçilere bırakılmıştır.

İkinci yöntem ise, şirketlerin tasfiyesidir. Tasfiye edilen şirketlerin varlıkları, çalışanlara ya da yatırımcılara kiralanmaktadır. Bu yöntemin uygulandığı şirket sayısı yaklaşık olarak 1000 civarındadır.

Polonya'da uzun dönemde, kitlesel ve sektörel özelleştirmeler, gündemde yer almaktadır. Henüz program halinde olan kitlesel özelleştirme 400 şirketi kapsamaktadır. Plana göre, bu şirketlerin hisseleri doğrudan halka satılmayıp, ilk aşamada devletçe kurulacak olan holdinglere devredilecek ve halka sayıları 10-12 civarında olan bu holdinglerin hisselerinin dağıtılması düşünülmektedir. Bu noktada

⁷¹ Haluk GÜNUĞUR, "Özelleştirme ve Uluslararası Ticari Hakimlik", ICC-MİLLETLERARASI TİCARET ODASI TÜRKİYE MİLLİ KOMİTESİ BÜLTENİ, S.7, (Eylül 1992), s.5.

dış destek arayışları vardır. Sektörel programlarda ise 16 sektör üzerindeki çalışmalar devam etmektedir.

Sosyalist sistemin son ana kadar etkisini koruduğunu Çek ve Slovak Federe Cumhuriyeti, belki de bu nedenle özelleştirmeye en ağırlık veren ülkedir. İlk yıllarda 100 kadar blok satıştan ve şirketlere söz hakkı veren esnek bir yaklaşımdan sonra bugün, kitlesel özelleştirme (kupon yöntemi) öne çıkmış durumdadır. Bu ülkede sistem Polonya'dan farklı işlemektedir.

18 yaşın üzerindeki herkes, çok düşük bir ücret karşılığı 30 hisse alabileceği bir hakka sahiptir. İsterse bu hakkını kendisi kullanır, ya da özel kesim tarafından kurulan yatırım fonlarına devredebilir. Dev bir açık artırmaya benzeyen bu sistemin ilk uygulaması, 1500 firma, 400 fon ve 8,5 milyon insanı karşı karşıya getirmiş ve beklentilerin aksine, hızlı ve etkin bir şekilde çalışılmıştır. Bu ülkede fonlar, hisse senetlerinin %70'ini toplamış durumdadır. En büyük on fon ise bu hakların yaklaşık %40'ına sahiptir.

Kısaca, Doğu Avrupa ülkeleri, özelleştirmenin kurumsal altyapısını oluşturmuş durumdadır. Kendilerine uygun yöntemlerin belirleyip, uygulamaya geçen bu ülkeler de özelleştirme, herşeyi çözecek sihirli bir anahtar olarak değil, kapsamlı bir değişim programının önemli bir ilk adımı olarak görülmektedir.

8-TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME

Türkiye'de özelleştirme tarihi, cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanmakla birlikte, ilk ciddi uygulamalar 24 Ocak 1980 kararı ile başlatılmıştır. İstikrar programı olarak adlandırılan 24 Ocak kararları ile KİT'lerin, serbest piyasa ilkelerine göre çalışmaları amaçlanıp, bu konuda hukuki düzenlemelerde yapılmıştır⁷². Özelleştirme

⁷² Murat MERCAN-Metin ARTUKOĞLU, "Özelleştirme Kavramı, Türkiye'deki Uygulamaları ve Konunun Tarım Sektöründe Görev Alan Kamu Kurumları Açısından Değerlendirilmesi", İZMİR TİCARET BORSASI 100.YIL ETKİNLİKLERİ Yay.No: 43, İzmir, 1991, s.13.

ile ilgili olarak, önce “Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması” hakkında 2983 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bunu 2929 sayılı yasanın yürürlükten kaldırılması, 233 sayılı KİT’ler hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin kabulü ve daha sonra da özelleştirmenin genel sınırlarını belirleyen 2391 Sayılı Özelleştirme Kanunu’nun yürürlüğe girmesi izlemiştir ⁷³.

Bu dönemde, bir taraftan yasal zeminler oluşturulurken, diğer taraftan da uygulamaya yönelik hazırlık çalışmaları sürdürülmüştür. Bu hazırlık çalışmaları esnasında, bazı yerli ve yabancı uzman kuruluşların müşavirlik hizmetlerinden de yararlanılmıştır ⁷⁴.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPÖ), 15 Mart 1985’de uluslararası mali piyasaya çıkararak, iki Amerikan ve beş İngiliz şirketten Türkiye’deki özelleştirme için bir “Master Plan” hazırlamaları için teklif vermiş, tekliflerin incelenmesi sonucu ihale 347.000 ABD Doları karşılığı “Morgan Guaranty Trust Company of New York” ABD’ye verilmiştir. 1986 yılında tamamlanarak hükümete sunulan planda özelleştirilecek 32 KİT’i ekonomik yaşayabilirlik ve yatırım gereksinimlerini dikkate alarak öncelik açısından üç sınıfa ayırmıştır. Bu üç ana sınıf, satışa çıkarılacak pay senetlerinin oranı ve yöntemi açısından da alt sınıflara bölünmüştür. Ancak, Morgan Blank’ın hazırladığı bu planı, Türkiye’nin gerçeklerine tam uymadığı gerekçesiyle uygulamaya koymayıp, her KİT’e uygun ayrı özelleştirme programları hazırlanması amacıyla KİT’lerin bağlı olduğu bakanlıkta, DPT’de, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile her KİT’te “Özelleştirme Çalışma Grupları” kurarak özelleştirme uygulamalarını başlatmıştır ⁷⁵.

Türkiye’de KİT’lerin özelleştirilmesi çalışmalarında özellikle 1983 yılından itibaren üzerinde durulan en önemli ilke, verimlilik artışı olmuştur. KİT’lerin kuruluş kanunu ile elde ettikleri bazı ayrıcalıklı hakları kaldırılmış, görev zararı ve sübvansiyon uygulamaları en aza indirilmiştir. Ayrıca, bu kuruluşların ürünlerinin fiyatlarının yine kendileri tarafından belirlenmesi doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. KİT borçları tasfiye edilerek, 1 trilyon 71 milyar TL.’lik borç, Hazine tarafından devralınarak, KİT’lerin sermayesine mahsup edilmiştir. KİT’lerin bütçeye olan yükü de, giderek

⁷³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. TÜSIAD, Türkiye’de Özelleştirme..., s.37-57.

⁷⁴ Necat BERBEROĞLU-Erdinç TUTAR “Türkiye’de Uluslararası Sermaye Hareketleri”, Anadolu Üniv. Afyon İ.İ.B.F. 15. Kuruluş Yılı Armağanı, 1989, s.223.

⁷⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz., CEVİZOĞLU, Türkiye’nin..., s.87-115.

azalmıştır. 1982’de KİT transferlerinin konsolide bütçe harcamalarına oran %12,8 iken, bu oran 1987’de %3,5’e düşmüştür. Türkiye’de ilk uygulama olan Teletaş’daki özelleştirmenin ilk sonuçları değerlendirildiğinde, payların küçük küpürlere bölüdüğü, satışa sunulan miktar açısından pay senetlerinin geniş oranda halka satıldığı görülmüştür ⁷⁶. Borsa’da beş gün süren satış sonunda Teletaş’tan hisse alanların sayısı 42.000’e ulaşmıştır ⁷⁷. Ancak, özelleştirme sonrası pay senetlerinin bazı kişiler tarafından toplanmasını engelleyici önlemler alınmamıştır.

Türkiye’de 1986 yılından günümüze özelleştirilmesine karar verilen toplam Kamu İktisadi Teşebbüsü sayısı üç, bağlı ortaklık sayısı 27, banka sayısı 4 ve iştirak sayısı ise 73’tür. Tamamen satılmış olan işletme ve tesis sayısı 18, satışı henüz gerçekleşmemiş olan işletme sayısı ise 8’dir. Ayrıca, tamamen özelleştirilen 5 adet bağlı ortaklık ile, 11 adet şirket bulunmaktadır. Boğaziçi Hava Taşımacılığı ise tasfiye edilmiştir. 2 Temmuz 1991 tarihi itibariyle özelleştirme uygulamalarından elde edilen toplam gelir 2,3 trilyon TL.’dir. Özelleştirme gelirin yaklaşık bir trilyonu halka arz uygulamasından elde edilmiştir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda (İMKB) satış sonucu elde edilen gelir ise, yaklaşık 475 milyar TL’dir ⁷⁸.

⁷⁶ CEVİZOĞLU, Türkiye’nin..., s.116-120.

⁷⁷ Cevat KARATAŞ, “İngiltere ve Türkiye’de Özelleştirme”, İSO Dcr., S.284, (Ekim 1989), s.17.

⁷⁸ TÜSİAD, Türkiye’de Özelleştirme..., s.96.

Ü ç ü n c ü B ö l ü m

KKTC EKONOMİSİNİN YAPISAL ANALİZİ: MEVCUT DURUM VE SORUNLAR

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması konusu incelenirken daha sağlıklı ve daha rasyonel yapının oluşturulması konusunda doğru tesbitlerin yapılması ve yeni stratejinin belirlenmesi için öncelikle ekonominin mevcut yapısının ve bu yapıdan kaynaklanan sorunların doğru olarak teşhis edilmesi gereklidir.

Bu amaçla, bu bölümde ekonominin makro dengeleri, yapısal analizin uzantısı olarak tesbit edilmeye çalışılacaktır.,

Makro boyutları ile mevcut yapının analiz edilerek, ülke ekonomisinin makro düzeyde kompozisyonu tesbit edilerek bu kompozisyon aracılığıyla ekonominin işleyişi, yapısı sorunları ve dengesizlikleri ortaya konulacaktır. Kompozisyonun makro unsurları; GSMH ve büyüme hızı, GSYİH'nin sektörler arası dağılımı, kişi başına düşen milli gelir, fiyat hareketleri, sabit sermaye yatırımları vb. diğer makro dengelerin değerlendirilmelerine çalışılacaktır.

I. GSMH VE BÜYÜME HIZI

KKTC'de yaratılan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), 1977-1992 döneminde, 1981 ve 1991 yılları hariç reel olarak sürekli bir büyüme göstermiştir. Meydana gelen sürekli gelişme sonucunda GSMH, cari fiyatlarla 3,810.5 milyon TL'nden 3,799,134.4 milyon TL'ye, 1977 yılı sabit fiyatlarıyla ise, 3,810.5 milyon TL'nden 7,026.7 milyon TL'na yükselmiş ve onbeş yıllık dönemde sabit fiyatlarla yaklaşık iki kat artmıştır.

1977 yılında sabit fiyatlarla 3,810.5 milyon TL olan GSMH, yıldan yıla sürekli bir artış göstererek 1980'de 4,248.4 milyon TL'na ulaşmıştır. Ancak 1981 yılında gerileme göstererek 3,929.8 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 1982 yılında 4,369.5 milyon TL'na yükselen GSMH 1991'da 6,977.4 TL, 1991 yılında ise bir önceki yıla göre gerileme kaydederek 6,549.3 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. GSMH'nın 1992 yılı gerçekleşme tahmini 7,026.7 milyon TL'dir. (Tablo 1).

Söz konusu dönemde istikrarsız bir büyüme eğilimi gösteren ülke ekonomisinde biri 1981, diğeri de 1991 yıllarında olmak üzere iki önemli resesyona yaşanmıştır. Bunun sonucunda 1981 yılında %7.5, 1991 yılında ise %6.1 oranında ekonomide reel daralma meydana gelmiştir. 1977 yılında %5.8 olan büyüme hızı, 1980'de %0.9 1981 yılında ise %-2.5 oranına kadar düşmüştür. 1982 yılında büyük bir gelişme göstererek %11.2 oranında gerçekleşmiştir. 1988'de %7, 1989'da %5.7¹ 1991 %-6.1 olarak gerçekleşen büyüme hızınının 1992 yılında da %7.3 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1981 yılında ekonomide gerçekleşen reel gerilemenin 1991 yılındakinden daha fazla olmasına rağmen, 1991 yılındaki resesyona toplamındaki sosyo-ekonomik tepkileri daha ağır olmuştur. Bunun nedenlerinden biri GSMH'nın marjinal azalış olarak mutlak değerlerle 1991 yılında daha yüksek olmasıdır (Grafik 1). Diğer bir neden ise, 1981 yılı öncesi ile 1981 sonrası dönemde toplumun refah düzeyinin farklı olması ve özellikle 1985 yılından 1990 yılına kadar refah düzeyinin yüksek bir hızla artmasıdır. Nitekim, 1976-80 döneminde GSMH'da marjinal artış miktarı yıldan yıla bir azalma eğilimine girmişken, 1985-90 döneminde sürekli bir artış eğilimi

¹ ---- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1988-1992) KKTC Başbakanlık DPO, Lefkoş 1988, s.2.

TABLO: 1
KKTC'de GSMH ve Büyüme Hızı

(1977-1992)

(1977 Sabit Fiyatlarla Milyon TL)

YILLAR SEKTÖRLER	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(x)
1. TARIM	619.3	757.5	752.7	779.3	732.5	772.5	512.3	686.0	801.0	655.2	677.9	726.7	709.1	639.7	580.4	821.0
a. Çiftçilik	594.1	732.6	727.1	756.9	710.8	745.8	486.0	659.5	761.2	618.2	638.8	680.6	662.0	591.0	530.2	769.5
b. Ormancılık	4.2	3.6	3.6	0.4	0.7	0.4	0.7	1.0	3.1	3.9	4.4	5.0	5.7	6.4	7.7	8.8
c. Balıkçılık	21.0	21.5	22.0	22.0	21.0	26.3	25.6	25.5	36.7	33.1	34.7	41.1	41.4	42.3	42.5	42.7
2. SANAYİ	365.1	426.5	409.5	612.7	458.6	475.5	478.1	435.2	510.8	600.0	634.4	700.1	912.3	947.3	925.3	949.6
a. Taşocakçılığı	8.9	11.5	11.7	8.3	10.7	11.2	10.6	11.0	12.2	14.0	17.7	19.7	24.0	24.2	24.5	25.2
b. İmalat Sanayii	317.2	364.6	337.7	549.8	349.2	405.7	389.9	335.8	400.7	464.5	512.1	568.0	769.4	805.2	774.2	790.0
c. Elektrik-Su	39.0	50.4	60.1	54.6	98.7	58.6	77.6	88.4	97.9	121.5	104.6	112.4	118.9	117.9	126.6	134.4
3. İNŞAAT	153.0	160.3	171.7	135.7	170.7	202.7	208.8	270.4	263.8	356.5	451.3	465.6	501.3	506.5	540.1	561.7
4. TİCARET	801.0	798.6	810.7	770.9	665.0	851.0	876.4	899.0	957.3	980.2	1,046.3	1,087.4	1,207.0	1,334.1	1,192.0	1,276.7
a. Top. ve Pera. Tic.	701.3	673.0	667.4	656.5	610.2	755.4	817.9	824.9	876.4	887.3	933.4	950.8	1,066.3	1,173.2	1,066.2	1,141.7
b. Otel ve Lokan	99.7	16.6	143.3	114.4	54.8	95.6	58.5	74.1	80.9	92.9	112.9	136.6	140.7	160.9	125.8	135.0
5. ULAŞ-HABERLEŞ	257.4	293.5	317.7	285.0	278.0	375.7	481.8	485.2	474.5	574.8	610.0	694.6	753.8	791.8	675.3	686.4
6. MALİ MÜESSESE	115.4	135.4	144.6	150.1	151.0	163.5	187.6	201.6	217.5	224.5	244.5	266.3	287.5	310.0	326.0	327.8
7. KONUT GELİRLE.	355.5	359.2	365.1	324.9	328.5	319.1	320.5	322.4	337.5	345.6	352.6	360.3	369.4	377.3	386.1	394.6
8. SER.MES. ve HİZ.	128.1	135.8	140.7	152.3	137.4	157.1	151.4	162.1	169.4	188.2	201.1	214.2	235.7	259.3	263.1	285.9
9. KAMU HİZMET.	752.7	765.6	900.5	849.6	892.1	911.8	996.3	1,019.9	1,115.0	1,137.2	1,181.2	1,197.8	1,227.7	1,278.1	1,292.6	1,303.0
İthal Vergi	228.2	168.2	150.5	87.6	81.3	86.9	169.4	155.3	151.5	160.6	181.4	286.1	312.1	491.7	314.2	292.9
GSYHH (a.f.)	3,775.5	3,991.8	4,163.7	4,193.1	3,895.1	4,315.8	4,328.6	4,637.1	4,998.3	5,232.3	5,580.7	5,999.1	6,515.9	6,935.8	6,495.1	6,899.6
Net Dış Alım																
Fak. Gelirleri	35.0	39.5	46.6	55.3	34.7	53.7	57.8	88.1	82.1	91.8	103.4	84.9	87.1	41.6	54.2	127.1
GSMH	3,810.5	4,031.3	4,210.1	4,248.4	3,929.8	4,369.5	4,440.4	4,725.2	5,080.4	5,324.1	5,684.1	6,084.0	6,603.0	6,977.4	6,549.3	7,026.7
Büyüme Hızı	5.8	5.8	4.5	0.9	-2.5	11.2	1.7	6.4	7.5	4.8	6.8	7.0	8.5	5.7	-6.1	7.3

(x) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü Verilerinden Hazırlanmıştır

göstermiştir. Dolayısıyla 1991 yılındaki ani ve hızlı düşüş, daha şiddetli bir krizin yaşanmasına ve toplumsal tepkinin meydana gelmesine neden olmuştur.²

II. GSYİH'NİN SEKTÖREL DAĞILIMI

KKTC ekonomisi,, 1977-92 dönemi içerisindeki yapısal bir değişme göstermiştir. Gayri Safi yurt içi Hasıla (GSYİH) yıllar itibariyle incelendiğinde ekonomik yapıyı oluşturan sektörlerden sanayinin payının sürekli arttığı buna karşılık tarımın payının azaldığı görülmektedir. Öyleki, GSYİH'da tarımın payı %16.4'ten %11.9'a düşmüş, sanayi sektörünün payı %9.7'den %13.8'e hizmetler sektörünün payı ise %73.9'dan %74.3'e yükselmiştir (Tablo:2).

Tarım sektörünün GSYİH içerisindeki payı, 1977 yılında (s.f) %16.4 iken bu oran, sürekli artarak 1981 yılında %18.8'e yükselmiştir. Bu yıldan itibaren azalma eğilimi göstererek 1982'de %17.9 1983'de %11.7, 1986'da %12.5, 1990'da %9.2, 1991 yılında %8.9 oranında gerçekleşen sektörün payı, 1992 yılında ise %11.9 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki payı, 1977 yılında %9.7 iken, bu oran sürekli bir artış göstererek 1982'de %11.0'a, 1986'da %11.5'e³, 1990'da %13.7, 1991 yılında ise %14.5'e ulaşmıştır. Sektörün 1992 yılındaki payının ise %13.8 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

KKTC ekonomisinde büyük bir öneme sahip olan ticaret sektörünün GSYİH içerisindeki payı, 1972 yılında %21.2 iken, bu oran yıllar itibariyle düşme eğilimi göstererek 1983'de %20.0 1987 %18.7, 1990'da %19.7, 1991 yılında %18.4 oranında gerçekleşmiştir. 1992 yılında ise bu sektörün payının %18.5 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

² Ahmet Zeki BULUNÇ, "KKTC Ekonomisinin Makro Dengeleri" içinde KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI (SEMİNER), İ.A.V. Yay. No:1993/91, İstanbul, 1993, s.27.

³ ---- KKTC'deki Ekonomik Gelişme İçinde Sektörün Durumu, KIBRIS TÜRK SANAYİ ODASI YAYINI, Lefkosa, 1990, s.18.

TABLO: 2
KKTC'de GSYİH'nin Sektörel Dağılımı

(1977-1992)

(Sabit Fiyatlarla Yüzde)

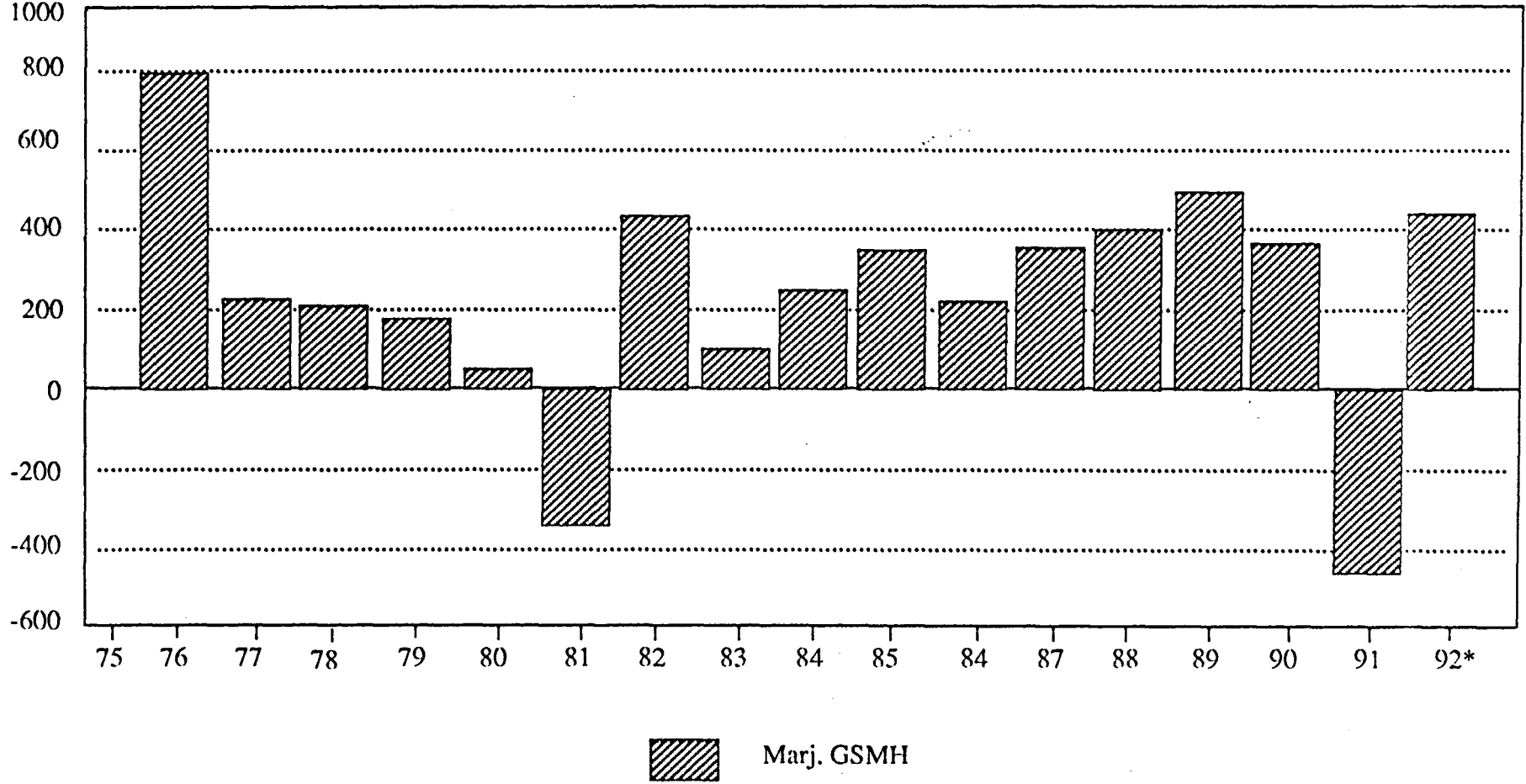
YILLAR SEKTÖRLER	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(x)
I. TARIM	16.4	19.0	18.1	18.5	18.8	17.9	11.7	14.8	16.0	12.5	12.1	12.1	10.9	9.2	8.9	11.9
1. Çiftçilik	15.7	18.4	17.5	18.1	18.3	17.3	11.1	14.2	15.2	11.8	11.4	11.3	10.2	8.5	8.2	11.2
2. Ormancılık	0.1	0.1	0.1	--	--	--	--	--	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
3. Balıkçılık	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6	0.7	0.6	0.6	0.7	0.6	0.6	0.6	0.6
II. SANAYİ	9.7	10.7	9.8	14.6	11.8	11.0	10.9	9.4	10.2	11.5	11.4	11.7	14.0	13.7	14.3	13.8
1. Madencilik	0.3	0.3	0.3	0.2	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	4.0	0.4	0.4	0.4
2. İmalat Sanayii	8.4	9.1	8.1	13.1	9.0	9.4	8.9	7.3	8.0	8.9	9.2	9.5	11.8	11.6	11.9	11.4
3. Elektrik-Su	1.0	1.3	1.4	1.3	2.5	1.3	1.8	1.9	2.0	2.3	1.9	1.9	1.8	1.7	2.0	2.0
III. İNŞAAT	4.1	4.0	4.1	3.2	4.4	4.7	4.8	5.8	5.3	7.0	8.1	7.7	7.7	7.7	8.3	8.1
IV. TİCARET	21.2	119.8	19.5	18.4	17.1	19.7	20.0	19.4	19.1	18.7	18.7	18.1	18.5	19.2	18.4	18.5
1. Top. ve Pera. Tic.	18.6	16.9	16.0	15.7	15.7	17.5	18.7	17.8	17.5	17.0	16.7	15.8	16.4	16.9	16.4	16.5
2. Otelcilik-Lokanta.	2.6	2.9	3.5	2.7	1.4	2.2	1.3	1.6	1.6	1.7	2.0	2.3	2.1	2.3	2.0	2.0
V. ULAŞ-HABERLEŞ	6.8	7.3	7.6	6.8	7.1	8.7	11.0	10.5	9.5	11.0	10.9	11.6	11.6	11.4	10.4	10.0
VI. MALİ MÜESSESE	3.1	3.4	3.5	3.6	3.9	3.8	4.3	4.3	4.4	4.3	4.4	4.4	4.4	4.5	5.0	4.8
VII. KONUT GELİR.	9.4	9.0	8.8	7.8	8.4	7.4	7.3	7.0	6.8	6.6	6.3	6.0	5.7	5.5	5.9	5.7
VIII. SER.MES. ve HİZ.	3.4	3.4	3.4	3.6	3.6	3.7	3.4	3.5	3.4	3.6	3.6	3.6	3.6	3.7	4.1	4.1
IX. KAMU HİZMET.	19.9	19.2	21.6	21.3	22.9	21.1	22.7	22.0	22.3	21.7	21.2	20.0	18.8	18.4	19.9	18.9
İTHALAT VERGİLERİ	6.0	4.2	3.6	2.1	2.1	2.0	3.9	3.3	3.0	3.1	3.3	4.8	4.8	7.1	4.8	4.2
GSYİH	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(x) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü Verilerinden Hazırlanmıştır.

Grafi:1
Marjinal GSMH Artışı

(1977 Yılı Sabit Fiyatlarıyla)



(*) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık DPO

GSMH içerisinde önemli bir ağırlığa sahip olan kamu hizmetleri sektörü istikrarsız bir gelişme göstermiştir. GSYİH içerisinde 1977 yılında %19.9 oranında bir paya sahip iken, bu oran yükselme eğilimi göstererek 1981 de %22.9'a ulaşmıştır. 1985 yılından itibaren ise sektörün GSYİH içerisindeki payında sürekli bir azalma eğilimi görülmüş olup, 1988'de %20.0 1990'da %18.4, 1991'de %19.9 oranında gerçekleşmiştir. 1992 yılındaki pay ise %18.9 olarak gerçekleşmiştir.

Aynı dönemde, inşaat sektörünün GSYİH içerisindeki payı sürekli bir artış eğilimi göstererek %4.1'den, %8.9'e yükselmiştir. Ulaştırma-Haberleşme sektöründe benzer bir gelişme meydana gelmiş olup, GSYİH içerisindeki payı %6.8'den, %10.0'a ulaşmıştır. İthalat vergileri ve konut gelirlerinde ise istikrarsız bir gelişme göstermiş olup, aynı dönemde bir zalma meydana gelmiştir.

III. KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR

GSMH'da gerçekleşen gelişmeler paralelinde kişi başına düşen milli gelirden belirgin bir gelişme sağlanarak refah düzeyi artmıştır. 1982-1992 döneminde kişi başına düşen milli gelir, TL cinsinden 1977 sabit fiyatlarıyla %40.4 oranında artarak 28.5 milyon TL'den 39.9 milyon TL'na ulaşmıştır (Tablo :3). KKTC'de kişi başına düşen milli gelirin ABD Doları cinsinden incelenmesi halinde ise 1985 yılına kadar sürekli bir azalma 1985 yılından itibaren ise sürekli bir yükselme eğilimi göstererek, 1985 yılında 1500 ABD Doları iken, 1992 yılında bu rakam 3148 ABD Dolarına ulaşmıştır. Özellikle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (1988-92) Dolar bazında yılda ortalama %9.4 oranında artış kaydederek 2,009 ABD Dolarından, 3,148 ABD Dolarına yükselmiştir.

Kişi başına düşen milli gelirdeki bu gelişme sonucunda 1977-92 döneminde toplam tüketim yılda ortalama %3.5 oranında olmak üzere toplam olarak %66.5 fert başına tüketim ise yılda ortalama %2.1 toplam olarak %37 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde fert başına tüketim Dolar cinsinden ise yılda ortalama %4.6 oranında artış kaydetmiştir.⁴

⁴ BULUNÇ, KKTC Ekonomisinin..., s.30

Tablo: 3

KKTC'DE Kişi Başına Düşen Milli Gelir

	GSMH (sab.f)	Nüfus	K.B.D. GSMH (s.f)
1977	3,810.5	145.000	26.279
1978	4,031.3	146.740	27.473
1979	4,210.1	148.501	28.350
1980	4,248.4	149.610	28.395
1981	3,929.8	157.233	25.985.
1982	4,369.5	153.239	28.430
1983	4,440.4	155.521	28.552
1984	4,725.2	157.984	29.909
1985	5,080.4	160.287	31.696
1986	5,324.1	162.676	32.728
1987	5,684.1	165.035	34.442
1988	6,084.0	167.256	36.375
1989	6,603.0	169.272	39.000
1990	6,977.4	171.469	40.690
1991	6,549.3	173.756	37.692
1992	7,626.7	176.127	39.895

Kaynak: KKTC Merkez Bankası Bültenleri ⁵

⁵ KKTC Merkez Bankası Bülteni Lefkoşa, S.21, Mayıs, 1993, s.33-36; KKTC Merkez Bankası Bültenleri Lefkoşa, S.18, Mayıs 1992, s.34-37; KKTC Merkez Bankası Bültenleri Lefkoşa, S.15, Mayıs 1991, s. 38-41; KKTC Merkez Bankası Bültenleri Lefkoşa, S.12, Hazira 1990, s.56-59; KKTC Merkez Bankası Bültenleri Lefkoşa, S.7, Mayıs 1989, s.31-35; KKTC Merkez Bankası Bültenleri Lefkoşa, S.3, Mayıs 1988, s.30-35;

IV. FİYAT HAREKETLERİ

Toptan eşya fiyatları endeksinin hesaplanmadığı KKTC’nde, DPÖ müşteşarlığınca her ay yayınlanan “Tüketici Fiyatları Endeksi” enflasyonun ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Tüketici fiyatlar Endeksindeki gelişmelere göre 1977-92 döneminde ortalama yıllık enflasyon hızı yaklaşık %55 oranında gerçekleşmiştir. Bu gelişme sonucu söz konusu dönemde yüksek düzeyde oluşan enflasyonun ülkede kronikleştiğini göstermektedir.

Ülkede kronikleşen enflasyon, 1979 yılına kadar devamlı yükselirken 1979 yılından sonra azalan bir seyir izlemiştir. (Tablo:4). 1979 yılında %123.76 gibi yüksek bir düzeye ulaşan enflasyon bu yıldan itibaren sürekli azalarak 1983’de %33.83 seviyesine inmiştir. Ancak 1984 yılından itibaren tekrar yükselme kaydederek 1988’de %62.57⁶, 1990’da %69.41 1992 yılında ise %63.37 olarak gerçekleşmiştir⁷.

Tablo:4
KKTC’de Hayat Pahalılığı
(1979-92)

Yıllar	1979	1980	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Enf.Or.%	123.76	69.58	33.50	33.83	70.72	43.04	48.09	43.01	62.57	51.81	69.41	46.33	63.37

Kaynak: Middle East Business Banking ve KKTC Merkez Bankası bülteni 8.1-20 verilerinden hazırlanmıştır.

V. SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

KKTC’de 1977-1992 döneminde sabit sermaye yatırımları yılda ortalama %4.7 oranında olmak üzere reel olarak %100 artmış ve 1977 sabit fiyatlarıyla 524.6 milyon TL’nden 1,050.8 milyon TL’ye yükselmiştir. (Tablo:5) Bu dönemde kamu sektörüne

⁶ DERVİŞ OĞLU, “The Economy of The T.R.N.C.”, MIDDLE EAST BUSINESS BANKING, C.VIII, S.5 (Mayıs 1989), s.27.

⁷ KKTC Merkez Bankası, Bülten, No: 21, Lefkoşa, Mayıs 1993,s.37.

yapılan sabit sermaye yatırımı önemli bir artış göstererek 206.7 milyon TL'den 249.9 milyon TL'ye çıkarken özel sektör sabit sermaye yatırımlarında büyük artış meydana gelmiş olup, 1977'de 317.9 milyon TL iken, bu rakam 1992 yılında 800.9 milyon TL'ye yükselmiştir.

KKTC'de 1977-92 döneminde gerçekleştirilen toplam sabit sermaye yatırımlarının en çok yoğunlaştığı sektör, konut sektörü olmuştur. Söz konusu dönemde toplam sabit sermaye yatırımlarının; %39.2'si konut sektöründe, %16'sı sanayi sektöründe, %15'i ulaştırma-haberleşme sektöründe %8.6'sı tarım sektöründe, %9.4'ü ticaret ve turizm sektöründe gerçekleşmiştir (Tablo: 5).

Bu dönemde gerçekleştirilen kamu yatırımları, ulaştırma-haberleşme, ağırlıklı olarak eğitim ve sağlığın yer aldığı kamu hizmetleri ve elektrik-su alanlarında yapılmıştır. Özel sektör yatırımları ise, konut, imalat sanayi ve ticaret sektöründe yoğunlaşmıştır.⁸

Bu dönemde gerçekleştirilen toplam kamu sabit sermaye yatırımlarının %33.9'u ulaştırma-haberleşme, %24.2'si kamu hizmetlerine, %14.1'i elektrik-su ve %12.2'si ise tarım sektörüne tahsis edilmiştir. Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının %57.7'si konut, %12.4'ü imalat sanayii ve %9.6'sı ticaret sektöründe gerçekleşmiştir.

⁸ ---- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1993-1997), KKTC BAŞBAKANLIK DEVLE PLANLAMA ÖRGÜTÜ, Lefkoşa, 1992, s.8

Tablo:5

KKTC'de Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı
(1977-1992 Dönemi Toplamı)

(1977 Sabit Fiyatlarıyla Milyon TL)

	1977	%	Toplam	%
Tarım				8.6
Sanayi				
- İm				
- E'				
Ticare				
-				
Ul				
H				
I				

sektör
ve tarım
a üretim

yetersizliğinin doğmasına ve dolayısıyla arz yönünden dengesizliklere neden olabilecek ve uzun dönemde ekonomide sağlıklı bir yapının oluşmasını olumsuz yönde etkileyebilecektir.

VI. KAYNAKLAR-HARCAMALAR DENGESİ

KKTC'nin toplam kaynakları 1977-92 döneminde sabit fiyatlarla 4,265.3 milyon TL'den 7,236.6 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu dönemde istikrarlı bir gelişme gösteren toplam kaynaklar yılda ortalama %3.8 oranında olmak üzere, %69.7 oranında reel olarak artmıştır (Tablo:6).

GSMH'nın yıllık kaynaklarındaki payı ise, %89.3 ten, %97.1'e yükselmiş ve buna karşılık dış tasarrufların payı %10.7'den %2.9'a düşmüştür. Bu dönemde dış kaynak kullanımı, yılda ortalama %5 oranında reel olarak azalmış ve sabit fiyatlarla 454.8 milyon TL'den 209.9 milyon TL'ye düşmüştür.

Bu dönemde sabit sermaye yatırımları ile stok değişmelerinden oluşan toplam yatırımlar yılda ortalama %4.4 toplam olarak %89.4, sabit sermaye yatırımları ise ortalama %4.7 ve toplam olarak %100.3 oranında reel olarak artmıştır. Aynı dönemde kamu sabit sermaye yatırımları yılda ortalama %1.3, özel sektör sabit sermaye yatırımları da %6.4 oranında reel bazda artmıştır. Dönem itibariyle, toplam kaynaklardan sabit sermaye yatırımlarına ayrılan pay %12.3'ten %14.5'e yükselmiş olup, buna karşılık tüketime ayrılan pay %86'dan %84.4'e düşmüştür.

Ülkede 1977-92 döneminde toplam tüketim artışı yılda ortalama %3.5 oranında gerçekleşirken, yurt içi tasarruflar ise yılda ortalama %13.3 oranında reel olarak artmıştır.

TABLO: 6
KKTC'de Kaynaklar-Harcamalar Dengesi
(1977-1992)

(1977 Sabit Fiyatlarla Milyon TL)

YILLAR	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(x)
I. TOPLAM KAYNAKLAR	14,265.3	4,296.1	4,461.7	4,556.4	4,326.1	4,964.9	5,153.8	5,153.8	5,559.7	5,726.2	6,038.6	6,240.0	6,672.0	7,170.4	6,876.4	7,236.6
1. GSMH	3,810.5	4,031.3	4,210.1	4,248.4	3,929.8	4,369.5	4,440.4	4,752.2	5,080.4	5,324.1	5,684.1	6,084.0	6,603.0	6,977.4	6,549.3	7,026.7
2. DIŞ AÇIK	454.8	264.8	251.6	308.0	396.3	595.4	713.4	687.2	479.3	402.1	354.5	156.0	69.0	193.0	327.1	209.9
II. TOPLAM YATIRIMLAR	596.6	641.8	462.3	717.9	761.9	769.9	817.3	813.2	980.0	1,116.1	1,176.5	1,051.6	1,029.3	1,173.4	1,092.0	1,130.0
1. Sabit Sermaye	524.6	554.5	483.6	626.5	731.9	753.0	737.5	717.9	841.1	1,075.9	1,100.7	942.9	937.4	1,064.9	1,026.7	1,050.8
a. Kamu	206.7	199.8	106.6	150.8	266.1	223.4	302.4	325.6	305.4	297.8	426.8	218.7	275.3	414.5	246.4	249.9
b. Özel	317.9	354.7	377.6	475.7	465.8	529.6	435.1	392.3	535.7	778.1	673.9	724.2	661.6	650.4	780.3	800.9
2. Stok Değişmeleri	72.0	87.3	-21.3	91.4	30.0	16.9	79.8	95.3	138.9	40.2	75.8	108.7	91.9	108.5	65.3	79.2
a. Kamu	-10.0	-12.1	-27.2	52.3	-8.7	-8.4	53.1	62.0	29.6	45.6	26.0	52.5	34.2	46.8	27.5	33.3
b. Özel	82.0	99.4	5.9	39.1	38.7	25.3	26.7	33.3	109.3	-5.4	49.8	56.2	57.7	61.7	37.8	45.9
III. TOPLAM TÜKETİM	3,668.7	3,654.3	3,999.4	3,838.5	3,564.2	4,195.0	4,336.5	4,599.2	4,579.7	4,610.1	4,862.1	5,188.4	5,642.7	5,997.0	5,784.4	6,106.5
1. Kamu Tüketimi	1,005.2	1,055.1	1,268.0	894.5	913.3	988.1	892.2	1,032.6	1,056.0	1,223.3	1,174.0	1,201.8	1,233.4	1,579.4	1,732.5	1,674.3
2. Özel Tüketim	2,663.5	2,599.2	2,731.4	2,944.0	2,650.9	3,206.9	3,444.3	3,566.6	3,523.7	3,487.8	3,688.1	3,986.6	4,409.3	4,417.6	4,051.9	4,432.3
IV. TOPLAM YURTIÇİ TASARUFLAR (GSMH-Toplam Tüketim)	141.8		210.7	409.9	365.6	174.5	103.9	126.0	500.7	714.0	822.0	895.6	960.3	980.4	764.9	920.1

(x) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü Verilerinden Hazırlanmıştır.

VII YATIRIM-TASARRUF DENGESİ

Ekonominin makro dengeleri arasında yer alan Yatırım-Tasarruf dengesi, sözkonusu değişkenlerden yatırım ve tasarrufların ilişkisini ve yatırımların kaynağını açıklamaktadır.

KKTC'de gerçekleştirilen yatırımların kaynağı, yurt içi ve yurt dışı tasarruflardır. Ülkede başlangıç yıllarında gerçekleştirilen yatırımların çok büyük bir kısmı dış tasarruflarla karşılanırken küçük bir kısmı iç tasarruflarla karşılanabilmiştir. Ancak, gelişme süreci içerisinde bu durum ters dönmüş ve yatırımların önemli bir kısmı yurt içi tasarruflarla karşılanabilir duruma gelmiştir. Ülkede cari fiyatlarla 1977 yılında gerçekleştirilen 596.6 milyon TL tutarındaki toplam yatırımların 454.8 milyon TL'lik kısmı dış tasarruflarla karşılanırken, 1992 yılında gerçekleştirilen 610,944.7 milyon TL tutarındaki toplam yatırımların 113,475.0 milyon TL'lik kısmı dış tasarruflarla karşılanmıştır. Buna göre 1977 yılında toplam yatırımların %76.2'si dış tasarruflarla, %23.8'i yurt içi tasarruflarla finanse edilmişken, bu oran 1992 yılına kadar ters yönde bir gelişme göstermiş olup, toplam yatırımların %18.6'sı dış tasarruflarla, %81.4'ü ise iç tasarruflarla finanse edilmiştir. Bir başka deyişle, 1977-92 döneminde cari fiyatlarla toplam tasarruflarda yurtiçi tasarrufların payı %23.8'den %81.4'e yükselirken, dış tasarrufların payı ise %76.2'den %18.6'ya düşmüştür. Buna rağmen yatırım-tasarruf dengesinde dış tasarruflar önemli bir unsur olarak varlığını korumakta ve bu denge iç ve dış kaynaklarla sağlanabilmektedir.⁹

Ülkede alınan önlemler ve uygulanan politikaların etkisiyle, 1977-92 döneminde yurt içi tasarruflar ve sabit sermaye yatırımları reel olarak artış göstermiş olup, sabit fiyatlarla yurt içi tasarruflar 1977 yılında 141.8 milyon TL'nden 920.1 milyon TL'na, sabit sermaye yatırımları ise 524.6 milyon TL'nden 1,050.8 milyon TL'na yükselmiştir (Tablo:7). Bu gelişmeye rağmen, KKTC'nin yatırım ve tasarruf düzeyi, GSMH'ya ve ekonomik potansiyeline göre çok düşük bir orandadır. Toplam tasarruf ve yatırımlar, özellikle bir önceki yıla göre 1991 yılında reel olarak %20.5 oranında bir

⁹ BULUNÇ, KKTC Ekonomisinin..., s.38.

azalma göstermiştir.¹⁰ Ayrıca tasarruf ve yatırımların GSMH'daki payı da düşük düzeydedir.

İktisat biliminde, yatırım eğitimi ve fiili yatırımlar, ekonomik gelişmenin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu göstergesi belirleyen veriler ise yatırım gerçekleştirmeleri, yatırım malları imalatı ve yatırım teşvik taleplerindeki gelişmelerdir. KKTC'nde gerçekleşmiş verilere göre, 1977-92 döneminde sabit sermaye yatırımlarının yıllık ortalama artış hızı reel olarak %5 oranındadır. Yatırım malları ithalatının artış hızı ise daha yüksek bir orandadır ve toplam ithalat içerisindeki payı yükselmektedir. 1977-91 döneminde yatırım mallarının toplam ithalattaki payı %19.7'den %22.4'e yükselmiştir (Tablo:8).

Teşvik belgesi verilen sanayi projesi sayısı ve sabit fiyatlarla 1985 yılından itibaren artış göstermiştir. 1985-92 döneminde teşvik belgesi verilen sanayi projesi sayısı yılda ortalama %8.3 oranında artmış olup, 24'den 42'ye yükselmiştir. Teşvik alan projelerin toplam değeri de yılda ortalama %8.9 oranında reel olarak artmış olup, sabit fiyatlarla 1977 yılında 68.5 TL' iken, 1992 yılında 124.1 milyon TL'ye yükselmiştir.¹¹ Buna rağmen KKTC'ndeki sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı çok düşük bir düzeyde kalmış ve 1977-92 döneminde ortalama %16 oranında gerçekleşmiştir. (Tablo:9)

KKTC'nde tasarrufların yetersizliği, yatırımın eğiliminin düşük bir düzeyde kalmasına neden olmuştur. Ülkede GSMH'dan yatırımlara ayrılabilen yurtiçi tasarruf oranı 1977-92 dönemi itibariyle ortalama olarak %9.6 gibi düşük bir seviyede gerçekleşmiştir.

¹⁰ ---- 1992 Yılı Programı, KKTC Başbakanlık DPÖ., Lefkoşa, Ekim 1991, s.17.

¹¹ BULUNÇ, KKTC Ekonomisinin..., s.40.

TABLO: 7

KKTC'de Yatırım-Tasarruf Dengesi

(1977-1992)

(1977 Sabit Fiyatlarla Milyon TL)

YILLAR	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(x)
I. TOPLAM KAYNAKLAR	596.6	641.8	462.3	7217.9	761.9	769.9	817.3	813.2	980.0	1,116.1	1,176.5	1,051.6	1,029.3	1,173.4	1,092.0	1,130.0
1. Sabit Sermaye	524.6	554.5	483.6	626.5	731.9	753.0	737.5	717.9	841.1	1,075.9	1,100.7	942.9	937.4	1,064.9	1,026.7	1,050.8
a. Kamu	206.7	199.8	106.0	150.8	266.1	223.4	302.4	324.6	305.4	297.8	426.8	218.7	275.8	414.5	246.4	249.9
b. Özel	317.9	354.7	377.6	475.7	465.8	529.6	435.1	329.3	535.7	778.1	673.9	724.2	661.6	650.4	780.3	800.9
2. Stok Değişimi	72.0	87.3	-21.3	91.4	30.0	16.9	79.8	95.3	138.9	40.2	75.8	108.7	91.9	108.5	65.3	79.2
a. Kamu	-10.1	-12.1	-27.2	52.3	-8.7	8.4	53.1	62.0	29.6	45.6	26.0	52.5	34.2	46.8	27.5	33.3
b. Özel	82.0	99.4	5.9	39.1	38.7	25.3	26.7	33.3	109.3	-5.4	49.8	56.2	57.7	61.7	37.8	45.9
II. TOPLAM TASARRUFLAR	596.6	641.8	462.3	717.9	761.9	769.9	817.3	813.2	980.0	1,116.1	1,176.5	1,051.6	1,029.3	1,173.4	1,092.0	1,130.0
1. Yurtiçi Tasarruf	141.8	377.0	210.7	409.9	365.6	174.5	103.9	126.0	500.7	714.0	822.0	895.6	960.3	980.4	764.9	920.1
2. Dış Tasarruflar	454.8	264.8	251.6	308.0	396.3	595.4	713.4	687.2	479.3	402.1	34.5	156.0	69.0	193.0	327.1	209.9

(x) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü Verilerinden Hazırlanmıştır.

Tablo:8
KKTC'ye Yapılan İthalatın Kullanım Amaçlarına
Göre Gelişimi (1977-1991)

(Cari fiyatlarla Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam İthalat	Yatırım		Tüketim		Hammadde-Anamal	
		Değer	%	Değer	%	Değer	%
1977	82.0	16.2	19.7	29.5	36.0	36.3	44.3
1978	84.1	14.1	16.8	32.4	38.5	37.6	44.7
1979	90.8	16.2	17.8	34.4	37.9	40.2	44.3
1980	94.4	15.9	16.8	40.0	42.4	38.5	40.8
1981	104.1	19.1	18.4	42.7	41.0	42.3	40.6
1982	119.9	26.0	21.7	46.8	39.0	47.1	39.3
1983	145.3	30.4	20.9	63.5	43.7	51.4	39.3
1984	136.3	28.8	21.2	55.8	40.9	51.7	37.9
1985	143.0	32.8	22.9	59.5	41.6	50.7	35.5
1986	153.2	37.8	24.7	52.9	34.5	62.5	40.8
1987	221.06	5.6	29.7	74.9	33.9	80.5	36.4
1988	218.1	57.1	26.2	78.9	36.2	82.1	37.6
1989	262.5	72.8	27.7	85.0	32.4	104.7	39.9
1990	381.5	106.8	28.0	133.4	35.0	141.3	37.0
1991	301.1	67.4	22.4	128.0	42.5	105.7	35.1

Kaynak: KKTC Başbakanlık DPÖ ve İstatistik Yıllıkları verilerinden hazırlanmıştır ¹²

KKTC'de yurtiçi tasarrufların GSMH'ya oranı 1985-92 döneminde ortalama olarak %13.4 gibi yüksek bir oranda artmasına rağmen yine de yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla ülkede ortalama tasarruf eğitimi düşüktür.

¹² 1988 İstatistik Yıllığı, KKTC Başbakanlık DPÖ, Lefkoşa, 1989, s.218.

Tablo:9
KKTC Tasarruf ve Yatırımların GSYİH'ya Oranı
(1977-1992 Dönemi)

Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar	Sabit Sermaye Yatırımları	Toplam Yatırımlar
1977	3.8	13.9	15.8
1978	9.4	13.9	16.1
1979	5.1	11.1	11.6
1980	9.8	14.9	17.1
1981	9.4	18.8	19.6
1982	4.0	17.4	17.8
1983	2.4	16.8	18.6
1984	2.7	15.5	17.5
1985	10.0	16.8	19.6
1986	13.6	20.6	21.3
1987	14.7	14.4	15.8
1988	14.9	15.7	17.5
1989	14.7	14.4	15.8
1990	14.1	15.4	16.9
1991	11.8	15.8	16.8
1992	13.3	15.2	16.4
16 yıllık			
Ortalama	9.6	16.0	17.8

Kaynak: KKTC başbakanlık DPÖ Verilerinden hazırlanmıştır

KKTC Ekonomisinin yatırım-tasarruf ilişkisi biraz daha yakından incelendiğinde, kamu-özel farklılaşmasının büyük boyutlara ulaştığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle, kamu tasarruf açığı nedeniyle kamu yatırımlarının finansmanı, özel tasarruflar ve dış tasarruflarla karşılanmaktadır. Buna karşılık özel tasarrufların önemli bir bölümünde yatırımlara dönüşmemekte olup, kamu kesimine ikraz yoluyla bütçe cari harcamaları aracılığıyla tüketime ve kamu açıklarının finansmanına gitmektedir.

1982-92 döneminde özel kesimin kamu kesimine yaptığı ikraz yılda ortalama %6.7 oranında reel olarak artış göstermiştir.

VIII. KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ

Ekonomide yaratılabilir sermaye kaynaklarının oluşumunda kamu gelirleri, özel tasarrufların “gönüllü” olmasına karşın, zorunlu kaynak sayılmaktadır. Bu nedenle, ülkenin sermaye kaynaklarının oluşumu ve hızlı artırılması amacıyla kamu gelirlerinin geliştirilmesine özen gösterilmektedir. KKTC’nde de sermaye kaynaklarının geliştirilmesi ve kamu hizmetlerinin etkinleştirilmesi için kamu gelirlerinin artırılmasına önem verilmektedir.

KKTC’de kamu gelirleri 1982-92 döneminde 1977 yılı sabit fiyatlarıyla 685.8 milyon TL’den 2,011.1 milyon TL’ye yükselmiştir (Tablo:10). Bu dönemde kamu gelirleri yılda ortalama %11 oranında olmak üzere toplam %193.2 oranında reel olarak artmıştır. Kamu gelirleri içerisinde yaklaşık %66 oranında bir paya sahip olan vergi gelirleri, söz konusu dönemde yılda ortalama %11 ve toplam olarak %184.5 ve yaklaşık olarak %18 oranında bir paya sahip olan faktör ve fon gelirleri yılda ortalama %15.9 oranında reel olarak artmıştır. Vergi dışı gelirler ise bu dönemde yılda ortalama %8 oranında reel artış göstermiştir.

Kamu gelirleri içerisinde vergi gelirleri genel olarak payını korurken, fon gelirlerinin payı genel bir artış eğilimi içerisinde %14.9’dan %22.2’ye yükselmiştir. Buna karşılık, vergi dışı gelirlerin payı da %20’den %14.6’ya düşmüştür. Bu dönemde en hızlı gelişmeyi gösteren faktör ve fon gelirlerindeki artışta, sosyal güvenlik fonlarındaki artış etkili olmuştur.

Kamu harcanabilir gelirini azaltan bir faktör olan transferler 1982-92 döneminde yılda ortalama %8.3 oranında olmak üzere toplam olarak %122 oranında reel olarak artmıştır. Bu gelişmenin etkisiyle kamu gelirlerinin yaklaşık %52’si oranında olan kamu harcanabilir geliri, yılda ortalama %14.2 oranında reel olarak artmıştır. Buna göre, söz konusu dönem itibarıyla ortalama olarak kamu, topladığı gelirlerin ancak

TABLO: 10
KKTC'de Kamu Kesimi Genel Dengesi
(1977-1992)

(1977 Sabit Fiyatlarla Milyon TL)

YILLAR	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(x)
I. KAMU GELİRLERİ	685.8	8950.6	1,056.2	988.2	976.6	1,370.3	1,719.6	1,808.7	2,236.1	2,087.9	2,011.1
1. Vergiler	446.5	634.6	676.1	704.0	718.3	948.6	1,135.9	1,182.6	1,495.4	1,246.9	1,270.5
a. Dolaysız Vergiler	193.9	273.3	319.9	344.1	395.5	515.7	591.1	612.6	748.8	713.3	702.8
b. Dolaylı Vergiler	252.6	361.3	356.2	-359.9	322.8	432.9	544.8	570.0	746.6	533.6	567.7
2. Vergi Dışı Gelirler	136.9	180.8	164.9	156.8	189.7	211.6	231.3	237.7	264.2	281.3	294.3
3. Faktör ve Fon Gelirleri	102.4	135.2	215.2	127.4	68.6	210.1	352.4	288.4	465.5	559.7	446.3
II. TRANSFERLER	370.9	453.1	507.2	622.1	696.7	746.4	645.6	559.6	756.1	887.3	823.3
III. Kamu Harcanabilir Geliri	314.9	497.5	549.0	366.1	279.9	623.9	1,074.0	1,249.1	1,480.0	1,200.6	1,187.8
IV. Kamu Cari Giderleri	988.1	892.2	1,032.6	1,056.0	1,122.3	1,174.0	1,201.8	1,233.4	1,579.4	1,732.5	1,674.3
V. Kamu Tasarruf	-673.2	-394.7	-483.6	-689.9	-842.4	-550.1	-127.8	15.1	-99.4	-531.9	-486.5
VI. Kamu Yatırımı	215.0	355.5	387.6	335.0	343.4	452.8	271.2	310.0	461.3	273.9	283.2
1. Sabit Sermaye	223.4	302.4	325.6	305.4	297.8	426.8	218.7	275.8	414.5	246.4	249.9
2. Stok Değişimi	-8.4	53.1	62.0	29.6	45.6	26.0	52.5	34.2	46.8	27.5	33.3
VII. Kamu Finansman Gereği	888.2	750.2	871.2	1,024.9	1,185.8	1,002.9	399.0	294.3	560.7	805.8	769.7

(x) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü Verilerinden Hazırlanmıştır.

%52'sini cari harcamalarına ve yatırımlarına yöneltmiş, %48'i de özele transfer edilmiştir. Transferlerin yüksek orandaki payı, kamu tasarruf açığının kapatılamamasında belirleyici bir unsur olmuştur. Kamu tasarruf açığı 1982-92 döneminde yılda ortalama %3.2 oranında reel olarak azalmış ve sabit fiyatlarla 673.2 milyon TL'den 486.5 milyon TL'ye düşmüştür.

Kamu cari giderleri, 1982-92 döneminde reel olarak yılda ortalama %5.4, kamu yatırımları ise yılda ortalama %2.8 oranında artmıştır. Cari giderlerin yıllık ortalama reel artış hızının, kamu gelirleri artış hızının altında gerçekleşmesi sonucunda kamu tasarruf açığının GSMH'ya oranı %20,3'den %11.'e düşmüştür. Kamu açığının GSMH'ya oranı azalırken, kamu cari harcamalarının payı %22.6'dan %23.8'e, transferlerin payı %8.5'den %11.7'ye yükselmiştir. Buna karşılık, kamu sabit sermaye yatırımlarının payı %5.1'den %3.6'ya düşmüştür. Bu gelişmelerde göstermektedir ki, söz konusu dönemde, cari harcamalardan ve transferlerden oluşan kamu harcamalarının, GSMH'ye oranı %31.1'den %35.5'e yükselmiştir. Kamu harcamalarının GSMH'daki payının artışında büyük ölçüde transfer harcamaları etkili olmuştur. Bu gelişmeler kamunun yatırımlara daha az pay ayırdığını ve transfer harcamalarının ağırlık kazandığını göstermektedir.

Kamu dengesine ait veriler, kamu kesimi açığının azalmakla birlikte, önemini koruduğunu göstermektedir. Kamu gelir -gider farkı olarak bilinen ek finansman gereği 1982-92 döneminde yılda ortalama %1.4 oranında reel olarak azalmış ve 1977 yılı sabit fiyatlarıyla 888.2 milyon TL'nden 769.7 milyon TL'ye inmiştir. Buna rağmen, kamu finansman gereği, toplam kamu gelirlerinin %38.3'üne GSMH'nın ise %11'ine eşit bir değerdedir. Ülkedeki kamu harcamalarının yapısı ve gelişti dikkate alındığında, bu harcamaların sermaye birikimi ve üretim artışı yönünden ekonomiye katkısı sınırlı bir seviyede kalmaktadır. Özellikle üretim ve hizmet karşılığı olmayan transfer harcamalarının büyüklüğü ve gelişme yönü, kamusal kaynakların kullanımında etkinlikten uzaklaşılmasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

IX. DEVLET BÜTÇESİ DENGESİ

Devlet bütçesi, ekonomik yönden devletin gelecek dönemdeki kaynak-harcama (gelir-gider) dengesini, ayrıca toplum ile devletin birbirine karşı mali yükümlülüklerini ve sorumluluklarını ortaya koymaktadır. Devletin ülke ekonomisine katkısı olabilmesi için, reel anlamda gelir sağlamasına ve gelirini artırabilme gücüne bağlıdır. Bu olgu içerisinde KKTC’de devlet gelirlerinin artırılmasını hedefleyen uygulamalar ve düzenlemeler yapılmaktadır.

KKTC’de 1977-92 döneminde bütçe yerel gelirleri artarak 1977 yılı sabit fiyatlarıyla 627.7 milyon TL’den 1,564.8 milyon TL’ye yükselmiştir. (Tablo:11) Bütçe yerel gelirleri söz konusu dönemde sabit fiyatlarla ikibuçuk kat artmıştır. Bu dönemde bütçe yerel gelirleri yılda ortalama %6.3, toplam vergi gelirleri %7.9 oranında reel artış göstermiştir. Aynı dönemde, dolaysız vergiler de yıllık ortalama reel artış %11.6, dolaylı vergilerde ise %5 oranında gerçekleşmiştir. Yerel gelirlerde meydana gelen artış sonucunda, 1977-92 döneminde toplam yerel gelirlerin GSMH’ye oranı %16.5’den, %22.3’e, vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı ise 10.7’den %18.1’e yükselmiştir. Söz konusu dönemde dolaysız vergilerin GSMH’deki payı dolaylı vergilerin GSMH’deki payından daha hızlı bir artış göstermiştir. (Tablo:12) Bu gelişmelere rağmen gerek dolaysız vergilerin artış hızı, gerekse GSMH’deki payı milli gelir artışına göre sınırlı sayılabilecek bir ölçüde kalmıştır.

KKTC’deki bütçe uygulama sonuçları vergi yükünün artırılmasına karşın, vergi gelirlerinin, GSMH içindeki payının düşük olduğu görülmektedir. Ülkede toplam ulusal gelir (GSMH) içinde vergi gelirleri, bir başka ifadeyle vergi yükü, artış eğilimi göstermektedir. Vergi yükünün düşük bir seviyede kalması, gelir vergilerinin ağırlıkta olduğu dolaysız vergilerin GSMH’deki payının yaklaşık %10 oranında gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Bu olgu, vergi yasalarının, kaynağından vergi alınan maaş ve ücretler dışında kalan gelirlere etkin bir şekilde uygulanmadığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle vergi yasaları, ülkede vergilendirilmeyen kazançların saptanmasında yetersizlik göstermektedir. KKTC’de yatırım eğiliminin de düşük bir düzeyde olduğu hususu dikkate alındığında söz konusu olan vergiler

TABLO: 11

KKTC Devlet Bütçesinin Gelişimi

(1977-1992)

(1977 Sabit Fiyatlarla Milyon TL)

YILLAR	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(x)
I. BÜTEÇE YEREL GELİRLERİ	627.7	610.3	627.6	482.5	552.8	583.4	815.5	841.0	860.8	908.0	1.160.7	1.367.2	1.420.3	1.759.6	1.528.2	1.564.8
1. Vergi Gelirleri	408.0	456.4	403.6	338.5	415.4	446.5	634.6	676.1	704.0	718.3	948.6	1.135.9	1.182.6	1.495.4	1.246.9	1.270.5
a. Dolaysız vergi	135.9	140.0	139.5	108.4	158.6	193.9	273.3	319.0	344.1	395.5	515.7	591.1	612.6	748.8	713.3	702.8
b. Dolaylı Vergi	272.1	316.4	264.1	230.1	256.8	252.6	361.3	356.2	359.9	322.8	432.9	544.8	570.0	746.6	533.6	567.7
2. Diğer Gelirler	219.7	153.9	224.0	144.0	137.4	136.9	180.9	164.9	156.8	189.7	212.1	231.3	237.7	264.2	281.3	294.3
a. Vergi Dışı Bütçe Gelirleri	60.4	91.0	93.0	101.9	96.2	88.6	111.4	114.7	113.0	126.7	151.3	167.5	168.6	187.2	202.7	-
b. Kamu Kuruluşları Gelirleri	19.3	7.1	28.3	2.4	3.2	3.5	3.3	2.9	2.4	1.8	3.0	2.6	2.1	3.2	1.7	-
c. Hazine Malları Kira Gelirleri	14.0	10.5	10.8	8.0	8.1	8.1	8.7	10.0	8.5	8.5	10.1	12.7	10.3	9.3	7.4	-
d. Diğer Gelirler	126.0	45.3	91.9	31.7	29.9	36.7	57.5	37.3	32.9	52.6	47.7	48.5	56.7	64.5	69.5	-
II. BÜTEÇE GELİRLERİ	1,186.1	1,095.3	1,185.3	1,019.5	1,156.8	1,240.0	1,536.2	1,723.2	1,833.5	1,922.8	2,085.2	1,887.1	1,865.7	2,365.6	2,609.3	2,481.2
1. Cari Giderler	668.0	592.6	650.7	586.6	608.1	563.2	715.1	793.1	807.5	884.5	903.8	950.3	936.8	1,116.4	1,171.8	1,213.0
a. Personel Gideri	553.3	478.5	490.9	477.4	482.6	418.7	569.4	655.8	689.9	755.1	767.6	822.3	784.3	932.9	1,000.7	1,050.2
b. Diğer Giderler	114.7	114.1	159.8	109.2	125.5	144.5	145.7	137.3	117.6	129.4	136.2	128.0	152.5	183.5	171.1	162.8
2. Transferler	283.7	310.3	366.9	257.6	272.1	370.9	453.2	507.2	622.1	696.5	746.2	691.5	621.0	823.0	970.8	870.6
a. Sosyal transferler			277.6	163.4	198.5	287.6	317.1	324.8	413.9	425.4	497.7	459.3	466.3	653.0	678.4	-
b. Diğer Transferler			89.3	94.2	73.6	83.3	126.1	182.4	208.2	271.1	248.5	232.2	154.7	170.0	292.4	-
3. Savunma Giderleri	143.6	95.3	98.5	78.9	87.9	97.0	119.1	162.2	144.1	135.9	117.6	107.2	91.0	90.8	139.5	147.9
4. Yatırımlar	90.8	97.1	69.2	96.4	188.7	208.9	248.8	260.7	259.8	205.8	317.6	138.1	216.9	335.4	329.2	249.7
III. DIŞ YARDIM BORÇLANMALAR	558.4	485.0	557.7	537.0	604.0	656.6	720.7	882.2	972.7	1,014.8	924.5	519.9	445.4	606.0	1,081.1	916.4
1. Dış Yardımlar	193.6	207.3	210.4	156.4	279.6	291.0	369.3	448.3	472.0	398.5	509.3	277.1	269.8	229.4	332.9	335.4
a. TC yardımları	193.6	168.3	185.2	146.9	275.7	286.2	364.9	444.9	418.5	319.3	392.1	193.5	241.6	220.8	321.4	330.8
b. Diğer Yardımlar	-	39.0	25.2	9.5	3.9	4.8	4.4	3.4	53.5	79.3	117.2	83.6	28.2	8.6	11.5	4.6
2. Borçlanmalar	364.8	277.7	347.3	380.6	324.4	365.6	351.4	433.9	500.7	616.2	415.2	242.8	175.6	376.6	748.2	581.0
a. İç Borçlanmalar	88.8	57.0	17.2	7.3	-	-	-	-	150.3	125.1	218.6	242.8	175.6	331.5	459.2	-
b. Dış Borçlanmalar	276.0	220.7	330.1	373.3	324.4	365.6	351.4	433.9	350.4	491.1	196.6	-	-	45.1	289.0	-
GSMH	3,810.5	4,031.3	4,210.1	4,248.4	3,929.8	4,369.5	4,440.4	4,725.2	5,080.4	5,324.1	5,684.1	6,084.0	6,603.0	6,977.4	6,549.3	7,026.7

(x) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü Verilerinden Hazırlanmıştır.

dirilemeyen kazançların, yeniden üretime katılmasının da yeterli bir düzeyde bulunmadığı görülmektedir. Aynı deyimde ülkedeki sermaye birikimine katkısı sınırlı ölçüde kalan ve yatırımlara dönüştürülemeyen bu kazançlar, tüketim ve yurt dışına kaynak akışı şeklinde değerlendirilmektedir.¹³

Bütçe harcamaları cari yatırım ve transfer harcamaları olmak üzere üç ana grupta toplanmaktadır. Cari harcamalar esas itibariyle tüketim harcamalarını ve gelişme harcamalarını kapsamaktadır. Tüketim harcamaları devletin klasik fonksiyonlarını yerine getirmek için yaptığı harcamalardır. Gelişme harcamaları ise, doğrudan doğruya ekonomik gelişme ile ilgili devlet faaliyetleri için yapılan harcamaları kapsamaktadır. Bu niteliklere sahip olan KKTC bütçe giderleri, 1977-92 döneminde, 1977 yılı sabit fiyatlarıyla 1,186.1 milyon TL'den 2,481.2 milyon TL'ye yükselmiştir. (Tablo:11) Bu verilere göre, sabit fiyatlar bazında bütçe giderleri dönem itibariyle yılda ortalama %5 oranında reel olarak artmıştır.

Bütçe harcamaları içerisinde en büyük paya sahip olan cari harcamalar söz konusu dönemde yılda ortalama %4.1 oranında artmıştır. Bütçe harcamalarının yaklaşık %41'ini oluşturan personel giderleri aynı dönemde yılda ortalama %4.4 ve bütçenin yaklaşık %31.5'ini oluşturan transfer harcamaları ise yılda ortalama %7.8 oranında reel olarak artış göstermiştir.

KKTC bütçesinin yaklaşık üçte birinin tashis edildiği transfer harcamalarında meydana gelen yüksek oranlı artış, bütçe açıklarını etkileyen önemli bir unsur olmaktadır. Söz konusu dönemde, savunma harcamalarında toplam olarak %3, yatırım harcamalarında ise yılda ortalama %7 oranında olmak üzere toplam %175 oranında reel bir artış meydana gelmiştir.

KKTC bütçe gelirlerinin, 1977-92 döneminde yıllık ortalama reel artış hızının, bütçe gelirlerinin artış hızının üzerinde gelişmesi sonucunda, gelir-gider farkı olarak bütçe açığının artış hızı yavaşlamış ve yılda ortalama %3.4 oranında gerçekleşmiştir. Devletin ekonomiye getirdiği ilave yükün ve bunun neden olduğu enflasyonist baskıların bir göstergesi niteliğinde olan bütçe açığının GSMH'ya oranı (Tablo:13) 1977-92 döneminde oldukça yüksek kabul edilen bir seviyede oluşmuştur. Toplam bütçe giderlerinin %36.9'u, toplam bütçe yerel gelirlerinin ise %58.6'sı düzeyinde olan bütçe açıkları, KKTC ekonomisi açısından ciddiyetini korumaktadır.

¹³ BULUNÇ, KKTC Ekonomisinin..., s.57.

TABLO: 12

GSMH Yüzdesi Olarak Devlet Bütçesindeki Gelişmeler

(1977-1992)

%

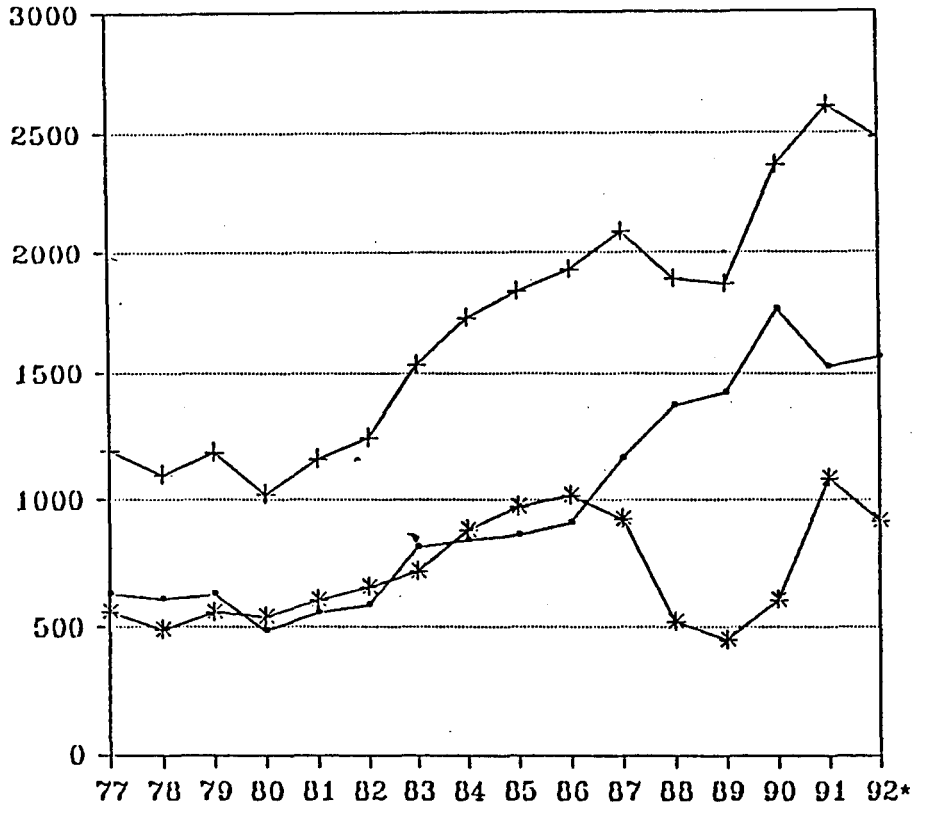
YILLAR	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(x)
I. BÜTEÇE YEREL GELİRLERİ	16.5	15.1	14.9	11.4	14.0	13.4	18.4	17.8	16.9	17.0	20.4	2.5	21.5	25.2	123.3	22.3
1. Vergi Gelirleri	10.7	11.3	9.6	8.0	10.5	10.3	14.3	14.3	13.9	13.5	16.7	18.7	17.9	21.4	19.0	18.1
a. Dolaysız vergi	3.6	3.5	3.3	2.6	4.0	4.5	6.2	6.8	6.8	7.4	9.1	9.7	9.3	10.7	10.9	10.0
b. Dolaylı Vergi	7.1	7.8	6.3	5.4	6.5	5.8	8.1	7.5	7.1	6.1	7.6	9.0	8.6	10.7	8.1	8.1
2. Diğer Gelirler	5.8	3.8	5.3	3.4	3.5	3.1	4.1	3.5	3.0	3.5	3.7	3.8	3.6	3.8	4.3	4.2
II. BÜRÇE GELİRLERİ	31.2	27.2	28.1	24.0	29.4	28.4	34.6	36.5	36.1	36.1	36.7	31.0	28.3	33.9	39.8	35.3
1. Cari Giderler	17.5	14.7	15.5	13.8	15.5	12.9	16.1	16.8	15.9	16.6	15.9	15.6	14.2	16.0	17.9	17.2
a. Personel Gideri.	14.5	11.9	11.7	11.2	12.3	9.6	12.8	13.9	13.6	14.2	13.5	13.5	11.9	13.4	15.3	14.9
b. Diğer Cari Giderler	3.0	2.8	3.8	2.6	3.2	3.3	3.3	2.9	2.3	2.4	2.4	2.1	2.3	2.6	2.6	2.3
2. Transferler	7.5	7.7	8.7	6.0	6.9	8.5	10.2	10.7	12.2	13.1	13.1	11.4	9.4	11.8	14.8	12.4
a. Sosyal Transferler			6.6	3.8	5.0	6.6	7.1	6.9	8.1	8.0	8.7	7.6	7.1	9.4	10.3	10.1
b. Diğer Giderler			2.1	2.2	1.9	1.9	3.1	3.8	4.1	5.1	4.4	3.8	2.3	2.4	4.5	2.3
3. Savunma Giderleri	3.8	2.4	2.3	1.9	2.2	2.2	2.7	3.5	2.9	2.5	2.1	1.7	1.4	1.3	2.1	2.1
4. Yatırımlar	2.4	2.4	1.6	2.3	4.8	4.8	5.6	5.5	5.1	3.9	5.6	2.3	3.3	4.8	5.0	3.6
III. DIŞ YARDIM VE BORÇLANMALAR	14.7	12.1	13.2	12.6	15.4	15.0	16.2	18.7	19.2	19.1	16.3	8.5	6.8	8.7	16.5	13.0
1. Dış Yardımlar	5.1	5.2	5.0	3.7	7.1	6.7	8.3	9.5	9.3	7.5	9.0	4.5	4.1	3.3	5.1	
2. Borçlanmalar	9.6	6.9	8.2	8.9	8.3	8.3	7.9	9.2	9.9	11.6	7.3	4.0	2.7	5.4	11.4	

(x) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü Verilerinden Hazırlanmıştır.

Grafik- BUTCE GELISMELERI

(1977 Yili Sab.Fiy.Mil.TL)



— Gelirler —+— Giderler —*— Acik

(*) Gercekleşme Tahmini
Kaynak: KKTC Başbakanlık DPO

Bütçe uygulamalarına ait 1977-92 verilerin personel, savunma ve diğer cari harcamalardan oluşan bütçe cari harcamalarının bu dönem itibariyle ortalama payı %56.6'ya, transfer harcamalarının payı %31.6'ya ulaşırken, bütçe harcamalarının sadece %11.8'i yatırımlara ayrılmıştır.

Kamu hizmetlerinin karşılanmasında, rutin gereksinimleri içeren cari harcamalar içerisinde özellikle personel giderlerinin payı oldukça yüksektir. 1992 yılı 11 yıllık veriler doğrultusunda yapılan hesaplama verilerine göre, personel giderleri cari harcamaların %85.8'ine, toplam bütçe harcamalarının %42.5'ine eşit bir düzeye ulaşmıştır.

Tablo 13
KKTC'de Bütçe Açıkları ve GSMH'ya Oranı
(1977-1992 Dönemi)

Yıllar	Bütçe Açığı	GSMH'ya Oranı (%)
1977	0.3	7.2
1978	0.3	5.5
1979	0.7	7.8
1980	1.5	8.8
1981	2.0	8.8
1982	2.9	8.3
1983	3.7	7.9
1984	6.8	9.2
1985	12.5	9.9
1986	22.6	11.6
1987	20.1	7.0
1988	19.4	4.0
1989	24.0	2.6
1990	83.5	5.4
1991	255.5	5.4
1992(*)	295.1	

1992 sonu birikmiş bütçe açığı 751.2

Kaynak: KKTC Merkez Bankası ..., s.43. verilerinden hazırlanmıştır.

KKTC ekonomisine büyük bir yük olan bütçe açıklarını devlet, Türkiye'den sağladığı yardımlar yanında borçlanarak karşılamaktadır. Son iki yıldır, ekonomik sorunların da etkisiyle yüksek miktarlarda borç gerçekleşmiştir. 1989-92 döneminde devletin borçlanma gereği (Borç miktarı) yılda ortalama %49 oranında olmak üzere %230.9 oranında reel olarak artmış ve 1977 yılı sabit fiyatlarıyla 175.6 milyon TL'den 581.0 milyon TL'ye yükselmiştir. (Tablo:11) Bu gelişmenin etkisiyle GSMH'nın %2.7'sine eşit olan borçlanma gereği %8.3'e çıkmış ve borç stokunda hızlı bir artış meydana gelmiştir.

X. ÖDEMELER DENGESİ

Ödemeler dengesi, bir ülkenin diğer ülkelerden aldığı ve sattığı mal ve hizmetlerin bir dönem içerisinde para ile belirlenmesidir bu niteliği ile ödemeler dengesi ülkenin belirli bir dönem içerisinde dış ekonomik ilişkilerinin sonucunu ortaya koyan bir çizelgedir. Ülkenin makro düzeyde mal, hizmet ve sermaye alımları gibi ekonomik işlemler dolayısıyla dış dünyadan sağladığı gelirlerin, yaptığı ödemelere eşit olup olmadığını gösterir. Ayrıca, ülkede uygulanan ekonomik politikalarının başarılı olup, olmadığını ölçülerinden de birisidir.

KKTC'nin ekonomik gelişme ve dışa açılma süresinin paralel olarak, dış ekonomik ilişkileri gelişmiştir. Bu gelişme neticesi, ülkenin dış ticaret hacmi genişlemiş, ekonomik ilişkilerde bulunduğu, ülke sayısı artmış, turizm faaliyetlerinde gelişme sağlanmış ve sınırlı düzeyde de olsa ülkeye yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir. KKTC'nin ödemeler dengesinin cari işlemler bölümü yani döviz geliri ve gider dengesi yıllar itibariyle iyileşme yönünde genel bir eğilim göstermiştir. Bu durum ise, döviz rezervleri üzerinde olumlu etki yapmıştır.

KKTC'nin dış ticaret hacmi 1977-92 döneminde hızlı bir artış göstermiş ve GSMH'ye oranı yükselmiştir. Bu dönemde dış ticaret hacmi yılda ortalama %10 oranında artarak %106.9 milyon dolar'dan 451.8 milyon dolara ulaşmış ve GSMH'daki payı %50,6'dan %77.3'e yükselmiştir. Bu gelişme ülkenin dışı açık bir ekonomik yapıda olduğunu göstermektedir.

TABLO: 14
KKTC'de Ödemeler Dengesi
(1977-1992)

(Milyon \$)

YILLAR	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(x)
I. CARI İŞLEMLER																
A. Dış Ticaret																
1. Dış Satım	24.9	30.8	40.0	47.6	36.9	39.5	40.7	38.8	146.3	52.0	55.1	52.4	55.2	65.5	52.5	61.6
2. Dış Alım	82.0	84.0	92.1	95.0	104.1	119.9	145.3	136.3	143.0	153.2	221.0	218.1	262.5	381.5	301.1	390.2
Dış ticaret dengesi	-57.1	-53.2	-52.1	-47.4	67.2	-80.4	-104.6	-97.5	-96.7	-101.2	-165.9	-165.7	-207.3	-316.0	-248.6	328.6
B. Görünmeyen İşlemler																
1. Turizm (Net)	30.2	33.5	33.7	24.0	23.9	27.2	37.1	40.3	47.3	52.0	103.5	118.0	154.9	224.8	153.6	160.8
2. Diğer Görünmeyen (Net)	1.9	-8.0	-6.0	1.7	18.7	24.8	34.9	27.9	26.7	27.6	41.7	38.9	47.9	74.8	68.4	151.2
Görünmeyen İşlemler Dengesi	32.1	32.7	33.1	25.7	42.6	52.0	72.0	68.2	74.0	79.6	145.2	156.9	202.8	299.6	222.0	312.0
CARI İŞLEMLER DENGESİ	-25.0	-20.5	-19.0	-21.7	-24.6	-28.4	-32.6	-29.3	-22.7	-21.6	-20.7	-8.8	-4.5	-16.1	-26.6	-16.6
II. SERMAYE HAREKETLERİ																
1. TC Yardım ve Kredileri	31.0	23.1	23.4	24.6	30.7	37.7	40.5	38.3	36.4	43.5	35.5	10.9	15.6	22.5	49.6	37.0
2. Diğer Dış Yardımlar	3.0	2.7	3.1	3.2	1.6	0.5	2.5	2.2	4.9	6.5	8.3	5.8	4.3	2.1	2.4	1.9
3. Bedelsiz Dış Alım	32.7	38.8	31.7	38.1	48.9	51.0	46.9	34.9	37.4	37.2	63.9	61.9	103.9	169.9	113.1	118.4
4. Kısa Vadeli Diğer Sermaye Hareketi	-47.1	-39.9	-36.1	-41.8	-48.9	-51.0	-46.9	-34.9	-37.4	-37.2	-63.9	-40.4	-87.7	-169.3	-106.7	-111.6
SERMAYE HAREKETLERİ DENG.	19.6	24.7	22.1	25.1	32.3	38.2	43.0	40.5	41.3	50.0	43.8	38.2	36.1	25.2	58.4	45.7
GENEL DENGE	-5.4	4.2	3.1	3.4	7.7	9.8	10.4	11.2	18.6	28.4	23.1	29.4	31.6	8.8	31.8	29.1
III. REZERV HAREKETLERİ																
(-Artış+Azalış)	5.4	-3.6	1.4	-1.1	-8.1	-4.8	-9.3	-4.6	-11.6	-4.1	-26.2	-33.0	-29.8	-6.5	-32.8	-27.8
IV. NET HATA VE NOKSAN	-	0.6	-4.5	-2.3	0.4	-5.0	-1.1	2.7	0.6	-2.9	3.1	3.6	-1.8	-2.3	1.0	-1.3
Ortalama ABD \$ Kuru	18.2	24.6	36.8	75.1	113.0	163.75	231.83	367.40	528.30	682.58	871.98	1,422.0	2,139.52	2,618.98	4199.67	6.852

(x) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü Verilerinden Hazırlanmıştır.

Bu dönemde, ihracat yılda ortalama %6.2, ithalat %11 oranında artış göstermiş olup, ihracat 24.9 milyon dolardan 61.2 milyon dolara, ithalat ise 82 milyon dolardan 390.2 milyon dolara yükselmiştir. İthalatın yıllık ortalama artış hızının, ihracatının artış hızının yaklaşık ikikat üzerinde olması sonucunda, dış ticaret açığı yılda ortalama %12.4 oranında artmış olup, 57.1 milyon dolardan 328.6 milyon dolara yükselmiştir. (Tablo:14)

KKTC gerek iç talep açısından gerekse ülkeyi ziyaret eden turistler açısından ithalat eğilimi yüksek bir ülkedir. Özellikle ülkeyi ziyaret eden turistlerin büyük çoğunluğunun Türkiye'den gelen turistlerden oluşması ve bu turistlerin ithal mallarına talebinin yüksek bir düzeyde bulunması, ithalat gereğini artıran bir etki yapmaktadır. Ancak turizmdeki gelişme, ithalat gereğini dolayısıyla dış ticaret açığını artırırken, net turizm gelirleri de dış ticaret açığının önemli bir bölümünü karşılamaktadır. Görünmeyen işlemler içerisinde en büyük paya sahip olan turizm gelirleri 1977-92 döneminde, ithalat artış hızının üstünde yılda ortalama %11.8 oranında artarak 30.2 milyon dolardan 160.8 milyon dolara yükselmiştir. Bu gelişme ile net turizm gelirlerinin dış ticaret açığını karşılama oranı %52.9'dan %61.8'e yükselmiştir.

KKTC dış ticaret açısından diğer önemli bir gelişmede, ihracatın ithalatı karşılama oranının sürekli düşüş kaydetmesi ve gerek ihracatın gerekse ithalatın niteliksel değişimidir. 1977-92 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı %30.4'den %17.8'e düşmüştür. (Tablo:15) KKTC'nin ihracatında sınırlı bir gelişme göstermesine karşın yapısal bir değişim meydana gelmiş olup, 1981-92 döneminde sınai ürünleri ihracatının toplam ihracattaki payı %18.7'den %42.8'e yükselmiştir. Ülkeye yapılan ithalatın yapısında da bir değişim meydana gelmiş olup, yatırım, hammadde ve aramalı ithalatının payı artarken, tüketim mallarının payı azalmıştır. 1975-91 döneminde toplam ithalatta yatırım mallarının payı % 10.7'den, %22.4'e hammadde ve aramalarının payı %33.5'den %35.1'e yükselmiş buna karşılık tüketim mallarının payı %55.8'den %42.5'e düşmüştür.

Ödemeler dengesi'nin dış ticaret ve görünmeyen işlemler kalemlerindeki gelişmeler sonucunda, cari işlemler dengesi açığı bir azalma eğilimi göstermiştir. Cari işlemler açığı 1977-92 döneminde yılda ortalama %2.7 oranında azalış ve 25.0 milyon dolardan 16.6 milyon dolara düşmüştür. Buna göre söz konusu dönemde ülkenin dış kaynak kullanımını azalmıştır.

Tablo:15
KKTC'nin Dış Ticaret Dengesi
(1977-1992)

Yıllar	Dış Alım	Dış Satım	Açık	(Milyon ABD \$)
				Dışsatımın Dışalımı Karşılama Oranı
1977	82.0	24.9	57.1	%30.4
1978	84.0	30.8	53.2	%36.7
1979	90.8	35.8	55.0	%39.4
1980	94.4	44.5	49.9	%47.1
1981	104.1	36.9	67.2	%35.4
1982	119.9	39.5	80.4	%32.9
1983	145.3	41.0	104.3	%28.2
1984	135.6	38.4	97.2	%28.3
1985	141.7	45.8	95.9	%32.3
1986	153.2	52.0	101.2	%33.9
1987	221.0	55.1	165.9	%24.9
1988	218.1	52.4	165.7	%24.0
1989	262.5	55.2	207.3	%21.0
1990	381.5	65.5	316.0	%17.2
1991	301.1	52.5	248.6	%17.4
1992	371.4	54.6	316.8	%14.7

Kaynak: KKTC Merkez Bankası Bültenleri verilerinden hazırlanmıştır.

Ödemeler dengesinin ikinci ana bölümü sermaye hareketlerinden oluşmaktadır. KKTC sermaye hareketleri içinde en büyük paya sahip olan T.C. yardım ve kredileri dalgalanma gösterirken, genel olarak bir artış eğilimindedir. 1977-92 döneminde T.C. yardımlarının yıllık tutarı 10.9 milyon dolara kadar düşerken, 49.6 milyon dolara kadar da yükselmektedir. Bu dönemde T.C. yardım ve kredileri yılda ortalama %1.2 oranında artış göstermiş ve 31 milyon dolardan 37 milyon dolara yükselmiştir. Aynı dönemde diğer dış yardımlar 3 milyon dolardan 1.9 milyon dolara gerilemiştir.

KKTC’de özel yabancı sermayenin gerçekleştirdiği yatırımlarda son yıllarda artış meydana gelmiştir. 1986-91 döneminde ülkeye yıllık özel sermaye girişi yaklaşık 200.000 dolardan 1.2 milyon dolar değerine yükselmiştir.

Ödemeler dengesindeki gelişmelerin etkisiyle KKTC’nin döviz rezervlerinde artış meydana gelmiştir. Ülkenin rezervleri 1984-91 döneminde yılda ortalama %26.7 oranında artmış ve 41.6 milyon dolar değerinden 217.8 milyon dolar değerine yükselmiştir. Ülkenin döviz rezervleri 1992 Eylül sonu itibariyle 253.9 milyon dolara ulaşmıştır. KKTC’nin ödemeler dengesiyle ilgili gelişmeler, dışa duyarlı bir ekonomik oluşumun meydana geldiğini göstermektedir. Ekonomik yapının dış gelişmelere duyarlılığı, T.C. yardımları ve döviz gelirleri bağlantısında doğal olarak sermaye hareketlerine neden olmaktadır. Dolayısıyla T.C. yardımlarının az olduğu dönemlerde, ekonominin dış kaynak ihtiyacı artmakta ve ekonomi sürekli olarak bu baskının altında kalmaktadır. Diğer taraftan dış gelirle dış ödemeler arasındaki uyum ya da uyumsuzluk, sermaye hareketlerini etkilemektedir. Bu etkileşim dış gelirlerin, ödemelerden az olduğu durumlarda yabancı para talebi artmakta ve ekonomi sürekli bir baskı altına girmektedir. Bu süreç tasarruf sahiplerinin, olanaklar ölçüsünde Türk Lirası’ndan kaçışını, tasarruflarını yabancı para olarak gerçekleştirmelerini de birlikte getirmektedir. Özellikle TL’nin hızla değer kaybetmesi nedeniyle bu süreç hızlanmaktadır.¹⁴

¹⁴ BULUNÇ, KKTC Ekonomisinin ..., s.65.

D ö r d ü n c ü B ö l ü m

KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI KAPSAMINDAKİ ALANLARI VE YENİDEN YAPILANMA YÖNELİMLİ ÖZELLEŞTİRME BOYUTLARININ BELİRLENMESİ

I. KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI KAPSAMINDAKİ ALANLAR VE ÖZELLEŞTİRME GEREKÇELERİ

Daha önceki bölümlerde incelenen yeniden yapılanma stratejisi ve bu stratejinin en önemli aracı olarak kullanılan özelleştirme boyutlarında KKTC ekonomisinin, hangi alanlarının yeniden yapılandırılacağı bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Bu bölümde KKTC ekonomisinin makro düzeyde yapısal analizin yapıldığı üçüncü. bölümde açığa çıkan yapısal kaynaklı sorunları, önceki bölümlerde yer alan yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde ve özelleştirme boyutları içerisinde

incelenerek, yeniden yapılanması gerekli olan alanlar ortaya çıkarılacaktır. Bir taraftan alanlar belirlenirken diğ er taraftan da nedenleri ve önerilere yer verilmeye çalışılmıştır. Bunlardan başlıcalarını şu şekilde sıralayabiliriz: Güney Kıbrıs (GKRY) ekonomisi ile rekabet edebilirliğ e ulaşmak, ekonomide teknolojik yapının tesisi ve verimliliğ in artırılması üretkenliğ in sağlanması, yabancı sermayenin teşviki ve rasyonel kullanımı, toplumsal uzlaşma ve ölç ek ekonomilerinin tesisi, devletin ekonomideki ağırlığ ın kaldırılması ve KİT'lerin özelleştirilmesi.

1. GÜNEY KIBRIS (GKRY) EKONOMİSİYLE REKABET EDEBİLİRLİĞ E ULAŞMA

Geo-politik öneme sahip olan ve toplam yüz ölçümü 9251 km² olan Kıbrıs adasının %35'i KKTC, %62'si Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve %3'ü ise tampon bölge olarak barış gücü'nün kontrolünde bulunmaktadır. Ada'nın toplam nüfusu 746.469. kişi olup, bunun 171.469 kişisi KKTC'nin nüfusu, kalan 575.000 kişisi ise GKRY'nin nüfusunu oluşturmaktadır. KKTC'nin nüfus artış hızı yaklaşık %1.3, GKRY'de ise %1.2 oranında olup yaklaşık aynı seviyelerde gerçekleşmektedir. İş ve İşçi Bulma Kurumu kayıtlarına göre 1990 itibariyle KKTC'de çalışan nüfusun toplam nüfusa oranı %41.3, GKRY'de ise bu oran %44 dolaylarında gerçekleşmektedir. İstihdamın sektörel dağılımında ise KKTC'de %62'lik payla hizmetler sektörü ilk sırayı alırken, bunun %26.7 ile tarım ve %11.3 pay ile sanayi sektörü izlemektedir. GKRY'de ise sıralama daha farklı olmaktadır. Buna göre hizmetler sektörü %66 pay ile ilk sırayı alırken, ikinci sırayı %20 pay ile sanayi sektörü takip etmektedir. Bu ülkede tarım sektörünün payı ise %14 oranında olup, üçüncü sırada gelmektedir. Bu verilerde göstermektedir ki, her iki ülkede en fazla istihdam hizmetler sektöründe gerçekleşmektedir. Ancak, GKRY'de ikinci sırayı sanayi sektörü alırken, KKTC'de tarım sektöründe oluşan istihdam ikinci en büyük payı almaktadır. Dolayısıyla GKRY'nin sanayi sektörü açısından KKTC'den daha gelişmiş olduğu ve KKTC ekonomisinde tarım sektörünün ağırlıkta olduğu açığ a çıkmaktadır.

1990 yılı itibariyle KKTC'nin GSMH'sı 591.0 milyon dolar (ABD) olarak gerçekleşmiş olup, GSMH'nin artış hızı %5.7 oranındadır. Aynı yılda GKRY'nin GSMH'sı ise, yaklaşık 5,291.8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İki ülkede gerçekleşen GSMH'nin birbiriyle mukayese edilmesi halinde, GKRY lehine büyük bir fark olduğu görülmektedir. GKRY'de gerçekleşen GSMH, KKTC'de gerçekleşen GSMH'dan yaklaşık dokuz kat daha büyüktür Buna göre, KKTC'de kişi başına düşen milli gelir 3.477 dolar olurken, GKRY'de bu miktar 9.204 dolar olmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirleyen önemli bir gösterge olduğuna göre, GKRY gelişmiş ülkeler kategorisine girerken, KKTC gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır.¹

Bir ülkede ekonomik kalkınmayı etkileyen en önemli unsurlardan birisi de, ülkeye yapılan yatırımlardır. Özellikle ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve sürekliliğini sağlayabilmek için temel alt yapı yatırımlarının yapılması gerekir. 1990 yılı itibariyle KKTC'deyapılan sabit sermaye yatırımları toplamı 90.2 milyon dolar olup, bunun GSMH'ya oranı %15.2 dir. Oysa aynı yıl GKRY'de yapılan sabit sermaye yatırımları toplamı yaklaşık 1,259.2 milyon dolar tutarında olup, GSMH'sına oranı ise %23.8 civarındadır. İki ülkede gerçekleşen sabit sermaye yatırımlarının gerek miktar ve gerek se oransal olarak mukayese edilmesi durumunda GKRY'de gerçekleşen sabit sermaye yatırımları, KKTC'de gerçekleşen den çok daha büyüktür. Bir başka ifadeyle, GKRY'de kişi başına düşen sabit sermaye yatırımları, KKTC'de kişi başına düşen sabit sermaye yatırım tutarından dört kat daha fazladır. Her iki ülke ekonomilerinde görülen bu gelişmeler, ilgili ülkelerin üretim ve dış ticaretlerini de etkileyerek büyük farkların doğmasına neden olmuştur. 1990 yılı itibariyle, KKTC'nin imalat sanayi üretimi 241.1 milyon dolar olarak gerçekleşirken, bu miktar GKRY'de 2,065.5 milyon dolara ulaşmıştır. Buna göre GKRY'nin üretimi, KKTC'nin üretiminin yaklaşık dokuz katıdır. Dış ticaret açısından da benzer bir gelişme görülmektedir. Öyleki, 1990 yılı itibariyle, KKTC'nin ithalatı (Cif) 381.5 milyon dolar, ihracatı ise (Fab) 65.5 milyon dolar olup, dış ticaret açığı 316.00 milyon dolardır. İhracatın, ithalatı karşılama oranı ise yaklaşık %17'dir. Oysa GKRY'nin ithalatı (Cif) 2,459.4 milyon dolar, ihracatı ise (Fab) 912.2 milyon dolar olup, dış

¹ Ömer BOLAT Nazan İLKOVA KKTC Tarihsel Gelişim, Sosyo Ekonomik Durum, Avrupa Topluluğu ile İlişkiler, İKV. Yay. No:106, İstanbul, 1991, s.24-33.

ticaret açığı 1,547.2 milyon dolardır. İhracatın, ithalatı karşılama oranı ise yaklaşık %37 seviyesindedir. Ayrıca GKRY'nin ihracatı içerisinde tarım ürünlerinin payı %15.6 oranında iken, Reeksport ve gemi mağazaları ile sanayi ürünlerinin payı %83.9 civarında gerçekleşmektedir. Oysaki KKTC'nin toplam ihracatı içerisinde tarım ürünlerinin payı %45.5 gibi yüksek bir seviyede oluşmakta ve Reeksport ve gemi mağazalarında ise hiçbir faaliyet gösterilememiştir. Bu gelişmeler, iki ülke arasındaki ekonomik yapılanmayı göstermektedir. İki ülkede gerçekleşen makro ekonomik göstergelerin mukayese edilmesi ile, GKRY ekonomisinin KKTC ekonomisinden daha gelişmiş olduğu açığa çıkmaktadır².

İki ülke arasında meydana gelen bu gelişmişlik farkı, KKTC'nin geleceğini belirleyecek olan, siyasi çözüm arayışlarının yoğunlaştığı günümüzde büyük bir öneme sahiptir. Kıbrıs sorununun siyasi çözümünde, çözüm şekli ne olursa olsun, küçük bir ada içerisinde yer alan ve kendisinden daha güçlü olan GKRY ekonomisi karşısında varlığını sürdürebilmesi ve onunla rekabet edebilmesi için KKTC'nin zaman kaybetmemesi gerekmektedir. Bu nedenle, KKTC'nin GKRY ile rekabet edebilecek seviyeye ulaşması, varlığının devamı açısından zorunludur. KKTC'nin ekonomik kalkınmasının hızlandırılması, ekonomik yapısının güçlendirilmesi ve GKRY ve diğer ülkelerle rekabet edebilirliğe ulaşabilmesi, yeniden yapılandırmayı zorunlu kılmaktadır.

KKTC ekonomisinin güçlü bir yapıya kavuşması, köklü reformlar ve cesur politik kararlarla ekonominin yeniden yapılanması ile mümkündür. Aksi halde, marjinal tetbirler ve teşviklerle geleneksel sektör dengeleri çerçevesinde yapılan uygulamalar güçlü bir ekonomiyi yaratamayacaktır. Burada önemli olan temel unsur "değişiklik" prensibi ile hareket edilip, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanmasında sektörel dengelerin değiştirilmesidir. Genellikle, katma değerlerin sektörel dağılımında, önemli bir sektör hakimiyeti görülmemekle beraber kaynakların dağılımında özellikle istihdam da önemli sorun yıllardan beri hakim olmaktadır. Öyleki çalışan nüfusun sektörler itibariyle dağılımında toplam istihdamın %48.7'si tarım (%26.5) ve kamu (%22.2) sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Oysa bu iki sektörün GSMH'ya katkısı toplam

² Ali SÖZDEMİR, "Kuzey (KKTC) ve Güney (GKRY) Kıbrıs'ın Temel Ekonomik Göstergelerinin Mukayesesi" SANAYİ, GAZETESİ, Lefkoşa, (Aralık 1991).

%28.8 dir. Bu gösterge ülkede her iki sektörde de iş gücünün verimliliğinin çok düşük olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu sektörlerde gizli işsizliğin varlığı da ortaya çıkmaktadır.³ Oysa, kalkınmanın temel unsurlarından olan ve ülkede kıt olan iş gücü verimliliğinin sağlanması ve bu üretim faktörünün rasyonel kullanımı rekabet edilebilirliğe ulaşma açısından büyük öneme sahiptir. Özellikle, faal nüfusun %22.2'sinin istihdam edildiği kamu sektörü, KKTC'nin bütçe yerel gelirlerinin %70'ine tekabül ettiği gözlemlenmektedir. Kronikleşen bu sorunun ortadan kaldırılması, etkin bir özelleştirme ile devletin yeniden yapılanmasına bağlıdır. Bu şekilde, ülkenin rekabet gücünü önemli ölçüde etkileyecek olan beşeri sermayesinin daha rasyonel kullanımı sağlanabilir ve rekabet gücü yaratılabilir.

KKTC'de dengeli ve rekabet gücüne sahip bir ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi ve bunun sürdürülebilmesi açısından en önemli unsurlardan birisi, teknolojik gelişmedir. Uluslararası rekabette başarının anahtarı olan çağdaş teknolojiyi, ekonominin bütününde uygulamak ve geliştirmek, bu sayede verimliliği artırmak mümkündür. Çünkü teknolojik gelişme, ekonomide üretimin maliyet yapısını, iş gücünün beceri düzeyini ve örgütsel düzenini önemli ölçüde değiştiren⁴ bu nedenle de rekabet edilebilirliğe ulaşma bakımından en önemli faktörlerden birisi durumundadır.

Teknolojik gelişme ile , bir taraftan fiyat rekabeti imkanı verirken, diğer taraftan da mal ve hizmet üretiminde kaliteyi iyileştirme ve dolayısıyla kalitede rekabet şansını yaratabilir. Ancak rekabetin, kalite gibi fiyat dışı faktörlere kayması, esnek üretim sistemiyle firmaların tüketici zevkine uygun mal üretimine olanak veren çok sayıda üretim tekniğinin birlikte kullanımını gerektirmektedir. Dolayısıyla KKTC'deki firmaların, rakiplerinin ürettikleri mamüllere karşı ürün farklılaştırması ve piyasa olanaklarını kullanma yönünden etkin bir biçimde çalışmaya motive edilmeleri gereklidir.

KKTC'nin gerek GKRY ve gerekse uluslararası rekabet edilebilirliğe ulaşabilmesi için şunlar gerekmektedir⁵;

³ Mehmet TAHİROĞLU, "KKTC Ekonomisinin Yeniden Yapılanmasında Sektörel Dengeler" İçinde KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI (SEMİNER), İ.A.V. Yay. No: 1993/91, İstanbul, 1993, s.71-73.

⁴ MÜEGSE, Piyasa Ekonomilerinde ..., s.44.

⁵ Jeremy OPPENHEIM, "Yeni Bir Başlangıç" GÖRÜŞ, S.5 (Eylül 1992), s.47-51.

-KİT'lerin özelleştirilip, teşvikler subvansiyonlar ve sektörler özel paketlerin kaldırılarak, ekonomide piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırıp, rekabet ortamının yaratılması,

-Üretime yenilik sektörlerde, ürün stratejisinden vaz geçilip, üretimin esnek bir yapıya kavuşturulması,

-İstikrarlı bir makro ekonomik ortamın yaratılması,

-Üretime yönelik olan arz faktörlerinin teşvik edilip, üretim için gerekli faktörlerin arzını arttırmak; Eğitilmiş işgücü, kamu hizmetlerinde rekabet edebilecek fiyatlandırma, sermaye, girişimlerinin desteklenmesi, teknoloji ve bilgi gibi.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi içerisinde rekabetçi bir ekonomik yapıya kavuşmasında, esas görevi özel kesim yüklenecektir. Ancak, özel kesime gerekli olan teknolojik altyapının hazırlanması ve uzman elemanların oluşturulması devletin asli görevleri olup, bu alanlarda devletinde etkin olması gereklidir. Gerek özel kesim ve gerekse devletin birlikte bu amaca ulaşabilmeleri ise ülkede yeniden yapılanma ile sağlanabilir.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması ile, her şeyden önce rekabet gücü yaratılmış olacaktır. Rekabet hem içte hem de dışta oluşturulması gerekir. Bilindiği gibi rekabeti artırmayı amaçlayan politikalar aynı zamanda uluslararası pazardaki rekabet gücünü artırabilir. Dolayısıyla rekabet geliştirici politikalar, düzenleyici rejimin keyfilikliğini ve karmaşıklığını yok ederek, ekonomiyi daha açık hale getirerek ve iç rekabeti geliştirerek firmaların daha disiplinli hale gelmelerine yol açmaktadır⁶. KKTC açısından da hem iç hem de dış rekabete yönelik bir yapının oluşturulabilmesi yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde, ekonomide üretkenliğin artırılması ile sağlanabilir.

⁶ Dani RODRIK "Rekabet Koşulları ve Rekabet Gücünü Belirleyen Unsurlar" İçinde TÜRKİYE İÇİN REKABET POLİTİKALARI, İSO Yay. No: 9, İstanbul, 1993, s.100.

2.EKONOMİDE ÜRETKENLİĞİN SAĞLANMASI

Yeniden yapılanma stratejisinin en önemli boyutlarından birisi de ekonomide üretkenlik ve verimliliktir.

KKTC'nin rekabet etme şansını arttıracak geniş anlamda teknoloji altyapısını geliştirmeyi hedef alması gereklidir. Geniş anlamda teknoloji altyapısı eğitim, sağlık, adalet, ulaştırma, kentleşme ve çevre sorunlarında belirli düzeye ulaşmayı içermektedir⁷. Devlet, daha adil bir şekilde toplayacağı vergi gelirlerini, cari harcamalar yerine teknolojik altyapısını iyileştirmeye aktarmalıdır. İkinci olarak, kuramsal alanda, merkeziyetçi, bürokratik ve müdahaleci yapılar yerine, teknolojik alt yapısını iyileştirmeye yönelmiş işlevsel ve yerel kuramsal yapılara yönelmesi gerekir. Bu tür bir eğilim ekonomik yapılanmanın esnekliğini artırarak, dünya ekonomisindeki hızlı değişimlere ayak uyduracak bir üretim ekonomisinin kurulmasına imkan sağlayabilir

KKTC'de belirli sektörlerle yönelik olarak başlayan teşvik uygulamaları, siyasi süreç içerisinde giderek yaygınlaştırılmıştır. Tarım sektörüne uygulanan subvansiyonlar, turizm de başlayıp sanayide de devam eden etkin teşvikler giderek kontrolsüz ve büyük boyutlara ulaşmıştır. Birçok ülkede olduğu gibi, KKTC'de de belirli bir disiplin ve belirli amaçlara ulaşmak zorunluluğunda esnek davranılan bu uygulama, faaliyetleri üretken olmayan kârlar kazanma (rant elde etme) üzerine yoğunlaştırmıştır. Çabaların üretim yerine rant arayışına yönelmesi, üretim kapasitesi ve verimlilik artışının ihmal edilmesi sonucunu doğurmuştur⁸.

Diğer taraftan, ülkede kronikleşen siyasi belirsizlik ortamı, toplumun yatırım kavramını olumsuz yönde etkileyip, tasarrufların tüketime kaymasına neden olmuştur.

KKTC'de kamu sektörünün giderek daha da büyümesi, bir taraftan kıt olan işgücünü üretimden uzaklaştırıp kamudaki istihdamı artırırken, diğer taraftan kamu giderlerinin artmasına ve dolayısıyla, üretime yönelik finansman sorununu ortaya çıkarmıştır.

⁷ ÇAPOĞLU, Türkiye'de İstikrar ..., s.42.

⁸ ÇAPOĞLU, Türkiye'de İstikrar ..., s.67.

Dolayısıyla KKTC ekonomisinin yapısından kaynaklanan üretim sorunu, yeniden yapılanma stratejisi ile çözüme kavuşup sağlıklı ve üretime yönelik bir ekonomik yapı oluşabilir. Bu stratejide kamunun ekonomideki etkinliğinin azaltılması ve piyasa koşullarının sağlanması büyük rol oynayabilir.

3. TEKNOLOJİK YANININ TESİSİ

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması gerekli olan alanlardan biriside teknolojik yapısıdır. Ülkenin rekabet gücünün yaratılması ve verimliliğin yükseltilmesi açısından büyük bir öneme sahip olan teknolojik yapısı, çağdaş teknolojiler düzeyinin gerisinde olup çoğu demode olmuştur. KKTC’de firmaların büyük bir çoğunluğunun küçük aile işletmeleri şeklinde olması ve bunların sermaye birikimlerinin düşük seviyelerde oluşması, modern teknolojilere sahip olmalarını engellemiştir. Diğer taraftan, ülkede faizlerin yüksek seviyelerde gerçekleşmesi ve yatırımları finanse edecek mali kuruluşların eksikliği demode olmuş teknolojinin yenilenme şansını ortadan kaldırmıştır.

KKTC ekonomisindeki teknolojik yapının geri olması, üretim faktörlerinin israfına neden olmaktadır. Öyleki, sanayi sektöründe ortalama kapasite kullanım oranı %40-50 civarında olmaktadır⁹. Tarım sektöründe ilkel yöntemler kullanılarak sulama yapılmakta ve ülke için büyük önem arzeden su kaynakları israf edilmektedir¹⁰ Oysa GKRY’de kullanılan modern teknolojiler sayesinde daha az su ile daha fazla arazi sulanmakta olup, dolayısıyla narenciye ürünlerinin dış pazarlardaki fiyat rekabetini etkilemektedir. İki yönlü etkisi bulunan teknoloji sorunu nedeniyle, bir taraftan zaten kıt olan kaynaklar israf edilirken, diğer taraftan da ürünlerin maliyetlerinin yükselmesi neticesi giderek pazar payları azalmaktadır.

⁹ Vedat ÇELİK, “Sanayinin Sorunları” Rapor, Lefkoşa, Mayıs 1992

¹⁰ Ergün OLGUN, KKTC Ekonomisinin Yeniden Yapılanması (Seminer), İçinde, İ.A.V. Yay. No: 1993/91, İstanbul, 1993, s. 126.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde teknolojik yapısının ileri bir düzeye getirilebilmesi için iki yol izlenebilir¹¹. Bunlar;

- Teknolojiyi ülke içinde geliştirmek ve üretmek,
- Teknolojiyi transfer etmek.

KKTC'nin kısa dönemde kalkınabilmesi için gerekli olan teknoloji ve işletmecilik bilgilerini, kısa sürede ülke içerisinde üretebilmek imkanı yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla, teknoloji transfer etme yoluna gidilmesi, daha çabuk ve daha kârlı olabilir. Bu aşamada en etkili teknoloji transfer kanallarından olan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye teşvik edilmesi düşünülebilir. Bu şekilde bir teknoloji transferi, diğerlerine nazaran üretim yetenekleri açısından, hız, kalite ve kapsam olarak daha etkili olabilir.

Diğer teknoloji transfer yollarını da şu şekilde sıralayabiliriz¹²:

- Makina teçhizat yoluyla teknoloji transferi,
- Lisans anlaşmaları (Patent, know-how, ticari markaların satın alınması) yolu ile teknoloji transferi,
- Teknik yardım programları yoluyla teknoloji transferi,
- Taklit, kopya, sanayi casusluğu yoluyla teknoloji transferi,
- Yayın teşhir araçları ve usulleri yoluyla teknoloji transferi,
- Ülkeler arası seyahat, göç, öğrenci ve uzman değişimi yoluyla teknoloji transferi.

KKTC'de teknolojik yapının tesis edilebilmesi için, bu yöntemlerin etkin bir şekilde uygulanması gerekir. Ancak, bu aşamadan itibaren, teknolojik gelişmede sürekliliği sağlayabilmek için, AR-GE çalışmalarına büyük önem verip bu amaca yönelik kaynak yaratılması gereklidir. Bu stratejileri etkin olarak uygulayan ve KKTC ile benzerliği olan Hong-Kong ve Singapur gibi ülkeler, dış yardım ve yüksek teknolojiler sayesinde ekonomik kalkınma süreçlerini kısa bir sürede tamamlayıp, yeni gelişmiş ülkeler arasında yerlerini almışlardır. KKTC açısından yeniden yapılanmanın en önemli zorunluluğu da bu açıdan ortaya çıkmaktadır.

¹¹ _____, **Türk Bilim Politikası 1983-2003**, T.C. Devlet Bakanlığı, Ankara, Ekim 1983, s.87.

¹² Salih ŞİMŞEK, **Lisans Anlaşmaları Yoluyla Teknoloji Transferi**, TOBB Yay. No: 54, Ankara, 1988, s.29-30.

4. YABANCI SERMAYENİN TEŞVİKİ VE RASYONEL KULLANIMI

Diğer ülkelerde olduğu gibi KKTC’de de ekonomik gelişme için yatırımları belirli bir düzeyde tutma zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk, herşeyden önce yurtiçi tasarrufların arttırılmasını; yeterince arttırılmaması halinde de ortaya çıkan tasarruf açığının dış kaynaklardan karşılanması gereğini gündeme getirmektedir. Bu yönüyle gelişmeler irdelendiğinde KKTC ekonomisinin en temel sorunlarından biri olan, yatırımların iç tasarruflarla karşılanamaması olgusuyla karşılaşmaktadır.

KKTC ekonomisinin yatırım-tasarruf ilişkisi daha yakından incelendiğinde, kamu-özel farklılaşmasının büyük boyutlara ulaştığı görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, kamu tasarruf açığı nedeniyle, kamu yatırımlarının finansmanı özel tasarruf ve dış tasarruflarla karşılanmaktadır. Dolayısıyla, özel tasarrufların büyük bir bölümü de yatırımlara dönüşmemekte ve kamu kesimine ikraz yoluyla bütçe cari harcamaları aracılığıyla tüketime ve kamu açıklarının finansmanında kullanılmaktadır¹³. Ayrıca, ülkedeki kamu harcamalarının yapısı itibariyle sermaye birikimi ve üretim artışı yönünden ekonomiye yaptığı katkı çok sınırlı bir düzeyde olduğu söylenebilir. Özellikle üretim ve hizmet karşılığı olmayan transfer harcamalarının büyüklüğü ve gelişme yönü, kamusal kaynakların kullanımında etkinlikten uzaklaşmışlığının bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

KKTC’de yaratılan kıt finansman kaynağının bir taraftan üretim dışı ve verimsiz kamu giderlerine harcanarak israf edilmesi, diğer taraftan ise, çağdaş bir vergi sistemine geçilememesi, zaman içerisinde mevcut olan finansman sorununu kronikleştirmiş olup, dış finansman ihtiyacını sürekli kılmıştır. Ayrıca kronikleşen finansman sorunu nedeniyle, ülkenin teknolojik seviyesi de sürekli gerilemiş ve çağdaş teknolojiye ulaşamamıştır. Bu şekilde bir kısır döngü içerisinde kalan KKTC’nin gelişmesini sürdürebilmesi köklü reformlara bağlıdır. Bu durum ise, ülkenin özelleştirme boyutları içerisinde yeniden yapılanması stratejisi ile mümkün olabilir. Bu strateji çerçevesinde ülkenin ihtiyacı olan kaynağın temininde, benzer ülkelerin etkin bir şekilde kullandıkları, yabancı sermaye’nin teşviki dikkate alınmalıdır.

¹³ BULUNÇ, KKTC Ekonomisinin ..., s.40-44.

Ülkede, daha önceden oluşturulan yasal düzenlemeler içerisinde yabancı sermayenin teşvikine yönelik önlemler bulunmaktadır. Bu önlemler şu yasalar içerisinde yer almaktadır.¹⁴

-Serbest Liman ve Bölge Yasası. (26/1983).

-Off-Shor Bankacılık Yasası,

-Sanayi Yatırımları Teşvik Yasası (45/1984)

-İhracat Teşvik Yasası (9/1977)

-Turizm Yatırımları Teşvik Yasası (16/1987).

Ancak, ülkenin siyasal ve ekonomik yapısındaki olumsuzluklar, bürokrasi ve de tanıtım yetersizliği, gibi nedenlerden dolayı, yabancı sermaye cezbedilememiş olup arzu edilen seviyede gerçekleşmemiştir.

Bahis konusu olan yabancı sermaye, dış kaynaklı olarak bilinen hibe dış yardım ve dış borçların haricinde tutulan doğrudan yabancı yatırımlardır. Şöyle tanımlayabiliriz. Doğrudan yabancı yatırım (yabancı sermaye); bir ülkede bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlama veya mevcut bir firmanın sermayesini artırma yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından, diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte “teknoloji”, “işletmecilik bilgisi” ve “yatırımcının kontrol yetkisi” ni de beraberinde getiren yatırımdır¹⁵.

Tanımı biraz açmak gerekirse, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde teşvik edilecek olan yabancı sermaye yatırımlar ülkede, yeni teknolojilerin transferini, yeni yönetim becerilerinin tanıtılmasına, ithal ikamesi sağlanmasına ki, ödemeler dengesini etkilemesi bakımından önemli bir husustur, yeni ihracat imkanı yaratılmasını piyasaya yeni ürünler sürülmesine ve ek istihdam imkanları yaratılmasına katkıda bulunabilecektir¹⁶. Yabancı sermaye ile ekonomik sistemde

¹⁴ _____, Yabancı Yatırımcılar İçin Yatırım ve Teşvik Rehberi, KKTC Başbakanlık DPÖ, Lefkoşa, Ekim 1993, s.2-13.

¹⁵ S.Rıdvan KARLUK, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İ.T.O. Yayınlar Dizisi No:13, İstanbul, 1983, s.13-14.

¹⁶ Michael GOOCH, “İngiltere’ye Yabancı Sermaye Cezbi”, İçinde DIŞ ÜLKELERDE YABANCI SERMAYE TECRÜBESİ (Seminer III), YASED Yay-No: 21, İstanbul, 1985, s.31.

rekabet şartları sağlanacağından ekonominin uluslararası niteliklere kavuşmasına imkan tanıyabilir¹⁷.

1960'lı yıllardan sonra hızla gelişen uluslararası sermaye hareketleri içerisinde önem kazanan yabancı sermaye yatırımlarının (doğrudan yabancı sermaye yatırımı), diğerlerinden en önemli özelliği, gelişmekte olan ülkelerin, gelişebilmeleri için ihtiyaç duydukları teknoloji ve pazarlama gibi önemli imkanı sağlamasıdır¹⁸. Ancak, yeni oluşan dünya düzeninde yabancı sermayenin rolü daha da gelişerek klasik boyutlarını aşmış olup, ülkenin tanıtılması, globalizasyon, çevre koruma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi yeni anlayışları da ortaya çıkarmıştır¹⁹. Dolayısıyla çağdaş dünya içerisinde yer almaya çılışan ve tanınma mücadelesi veren KKTC'nin bu yöntemi etkin kullanımı ve azami başarıyı sağlamayı amaçlaması doğru bir seçim olabilir.

Kronikleşmiş finansman sorunu olan, ödemeler dengesi sürekli açık veren, demode olmuş teknolojik yapısı ve verimliliği düşük seviyede olan KKTC'de teşvik edilecek olan yabancı sermaye şu etkileri yapabilir.

-Gelir etkisi yaratabilir;

Teşvik edilip, rasyonel kullanılacak olan yabancı sermaye, KKTC milli gelirini doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde etkide bulunabilir. Yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi durumunda, KKTC'de üretimin gerçekleşmesi ile birlikte ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır. Ancak, net katkı, doğrudan yatırımın çıktısından, girdilerin düşülmesi ile elde edilir. Bu arada, yerli üretim faktörlerinin (işgücü gibi) fırsat maliyetlerinin de dikkate alınması gerekir. Bu yatırımların dolaylı gelir etkileri olmaktadır. Yabancı sermayeli firmaların rekabeti, yerli kuruluşlarda verimliliğin artmasını ve yerli girişimcinin yaratma gücünü kamçılatabilir. Bu durumda dışsal ekonomiler yaratılabilir. Ancak, bunun terside olabilir ve yerli firmalar rekabet şanslarını yitirebilirler. Bu durumda da dışsal eksi ekonomiler söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan, yabancı sermayeli firmanın net geliri üzerinden, KKTC'ye ödeyecekleri

¹⁷ Manuel GARCIA-Aranda ALVAREZ, "İspanya'da Yabancı Sermaye Tecrübesi ve Elde Edilen Sonuçlar", İçinde DIŞ ÜLKLERDE YABANCI SERMAYE TECRÜBESİ (Seminer II), YASED Yay. No: 14, İstanbul, 1984, s.27.

¹⁸ Isaiah FRANK, *Foreign Enterprise in Developink Countries*, Baltimore, The Johns Hopkins Üniversity Press, 1980, s.2.

¹⁹ Mehmet TANBERK, *Yabancı Sermayeden Geleceğe Dönük Beklentiler*, DÜNYA, 10 Ağustos 1992.

vergiler de, gelir artırıcı etki yapacaktır. Bir yabancı sermaye yatırımının, ülkede yaratacağı milli gelir etkisini fayda/maliyet oranı olarak şu şekilde formüle edebiliriz²⁰.

$$\frac{(F+R+V) - N+L}{E}$$

F = Faktörlere ödenen ücret, maaş, faiz, rant ve kârları.

R = Kârdan, müteşebbislik hizmetleri karşılığı ülkeden transfer edilen miktar (Kâr transferi).

V = Yabancı sermayeli şirketin, ev sahibi ülkeye ödemiş olduğu gelir vergileri.

N = Yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyetleri.

L = Net dışsal ekonomileri.

E = Yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler.

Bu orantıda, eğer oran birden büyük ise, yatırımın katkısı maliyetinden daha fazla ve dolayısıyla olumludur. Birden küçük ise olumsuz katkı yarattığı ifade edilir. Ancak bu konuda yapılan çalışmalar, olumlu katkıda bulunacağını göstermiştir.

-Teknoloji Etkisi;

Yabancı sermaye yatırımı gerçekleştiren ülke, gittiği ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına göre teknoloji geliştirmek veya sahip olduğu teknolojiyi değiştirmekten kaçınmaktadır. Bu durumda yabancı sermaye ile birlikte teknoloji transferi, yönetici ve kalifiye işgücünü ve fiziksel sermaye donanımını da beraberinde getirmektedir²¹. Dolayısıyla, KKTC'nin kalkınması açısından büyük öneme sahip olan teknolojinin bu yöntemle transfer edilmesi durumunda, bir taraftan kıt olan döviz rezervleri korunacak

²⁰ KARLUK, Türkiye'de Yabancı ..., s.21-25.

²¹ Rachel Mc Culloch, "Trade And Direct Investment: Recent Policy Trends" INTERNATIONAL ECONOMIC POLICY THEORY AND EVIDENCE, London, The John Hopkins Universty Press, 1979, s. 93.

olup, zaten büyük sorun olan finansmanı gerektirmeyecek, diğer taraftan ise, gelecek olan teknoloji ile birlikte ülkede bilgi ve beceri seviyesi yükselip, uluslararası standartlarda kalifiye eleman yetiştirilecektir.

Ancak, ekonomik kalkınma sürecinde önemli bir darboğaz olan teknoloji sorununun bu şekilde çözümünde, ülke şartlarına uygun ve kullanılabilir teknolojilerin seçimi ile mümkündür²².

-Ödemeler Dengesi Etkisi:

Doğrudan yabancı sermaye girişi ile birlikte, döviz girdisi sağlanmasından dolayı ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır. Yatırım üretime başladığı zaman, gerek ticaret yoluyla ve gerekse ithal ikamesi şeklinde ödemeler dengesine katkıda bulunmaya devam edecektir. Ancak üretim için gerekli olan girdilerin ithalatı ve kâr transferi vb. gibi durumlarda ise ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Buraya kadar belirtilen dolaysız etkilerden başka bir de dolaylı etkileri vardır. Yapılan yatırımların gelir düzeyini yükseltmesi sonucu ithalatın artması, mevcut yatırımın diğer sektörlerden talep ettiği giderler nedeniyle, bu sektörlerin ithal taleplerinin artması, mevcut yatırımın diğer sektörlerden talep ettiği girdiler nedeniyle, bu sektörlerin ithal taleplerinin artması gibi etkilerde dolaylı etkilerdir. Bu da yine fayda/maliyet oranına göre belirlenmektedir. Bunu matematiksel olarak şu şekilde gösterebiliriz²³.

$$\frac{K+X+S}{(R+F) + (M+M^*) + D} = \frac{\text{Ödemeler Dengesine Katkı}}{\text{Ödemeler Dengesine Maliyet}}$$

R = Kâr transferi

F = Yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler

M* = Uyarılmış imalat

D = Yatırımda oluşabilecek herhangi bir çözüme

²² Frances TSEWART. *Technology And Underdevelopment*, London, The Mc millan Press Ltd., 1981, s. 123-133.

²³ KARLUK, Türkiye'de Yabancı ..., s.25-26.

K = İlk sermaye girişi

X = Bağlı şirket tarafından yapılan ihracat

S = İthal ikamesi

Yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerine olumlu etkinin süreklilik kazanabilmesi için, yabancı sermayenin uzun dönemde döviz kazandırıcı özelliğini koruması gerekir. Ödemeler dengesi sürekli açık veren KKTC'nin yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmesiyle bu soruna da köklü çözüm sağlanmış olur.

Yabancı sermayenin KKTC'ye çekilebilmesi için, bu güne kadar yapılmış olan teşvikler yetersiz ve eksik durumdadır. Herşeyden önce yabancı sermaye gideceği ülkelerde teşviklerin yanında, ülkedeki siyasi istikrar, enflasyon, para arzı, ekonominin yapısı ve idaresi, ödemeler dengesi gibi kriterlere de dikkat etmektedir²⁴. Bir başka ifadeyle, yatırım ortamının olumlu ve istikrarlı olduğu bölgeleri tercih etmektedirler. İstikrarsız bölge ve ülkelere yatırım yapmaktan kaçınırlar. Bunun bilincinde olan gelişmekte olan çoğu ülkeler, yabancı sermaye yatırımlarının maliyet ve faydalarını daha az duygusal ve daha pragmatik bir şekilde değerlendirmeye başlamışlardır. İster mevcut şartların zorlanmasıyla, ister siyasi istekler ve siyasi inançlarda meydana gelen değişimler nedeniyle olsun, Çin'den Hindistan'a, Afrika'ya Güney Amerika'ya kadar bir çok ülkede kapılar yabancı yatırımlara daha fazla açılmaya başlamıştır²⁵. Bunlar arasında KKTC ile benzerlikleri olan ve başarılı olan Singapur, Hong-Kong, Tayvan ve Kore gibi ülkeler, en fazla yabancı sermaye yatırımları yapılan ülkelerdir.

1986 yılı itibariyle Singapur ve Hong-Kong'da 6.7 milyar, Tayvan'da 3.3 milyar ve Kore'de 2.3 milyar dolar tutarında stok yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Özellikle Singapur ve Hong-Kong, gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarının %4.6'sını, Tayvan %2.3'ünü Kore ise %1.6'sını kendisine çekebilmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının Güney-Doğu Asya bölgesini tercih etmeleriyle birlikte Hong-Kong, Singapur ve Tayvan gibi ülkeler zaten liberal olan

²⁴ Joseph SOLAN, "Yabancı Sermaye Yatırım İlkeleri ve I.F.C.'nin Türkiye Tecrübesi" İçinde ÜLKELERDEKİ YABANCI SERMAYE TECRÜBESİ (Seminer I), YASED, İstanbul, 1983, s.42

²⁵ Gorp GABRIEL, "Günümüz Ortamında Yabancı Sermaye Yatırımı", İçinde DIŞ ÜLKELERDE YABANCI SERMAYE TECRÜBESİ (Seminer III), YASED Yay. No:21, İstanbul 1985.

ekonomik yapılarını daha da liberalleştirmişlerdir. Özellikle bu aşamada Singapur hükümeti biyoteknoloji, mühendislik ve finansal hizmetlerde faaliyet gösteren firmalara ek vergi teşvikleri tanımıştır²⁶. Bu gelişmeler, KKTC’de de uygulanabilir ve olumlu sonuçlar alınabilir.

KKTC’nin, Türkiye ile olan kuvvetli siyasi ve ekonomik ilişkileri dikkate alındığında, Türkiye Cumhuriyeti menşeli sermayenin, yabancı sermaye yatırımları içerisinde önemli bir potansiyel olarak görülmelidir. Dolayısıyla, KKTC’ye yapılacak olan yabancı sermaye yatırımları açısından, Türkiye menşeli sermaye ilk sırada yer alabilir. Özellikle siyasi statüsü açısından bu imkan iyi değerlendirilmelidir.

KKTC’nin, İngiltere ile olan tarihi ilişkileri dikkate alındığında, İngiliz menşeli sermayenin de KKTC’ne yoğun olarak çekilebilme şansı vardır. Bu iki potansiyel yabancı sermayenin dışında özellikle, İngiltere, Kanada vb. gibi ülkelerde yaşayan Kıbrıs’lı Türklere ait ve döviz cinsinden olan sermayenin ülkeye çekilebilmesi açısından cazip koşulların yaratılması gereklidir. Diğer ülkelerle birlikte, özellikle bu üç büyük potansiyelin çok iyi değerlendirilmesi halinde, yapılacak olan yabancı sermaye yatırımları KKTC’nin gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu amaca yönelik olarak, cesur kararlarla ülkede yeniden yapılanmayı hızlandırıp bu çerçevede özelleştirme uygulamalarının başlatılması gereklidir. Etkin bir şekilde uygulanacak olan özelleştirme ile teknoloji yenilenip, yabancı sermaye yatırımları artabilir. Bu gelişmeler ise ülkede verimliliğin tesis edilmesini sağlayabilir.

5. VERİMLİLİĞİ TESİS ETMEK

Yeniden yapılanmanın en önemli unsurlarından birisi de verimlilik olmaktadır. Rasyonel olarak alınan her tür kararda alternatiflerin değerlendirilmesi ve seçimi temel bir kriter olarak verimliliğe dayalı olarak yapılmaktadır. Öyleyse, KKTC’de de ekonominin yeniden yapılandırılması düşünülen kurumlarda ve alanlarda verimlilik bir değerlendirme kriteri olarak algılanmalı ve tüm tercihler bu kritere dayalı olarak

²⁶ Rıdvan KARLUK, “Yeni Sanayileşen Dört Asya Ülkesinin Dünya Ekonomisinde Giderek Artan Gücü”, İSO. Dcr., S.281, (Temmuz 1989), s.42-48.

verilmelidir. Çünkü, 21. Yüzyıl verimlilik yüzyılı olacaktır. Dolayısıyla, büyük mücadeleler sonucu kurulan KKTC'nin hür ve bağımsız olarak yaşatılması ve halkının çağdaş refah düzeyine ulaşabilme şansı, her alanda verimlilik ilkelerine bağlı davranışlar ve politikalar üretmesine ve sürdürülmesine bağlıdır.

Bir anlamda verimlilik, teknolojinin, işgücünün, sermayenin ve yönetim etkinliğiyle ortaya çıkan bir kavramdır²⁷. Bu tanıma göre verimliliğin temelinde, kaynakların rasyonel kullanımı ilkesi geçerli olmaktadır. Oysa yapılan incelemelerde KKTC ekonomisinde başta işgücü olmak üzere, sermaye ve doğal kaynaklar gibi kıt olan üretim faktörleri israf edilmektedir. Burada en büyük etken, devletin ülke ekonomisinde büyük bir etkiye sahip olması ve dolayısıyla, siyasi otoritenin kararlarında verimlilik ilkesinden ziyade, kişisel çıkarların ön planda tutulduğu rasyonel olmayan karar ve davranışlarıdır. Bu nedenle, KKTC'de yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde ve özelleştirme boyutları içerisinde kamu da süratli bir düzenlemeye gidilerek²⁸, verimlilik ilkesinin ön plana çıkarılması gereklidir.

Verimlilik, bir mal veya üretim sisteminin ürettiği çıktı ile, bu çıktının üretilmesi için kullanılan girdi arasındaki ilişkidir. Bir başka ifadeyle, aynı miktar kaynakla daha fazla ürün elde etmek ya da aynı miktar ürünü daha az kaynak kullanarak gerçekleştirmektir.

Özetle Verimlilik = $\frac{\text{Çıktı}}{\text{Girdi}}$ dir. Bu faktörlerden

hareketle ulaşılmak istenilen verimlilik artışı ise, "belirli bir dönem içerisinde üretim kaynaklarının daha rasyonel kullanılması sonucunda kalite ve kantite olarak daha fazla üretim gerçekleştirerek bir birim girdi başına düşen ürün payının arttırmak" olarak tanımlayabiliriz²⁹.

Verimliliğin artırılması, özellikle fiziki üretim yapan sektörlerde ülkenin

²⁷ Ali AKDEMİR "İşletmelerarası Teknolojik İşbirliği Stratejilerinin Verimlilik Artırma Boyutları", İçinde, I. VERİMLİLİK KONGRESİ, MPM. Yay. No: 454, Ankara, Kasım, 1991, s. 37.

²⁸ Tuncer ARİFOĞLU, KKTC Ekonomisinin Yeniden Yapılanması, İçinde İAV. Yay. No: 91, İstanbul, 1993, s.126.

²⁹ Hayati GÜRTAN, "KKTC Ekonomisinde Produktiviteyi (Verimliliği) Artırma", İçinde, KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI (Scminer), AV. Yay. No:91, İstanbul 1993, s.85-86.

gelişmesini sürdürebilmesi bakımından oldukça önemlidir. Çünkü verim düşüşü, mevcut enflasyon seviyesini ve işsizliği önemli ölçüde etkilediği gibi firma düzeyinde ve düşük kârlılık de uluslararası rekabet gücünü azaltıcı etkiler yapmaktadır. Dolayısıyla, özellikle son yıllarda tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ulusal düzeyde olduğu kadar, şirketler düzeyinde de verim artışını sürekli kılmak önemli bir amaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu amaca yönelik olarakta, özellikle kaynakların dağılımı ve kullanımında rasyonel olmayan ve kaynakların israf edildiği ispatlanan KİT'lerin özelleştirilmesi uygulaması yaygınlaşıp, yeniden yapılanma büyük bir önem kazanmıştır.

KKTC'de yeniden yapılanma sürecinde, ilk önce mevcut üretim kaynaklarının potansiyeli hakkında güvenilir veriler oluşturulmalıdır. İkinci husus, mevcut kaynakların sektörler arası dağılımında rasyonel ve ayrıntılı planlar yapılmalıdır. Çünkü yüksek verimliliğin sağlanması, üretim aşamasında verimlilik tekniklerinin tam ve doğru olarak kullanılmasına bağlıdır. Bu teknikler; Personel yönetimi teknikleri, üretim yönetimi teknikleri, finansman yönetimi teknikleri, pazarlama yönetimi teknikleri ve verimlilik ölçme teknikleri gibi diğer tekniklerdir³⁰.

KKTC'de verimliliğin artırılması ve bunun sürdürülebilmesi için yukarıdaki teknikleri bilimsel ölçülerde geliştirip uygulanmasını sağlayacak olan bir verimlilik biriminin kurulması gerekir. Ülkede 1977 yılında oluşturulan 25/1977 sayılı yasa ile bir verimlilik merkezi kurulması ikanı tanınmıştır. Ancak, bu amaç gerçekleştirilememiştir. KKTC'de oluşturulacak olan verimlilik örgütünün ele alacağı konuları dört ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar;

- Eğitim (tanıtım, kamu oyu oluşturma, uygulama).
- Verimlilik ölçme ve izleme.
- Danışmanlık (teşhis ve tedavi).
- Araştırma-Geliştirme gibi konulardır.

KKTC'de verimlilik hareketine ivme kazandıracak strateji yaklaşımların temel hedeflerini şu şekilde sıralayabiliriz³¹.

³⁰ GÜRTAN KKTC Ekonomisinin..., s.88-89.

³¹ Perihan USTA, "Verimlilik, Verimlilik Artırıcı Tekniklerin Daha Yaygın ve Etken Kullanılması İçin Alınması Gerekli Tetbirler" İçinde, I. VERİMLİLİK KONGRESİ, M.P.M. Yay. No: 454, Ankara, Kasım 1991, s.678-682.

-Verimlilik bilincinin toplumun tüm kesimlerinde yaygınlaştırılması ve verimliliğin bir yaşam biçimi olarak benimsetilmesi.

-Verimlilik yaklaşım ve tekniklerinin tanıtımı ve yaygın bir şekilde uygulanması.

-Modern eğitim teknolojisi olanaklarının, grup ve kitle eğitiminde kullanımına yönelik öncü niteliğindeki tanıtım ve uygulama çalışmaları.

-Verimlilik ölçme-izleme çalışmalarının sektör, alt sektör, işkolu ve firma düzeyinde yaygınlaştırılması.

-Çalışma hayatı, çalışma barışı ve istihdam sorunlarının çözümlenmesine yönelik destek hizmetlerinin sağlanması.

-Verimliliğin bir bilim dalı olarak geliştirilmesi ve benimsetilmesi.

-Ülke içi (kurumlar arası) koordinasyonun güçlendirilmesi.

-Uluslararası verimlilik kurumları ile iletişimin kurulması. Özellikle Türkiye’de faaliyet gösteren M.P.M. ile yakın işbirliğine gidilmesi.

-Verimliliği doğrudan etkileyen teknoloji transferini kolaylaştırıcı destek hizmetlerinin sunulması.

-Hükümet kuruluşları ve kamu bürokrasisine verimlilik stratejisi ve politikalarının saptanması ve uygulanmasına ilişkin destek hizmetlerinin sağlanması gibi.

-KKTC’de yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde ve özelleştirme boyutları içerisinde, verimlilik seviyesi yükseltilebilir. Bu gelişim ise, kaynakların rasyonel kullanımını sağlayacağından ülkenin rekabet gücünü artırabilir ve istikrarlı bir ekonomik gelişmeyi sağlayabilir.

6. MAKRO EKONOMİK İSTİKRARIN SAĞLANMASI

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunun en büyük ekonomik sorunu makro ekonomik istikrarın sağlanamamasıdır. Klasik anlamıyla makro ekonomik istikrar kavramı, genellikle fiyat istikrarı (enflasyon oranlarının düşürülmesi), bütçe açıklarının azaltılması ve ödemeler dengesinin sağlanmasını ifade etmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler kategorisine giren KKTC ekonomisi de, bir taraftan yüksek düzeyde enflasyonun, diğer taraftan da yüksek oranda ve de daha da büyüme

eğilimi gösteren bütçe açıklarının olumsuz etkileri altında bulunmaktadır. Ülkede kronikleşen bu istikrarsızlıktan tali tetbirlerle kurtulabilmek olanaksızlaşmıştır. Dolayısıyla, para ve maliye politikaları hususunda köklü tetbirlerin alınması kaçınılmazdır. Başka bir ifadeyle, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması zorunlu hale gelmiştir³².

KKTC'de enflasyonun bir ölçüsü olarak kullanılan yıllık tüketici fiyatları endeksi, milli gelir zımni fiyat endeksinin üzerinde gerçekleşmektedir. Milli gelir zımni fiyat endeksi artışının, genellikle tüketici fiyatları endeksi artış hızının altında kalması, ekonomide talep itici bir enflasyonist baskının göstergesi olarak kabul edilebilir. Buna göre iç talebin uyarılması yolu ile ekonomiyi canlandırma politikalarının izlendiği sonucu açığa çıkmaktadır. Ancak büyük ölçüde ithalata bağımlı olan KKTC'de tedavülde bulunan TL'nin yabancı paralar karşısında sürekli ve hızlı değer kaybetmesinin etkisiyle, maliyetlerdeki artışın da neden olduğu enflasyonist bir baskı ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, ülkede tedavülde bulunan TL'ye KKTC para otoritesinin, para arzı ve para politikalarının belirlenmesinde etkili olamamaları nedeniyle, kronikleşen enflasyonun belirli ölçüde ithal edildiğinde bir olgudur. Türkiye'de izlenen ekonomi, maliye ve kur politikalarının etkisi, TL'nin kullanımı nedeniyle KKTC'ye de yansımakta ve dolayısıyla enflasyonun belirli bir bölümü de ithal edilmektedir. Bu sorun sosyo-ekonomik dengelerin bozulmasını hızlandırmıştır. Diğer taraftan, tasarrufların dövize yönelerek dış ülkelere kaymasını teşvik etmiş, yatırımların yüksek faizlerden dolayı azalmasına neden olmuştur³³.

KKTC'de ekonomik istikrarın oluşturulamaması açısından etkili olan ve enflasyona neden bir başka unsurda, toplam arz-toplam talep dengesinin sağlanamaması ve makro dengelerde büyük açıkların meydana gelmesidir. Özellikle, ülkede devletin giderlerinin gelirlerinden daha büyük olması, bütçe açıklarını kronikleştirmiştir. Kronikleşen bütçe açıkları yanında esas sorun, kamunun ekonomi içerisindeki ağırlığıdır. Kamu sektöründe istihdamın giderek arttırılması ve erken emeklilik sisteminin yarattığı mali külfet yerel bütçe gelirlerini aşmaktadır. Dolayısıyla,

³² Özalp SARICA, *Ekonomi Raporu*, HALKIN SESİ GAZETESİ, Lefkoşa, 27-30 Ekim 1992.

³³ BULUNÇ, *KKTC Ekonomisinin ...*, s.31.

ülkede bir taraftan para otoritelerinin ve uygulanan para politikalarının yetersizliği, diğer taraftan ise etkili bir maliye politikalarının uygulanamaması ve kamunun ekonomideki ağırlığı, makro ekonomik istikrarın ve özellikle fiyat istikrarının sağlanamamasını olumsuz yönde etkilemekte olup, yeniden yapılanmayı zorunlu hale getirmiştir.

KKTC ekonomisi yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde makro ekonomik istikrara kavuşabilir. Bu çerçevede kamu açıkları azaltılmalı ve bu süreç uyumlu para ve maliye politikaları ile desteklenmelidir. Toplam arzın desteklenmesi için eksik kapasiteden tam kapasite kullanımına geçilmesi, kaynakların dağılımında etkinliğin sağlanması ve ekonomide verimlilik ilkesine uyulması önem taşımaktadır. Bu amaçla teknolojinin yenilenmesi, ekonominin teknolojiyi üretebilir seviyeye getirilmesi, üretim ölçekleri ve organizasyonunda ekonomik ölçülerin kullanılması çözüm yolu olarak önerilebilir. Verimliliği artırıcı önlemler, özellikle maliyet enflasyonunu frenlemede etkin olarak uygulandığı bilinmektedir³⁴. Bunların sağlanabilmesi açısından kamunun ekonomi üzerindeki yükünün kaldırılması ve piyasa mekanizmasına işlerlik kazandıracak olan rekabet ortamının yaratılabilmesi için etkin bir özelleştirme yöntemleri uygulanabilir.

Özelleştirme uygulamaları ile devletin, ekonomik faaliyetlerinden çekilip daha etkin bir yapıya kavuşması ile bir taraftan israf edilen kaynaklardan tasarruf yapılırken diğer taraftan da vergi sistemini çağdaş ülkeler seviyesine getirecek olan reformlar yaparak, vergi kaçığını önleyip, vergilendirme de adaleti sağlaması ile gelirlerinde de artış olacaktır. Bu gelişmeler ise enflasyonu doğuran sebeplerden olan bütçe açıklarının kapanmasını sağlayabilir.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde özelleştirme yöntemlerinin etkin olarak uygulanması ile, verimlilik ilkesi önplana çıkıp, rekabete dayalı piyasa koşulları hakim olacağından, ülkede üretim yapan sektörler verimliliğini artırıcı önlemler alacak, verimsiz yatırımlardan uzaklaşacak ve dolayısıyla üretim artışı ve de ihracat artışı sağlanabilecektir. Gerek hizmet ve gerekse mal üretiminde meydana gelecek olan bu gelişme, ödemeler dengesi üzerinde ve ülkenin döviz girdilerinde olumlu etki yapabilirler. Dolayısıyla, bu gelişmeler makro dengelerin oluşmasında

³⁴ ORHAN, Enflasyon ..., s. 26.

sağlayacakları olumlu etkiler nedeniyle, makro ekonomik istikrarın sağlanması ve özellikle enflasyonun makul seviyelere indirilip bunda sürekliliği yaratabilir.

Kısaca, içinde bulunduğumuz son on yılın verdiği en önemli ders, talebi teşvik eden politikaların kalkınmaya katkısının sınırlı olduğudur. Bu durumda devletin yapabileceği katkı, akıllı politikalarla üretim için gerekli faktörlerin arzını artırmalı ve devletin ekonomik faaliyet alanlarını sınırlayarak, verimli yatırımlara akabilecek olan kaynakların yolunu açmaktır. Dolayısıyla, üretimi teşvik edecek olan bir makro ekonomik ortamın yaratılması³⁵, KKTC'nin kalkınma hamlesi için sağlam bir zemin hazırlayabilir.

7. ÖLÇEK EKONOMİLERİNİN TESİS EDİLMESİ

KKTC'de faaliyette bulunan firmaların büyük çoğunluluğunun küçük aile işletmeleri statüsünde olmaları, eski teknolojilerle ve düşük kapasitelerle faaliyette bulunmaları, verimlilik ve rekabet güçlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Ülkede ölçeğin küçüklüğü, sanayi, ticaret, tarım ve hizmetler alanlarında, özel sektör faaliyetlerinin iç dinamiklere ve motivasyonlara bağlı olarak artırılmasını engellemekte³⁶ ve uluslararası rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Dolayısıyla yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde, verimliliği arttırmak ve uluslararası rekabet edebilirliğe ulaşabilmek için ülkede ölçek ekonomilerinin tesis edilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Dünyadaki ekonomik gelişmelerde bunu zorunlu kılmaktadır.

Kıyasıya rekabetin hakim olduğu günümüz iş dünyasında ideolojik tabular yıkılmış, sınırsız ticaret ve üretim olanakları doğmuştur. Ancak, sınırsız üretim ve ticaret ne kadar büyük ölçeklide olsa, bazen bir ya da birkaç işletmenin boyutlarını aşmaktadır. Bu gelişmeler ise, şirketleri ölçek ekonomilerine ulaşmaya sevk etmektedir. Günümüzde, bunun en yaygın örneği, şirket evlilikleri olarak adlandırılan işletmeler

³⁵ OPPENHEIM, Yeni Bir ..., s.50-51

³⁶ Erol MANİSALI, KKTC'de Yatırım İmkânları, İçinde İ.A.V. Yay. No:1991/86, İstanbul, 1991, s.49

arası yakın işbirliği ve birleşmedir. Birleşmelerin temel nedenleri, pazar paylarını korumak ve geliştirmek için rekabet gücü oluşturmak ve dolayısıyla verimliliklerini arttırmaktır. Bu amaca yönelik olarak oluşturulan yakın işbirliği ve birleşmeler sayesinde, teknoloji transferi, teknoloji üretimi ve teknolojik gelişmeleri izleme olanağı sağlanabilir. Ayrıca, kalifiye elemanlardan yararlanma ve dolayısıyla maliyetlerini minimize etme olanağına ulaşılabilir³⁷.

KKTC'nin de rekabet gücünü geliştirebilmesi için küçük ölçekli işletmelerin birleşmesi ve ölçek ekonomilerinin yaratılabilmesi amacıyla ekonomik büyüklükteki kuruluşların oluşmasına olanak verecek şekilde vergi düzenlemeleri yoluna gidilmelidir. Yeniden yapılanma stratejisi ile ekonomik güçlerin dağılmasını, parçalanmasını önleyerek, birleşmeyi kurumlaşmayı teşvik edebilir. Bu sayede, düşük maliyetli ve kaliteli mal ve hizmet üretebilmek için gerekli olan teknolojiye kavuşulacak ve çağdaş ölçü olan verimlilik kriteri önplana çıkarılacaktır. Dolayısıyla, gerek ulusal ve gerekse uluslararası rekabet gücü yaratılabilecektir.

8. TOPLUMSAL UZLAŞMANIN TEMİNİ

Yeniden yapılanma stratejisi, tüm boyutlarda köklü reformları gerektirmektedir. Bu değişim, yeniden yapılanma sürecinde gerekli olup, toplumun bütün katmanlarını etkileyecektir.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi, sosyal, ve ekonomik bir takım imkanları yaratmakla birlikte, doğal olarak bazı fedekarlıkları da gerektirecektir. Bütün toplum bireylerinin, kurum ve kuruluşlarının, siyasi ve ekonomik çıkar gruplarının bu fedekarlıklara katlanmadığı ve konsensus sağlanmadığı takdirde, yeniden yapılanma hedeflerini gerçekleştirmek mümkün olamaz. Bu nedenle, yeniden yapılanma stratejisi ve araçlarının tüm toplum tarafından kabul edilmesi ve bu yönde bir uzlaşmanın sağlanması gereklidir. Bir başka ifadeyle, ülkede siyasi istikrarın

³⁷ AKDEMİR, Verimlilik ..., s.31-34

sağlanması, yeniden yapılanma, stratejisinin başarıya ulaşmasını doğrudan etkileyecektir.

KKTC’de siyasi istikrarın sağlanması açısından demokratik yönetim biçiminin sağlam temellere oturtulması, ilmi esaslar içerisinde geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü demokratik yönetim biçiminden ayrılan ülkelerde, toplumsal uzlaşma sağlanamadığı gibi, büyük kaoslar yaşandığı, ekonomik gelişme bir tarafa açlık ve ölümlerin hakim olduğu açıkça görülmektedir.

KKTC’de siyasi istikrarın sağlanması ve piyasa ekonomisi koşullarının hakim kılınabilmesi açısından etkinleştirilmesi gereken en önemli unsurlardan biriside kurumsallaşmadır. Ülkede kurumsal altyapının oluşturulup, etkinleştirilmesi ile yeniden yapılanma stratejisinin amaçlarına ulaşılması mümkün olup, rekabet gücüne sahip, teknolojik seviyesi yüksek, verimlilik ilkesine dayalı, kaynakların rasyonel kullanıldığı gelişmiş bir ekonomi yaratılabilir. Bu gelişmeler ise, toplumun refah düzeyini yükselteceğinden, toplumsal uzlaşmanın tesisi ve devamlılığı ile sağlanacak olan yeniden yapılanma stratejisi ile mümkün olmaktadır. Bu stratejinin temel özelliği ise rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi kurallarının işlevselleştirilmesidir. Bu açıdan KKTC’de devletin ekonomi üzerindeki ağırlığının kaldırılması ve rasyonel olmayan davranışlardan uzaklaşarak, asli görevlerinde etkinleşmesi ile mümkündür.

9. STRATEJİK PLANLARDA ODAKLAŞMA

KKTC Ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesi içerisinde gelişebilmesi için, yerine getirmek zorunda olduğu bir temel koşul vardır. Bu da temel sosyo-ekonomik süreçlerin rekabete dayalı olması koşuludur. Rekabet koşulu ise,

-Ne için rekabet,

-Hangi konuda ve kime karşı rekabet,

-KKTC’nin global piyasalarda rekabet ederken hangi güçlü yanlarına ve/veya girdilerine dayanması gibi soruları rasyonel bir şekilde cevaplandırması gereklidir.

Bu soruları yanıtlarken, ulusal bir “stratejik öncelikleme süreci” aracılığı ile gerekli makro ve mikro ekonomik bağlantıların kurulması önem taşımaktadır. Böyle bir

stratejik öncelikleme süreci, büyümenin motoru olabilecek belli sektörlerin ve bu sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerin, benzer öncelikleri olan örneğin GKRY, Hong-Hog, Singapur gibi rakip ülkelerin şirketlerine kıyasla belirli altyapı, kalafiye işgücü ve politik avantajlardan yararlanmasını sağlayacaktır. Çünkü bunlar rekabet gücünü etkileyen temel faktörlerdendir.³⁸

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması sürecinde oluşturulması gereken stratejik yönlendirme planının şu temel öğelerin taşınması gerekir:

-Mikro ekonomik inisiyatifleri ülkenin sosyo-ekonomik ihtiyaçları ile bağlantılandırmak.

-KKTC'deki sektörlerin başarılı olma olasılığının anlamlı derecede yüksek olduğu alanları teşhis edip, bu sektörlerde faaliyette bulunan firmaların global pazarlardaki mücadeleden kazançlı çıkmasını sağlayacak koşulları sistematik olarak yaratıp, rekabet gücüne sahip bir ekonominin oluşmasına katkıda bulunmak.

-Servet yaratımı ve kaynak mobilizasyonu süreçlerinin en stratejik ve etkili biçimde işlemlerini sağlamak. Plan, ülkenin sahip olduğu ya da olabileceği avantajlarının iyibir değerlendirmesini yapıp, bu avantajlardan, global fırsatları yakalamak için nasıl yararlanılabileceğini de tayin etmelidir

-Özel kesim ile hükümet arasında güçlü bağlar kurarak, gerçek "ekip ruhu" yaratmak ve firmaların kısa ve uzun vadeli kâr fırsatları ile ülkenin sosyo-ekonomik ve jeo-politik önceliklerini birleştirip dengelemesini sağlamak.

Özellikle, üretim kaynakları kıt ve küçük bir ada ekonomisine sahip olan KKTC için, ulusun bir bütün olarak önceliklerinin planlanması büyük önem taşımaktadır. Bu sayede, ülkede yeniden yapılanma stratejisinde başarıya ulaşılabilir.

KKTC'de stratejik planlarda odaklaşma, aynı zamanda sosyo-ekonomik strateji konusunda bir konsensüse ulaşılmasını gerektirecektir. Böyle bir mutabakat oluşturma süreci, toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden liderler arasında fikir geliştirmek amacıyla "dinamik tartışmaların" yapılmasını gerektirir. Çok seslilik olarak da adlandırılan bu süreç, liderlerin alternatif mantıklar, sosyo-ekonomik sorunların çözümüne ilişkin farklı stratejiler sunmasını mantıklı ve disiplinli bir diyalog aracılığı ile çözülebilir.

³⁸ Portha S. GHOSH, "Stratejik Yönlendirme Şarttır", GÖRÜŞ, s.5 (Eylül 1992), S. 28-

lke stratejisi somut veri ve tahlillere dayandığından, bu diyaloglar siyasal konumlardan, iktidarda ya da muhalefette olmaktan vb. bağımsız olarak global eğilimler karşısında, ulusun temel stratejileri üzerinde odaklaşabilirse süreçten çıkarılacak sonuçlar da benzer olacaktır. Ancak burada “yaratıcılık”ın önemini unutmamak gerekir.

lke stratejisi, halk stratejisidir. Bu strateji aslen, ulusun insanların nasıl birlikte çalışabileceklerini belirlemeye yöneliktir. Bunu yaparken, toplumdaki konumları ne olursa olsun, her bireyin bireysel ve kollektif olarak ürettiği katma değer azamileşecek ve toplumun global ekonomiye katkısı artacaktır. Dolayısıyla KKTC’de ekonominin yeniden yapılanması stratejisi ve onun etkin kullanılan araçları, toplumdaki her birey için büyük bir öneme sahiptir. Bu strateji çerçevesinde, belirsizlikler azalıp, istikrarlı gelişen bir ekonomiye kavuşması, toplumun güven duygusunu geliştirip geleceğe yönelik umutlarını artıracak ve her birey gelecek için yatırımlara yönelecektir.

Bu süreçte, her KKTC vatandaşlarının grur duyacağı bağımsız ve müreffeh bir ülke yaratacak koşulların oluşturulması için işbirliği yapmaları gereklidir.

10. DEVLETİN EKONOMİDEKİ AğIRLIğININ KALDIRILMASI

1974 yılında yapılan barış hareketi neticesinde oluşan KKTC’nin³⁹ sosyo-ekonomik alanları kuruluş yıllarından itibaren devlet ağırlıklı olarak yapılandırılmıştır.

KKTC dünyanın en yeni ve en genç devletlerinden biri olmasına rağmen, geçen 19 yıllık bir süre içerisinde, en bürokratik, en ağır ve hantal işleyen ve de kamu zihniyetinin hakim olduğu bir ülke haline gelmiştir⁴⁰. Dünyada 1970’li yıllarda hakim olan devletçilik anlayışı, KKTC’de giderek yaygınlaşarak, devletin ekonominin her alanında faaliyette bulunmasına ve kamu zihniyetinin giderek artmasına neden olmuştur. Ülkenin, yıllar itibariyle bütçesi ve istihdam yapısı incelendiğinde, bu gelişmeyi görmek mümkündür.

³⁹ ülke kuruluş yıllarında Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) olarak isimlendirilmiştir.

⁴⁰ Selahattin TUNCER, *KKTC Ekonominin Yeniden Yapılanması*, İçinde İ.A.V. Yay. No: 1993/91, İstanbul, 1993, s. 147

KKTC’de bütçe harcamaları içerisinde en büyük paya sahip olan cari harcamalar, 1977-92 döneminde reel olarak %4.1 oranında artmıştır. Bütçe harcamalarının yaklaşık ortalama %41’ini oluşturan personel giderleri aynı dönemde yıllık ortalama %4.4 ve bütçe harcamalarının ortalama %31.5’ini oluşturan transfer harcamaları ise, yıllık ortalama %7.8 oranında reel olarak artış göstermiştir. (Tablo:11-12). Devletin ekonomiye getirdiği yükün ve bunun neden olduğu enflasyonist baskıların bir göstergesi niteliğinde olan bütçe açığının GSMH’ya oranı yine aynı dönemde yıllık ortalama %14.1 gibi yüksek oranlarda gerçekleşmesidir. Bütçe giderlerinin %36.9’u toplam bütçe yerel gelirlerinin ise %58.6’sı düzeyinde olan bütçe açıkları ekonominin kronikleşmiş sorunlarından birisidir.

Diğer taraftan, ülkede toplam çalışanların yaklaşık %22’sine tekabül eden ve yaklaşık 16.000 kişinin kamu sektöründe istihdam edilmesi önemli bir göstergedir. Öyleki, kamu hizmetlerinin karşılanmasına yönelik personel giderleri, 1992 yılı on bir aylık dönem itibariyle, cari harcamaların %85.8’ine, toplam bütçe harcamalarının ise %42.5’ine eşit bir düzeye ulaşmıştır⁴¹, gelişmelerde göstermektedir ki, KKTC’de kamu kesimi önemli bir istihdam alanı olarak görülmektedir. Bunun yıllar itibariyle sürekli artması ise, kamu hizmetlerinin niteliksel olarak gelişmesinden ziyade, bir taraftan toplumun “rahat iş, güvenli gelecek” anlayışı, diğer taraftan da siyasi otoritenin teşvik etmesinden doğduğu söylenebilir. Öyleki, ülkedeki uygulanan sosyal güvenlik sistemindeki çifte standart, faal nüfusun kamu kesimini tercih etmesine neden olmuştur. Bir taraftan kamu kesiminde yaratılan aşırı istihdam, diğer taraftan ise, erken emeklilik uygulamaları nedeniyle bütçe açıkları hızla büyümektedir.

KKTC’deki bu olumsuz gelişme, bir taraftan zaten kıt olan işgücünün üretim yapan sektörlerden kamu sektörüne kayarak israfına neden olmuş ve üretken sektörlerde kalifiye eleman açığı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ise, bu israf nedeniyle, hem üretim kaybına, hem de kalkınma için gerekli olan finansal kaynakların israfına neden olunmuştur.

Kamu sektörünün bu denli ağır olduğu ve kaynak sorununun ciddi boyutlara ulaştığı KKTC’de, kaynakların, makro ekonomik istikrarın sağlanmasına ve teknolojik

⁴¹ BULUNÇ, KKTC Ekonomisinin ..., s.57-59

alt yapısının geliştirilmesine tahsis edilmesinin, istikrarlı bir kalkınma ve ülkenin rekabet edebilirliği açısından yaşamsal bir önkoşuldur. Dolayısıyla, bu koşulun gerçekleşebilmesi, KKTC’de yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde, devletin ekonomi içerisindeki faaliyet alanının sınırlandırılmasını ve idari yapının modernize edilmesini zorunlu kılmaktadır.

KKTC’de yeniden yapılanma stratejisi ve araçlarının etkin kullanımı ile devletin ekonomideki rolü basitleştirilerek, üretici konumdaki devlet yerine, faaliyetlerini eğitim, sağlık, adalet, ulaştırma, çevre, araştırma ve geliştirme gibi altyapı konularında yoğunlaştıran işlevsel devlet yaratılabilir. Bu strateji içerisinde KKTC devleti, bir taraftan kurumsal altyapıyı oluştururken diğer taraftan da teknolojik gelişmeleri destekleyerek piyasa mekanizmasının ve firmaların etkinliğini artırabilir. Dolayısıyla, görev alanı sınırlı ve belirli hedeflere yönelen, niceliksel olarak küçük, fakat niteliksel olarak etkin bir devlet yapısı ortaya çıkabilir.

Bu devlet yapısının oluşturulup, kamunun ekonomideki ağırlığının sınırlandırılması ile, yukarıda bahsedilen kamu harcamalarından tasarruf edilip, bütçede denklik sağlanabilir. Aşırı istihdam önlenip, işgücünün üretken sektörlere yönelmesi ile ülkenin toplam üretimi artabilir. Verimsiz cari harcamalar (maaş ve ücretler) azalacağından, verimli yatırımlara yönelik fon sağlanabilir. Dolayısıyla, ülkede kamunun ekonomideki ağırlığının azaltılması ile devletin asli görevi olan yönlendirme ve kontrol etme mekanizması daha etkin olacağından, kronik enflasyonun makul seviyelere çekilmesi, makro-ekonomik dengelerin sağlanması, sağlıklı bir serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması, refahın geniş kitleler arasında adil dağılımı, uluslararası rekabet ortamının yaratılması ve demokratik sistemin istikrara kavuşması gibi hedeflere ulaşma imkanı yaratılabilir.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde, kamunun ekonomideki ağırlığının azaltılabilmesi için, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi gereklidir. Bu anlayış içerisinde yapılacak olan özelleştirme, devletin etkinleşmesine ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda ekonomiye yönlendirme kapasitesinin artmasına olanak sağlayacak bir araç olarak düşünülebilir. Dolayısıyla, özelleştirme programının etkinliği ve yeniden yapılanma stratejisinin başarısı, yine devletin etkinliğine bağlı olmaktadır.

11 KİT'LERİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

KKTC ekonomisi, 1974 Barış Harekâtı'ndan sonra ortaya çıkan koşulların zorlamasıyla karma ekonomiye dayalı bir yapıya oturtulmuştur. Özellikle, harekât neticesi, KKTC sınırları içerisinde kalan ve buluntu olarak adlandırılan iktisadi varlıkların, korunması, üretim faaliyetlerine başlatılması ve istihdam yaratılması gibi amaçlar doğrultusundaki yapılandırma ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri ortaya çıkmıştır⁴². KKTC'de faaliyette bulunan KİT ve KİT niteliğinde olan kuruluşların bazılarının daha önceden faaliyette bulunmalarına rağmen, bazı KİT'ler de yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı 1974 sonrası oluşturulmuştur⁴³. Daha sonraki yıllarda bu yapının modernize edilmesi yönünde önemli çabalar gösterilmediği gibi, siyasi otorite bu yapıyı, siyasi amaçları doğrultusunda kullanmış, düşük verimlilik, düşük kapasite ve yüksek maliyetler nedeniyle zarar eden bir çoğunun da üretim faaliyetlerine son verilmiştir⁴⁴.

KKTC'de kamu kesimi ekonomide bir girişimci olarak şu kuruluşlar aracılığı ile rol oynamaktadır;

- Konsolide bütçeye dahil olan katma bütçeli ve/veya döner sermayeli kuruluşlar,
- Yerel yönetimlere bağlı olarak kurulan kuruluşlar,
- Kooperatiflere bağlı olarak faaliyet göseteren işletmeler,
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri,

1983 yılında payın bir çalışmaya göre, özel kesim %62.7, kamu kesimi ise %37.3 oranında bir paya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. 1987 yılında uygulamaya konulan strateji ile özel kesime ağırlık verilmesine rağmen, ekonomi içerisinde kamu kesiminin

⁴² Ali SÖZDEMİR, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İmalat Sanayiinin Geliştirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1989, s. 44.

⁴³ 1974 Sonrası kurulan KİT'lerin sermayelerinin başlangıçta %50'si KTFD İnkişat Sandığına kalan %50'si de Türkiye'deki KİT'lere (Makine Kimya Endüstrisi Kurumu, Sümerbank, Et ve Balık Kurumu, Petkim, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu ve Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu gibi) atılır. Ancak, daha sonra Türkiye'ye ait hisseler de KKTC'ye devredilmiştir

⁴⁴ Necat BERBEROĞLU, *KKTC Ekonomisinin Yeniden Yapılanması* GENÇ İŞ ADAMI DER., S.1 Lefkoşa, Temmuz 1992.

payının %30 oranında olduğu belirtilmektedir⁴⁵. Ancak, hizmetler açısından devletin yükü bu %30'un çok üzerinde olduğu ve yaklaşık 175 bin nüfuslu KKTC'de emekliler hariç, maaş ve ücret alan kamu görevlilerinin sayısı yaklaşık 16.000 kişidir, ki bu da toplam istihdamın %22'sine tekabül etmektedir⁴⁶.

KKTC'deki KİT'ler özellikle ticaret, ulaştırma, sanayi, turizm, tarım ve bankacılık gibi alanlarda (Tablo:16) faaliyette bulunmaktadır.

Tablo:16
KKTC'de Faaliyet Gösteren KİT'ler

İsim	Sektörü	Ortakları	Personel Sayısı
1. ETİ (Edüstri, Ticaret ve İşletmecilik) Ltd. Şti.	Ticaret	-TCM Konsolide Fonu İnkişaf Sandığı (%97.9) -Özel (%2.1)	159
2. Kıbrıs Türk Denizci. Ltd.Şti	Ulaştırma	-TCM Konsolide Fonu İnkişaf Sandığı (%49) -Denizcilik Bankası (%17) -D.B. Deniz Nakliyat (%34)	61
3. Kıbrıs Meyve Sebze "Ccpfruvex" İşlet. Ltd.Şti.	İmalat Sanayi	-TC Konsolide Fonu İnkişaf Sandığı (%51) -K.T. Kooperatif Merkez Bankası Ltd. (%10) -Özel (%39)	868
4. Kıbrıs Türk Turizm İşlet. Ltd.Şti.	Turizm	-TCM Konsolide Fonu İnkişaf Sandığı (%51) -Turban Turizm A.Ş. (%49)	404
5. Kıbrıs Türk Tütün Endüst. Ltd. Şirketi	İmalak Sanayi	-TC Tekel Genel Müdürlüğü (%51) -TCM Konsolide Fonu İnkişaf Sandığı (%46.5) -ETİ Ltd. Şirketi (%2.5)	37
6. Kıbrıs Türk Hava Yolları Ltd. Şti.	Ulaştırma	-TCM Konsolide Fonu İnkişaf Sandığı (%50)349 THY (%50)	
7. Kıbrıs Türk Sanayi İşlet.	İmalat Sanayi	-TCM Konsolide Fonu İnkişaf Sandığı (%51) -İhtiyat Sandığı (%29) -Sosyal Sigortalar (%20)	282
8. Vakıflar İdaresi	Turizm Tarım Kamu Mali Müesseseler	-Vakıflar İdaresi	250

Kaynak: KKTC Başbakanlık DPÖ Verilerinden Hazırlanmıştır.

⁴⁵ Ahmet Z. BULUNÇ, KKTC'de Yatırım İmkanları (Seminer), İçinde, İ.A.V. Yay. No: 1991/86, İstanbul, 1991, s. 97.

⁴⁶ TUNCER, KKTC Ekonomisinin ..., s. 139.140.

KKTC ekonomisinde önemli yerleri olan KİT'ler, mevcut yapılarıyla ekonomiye yük olmakta ve kaynak yaratmaktan çok, mevcut kıt kaynakların israfına neden olmaktadır. Ülkenin kıt kaynaklarının KİT'lerce israfını önlemek ve bu kuruluşların ekonomiye yük değil, kaynak yaratan verimli işletmeler haline getirilmelerini sağlamak, yeniden yapılanma stratejisi çerçevesinde ciddi bir özelleştirme programı ile mümkündür. Çünkü, bu KİT'lerin mevcut yapıları ile varlıklarını sürdürmeleri mümkün olmadığı gibi, gerek personel sayısı ve nitelikleri gerekse mal ve hizmet üretiminin nitelik, çeşitlilik, pazarlama ve diğer yöntemleri ile ekonomide kaynak israfı yaratmakta ve ekonomiye yük olmaktadır⁴⁷.

KİT'ler de gereğinden fazla işgücü istihdam edildiği, örgüt yapılarının hantal ve katı olduğu, siyasi amaçlar uğruna iktisadi etkinlikten fedakarlık edildiği ve geri teknolojiler kullanıldığı gerçeği⁴⁸, KKTC içinde geçerli olmaktadır.

KKTC'de kamu kesiminin ağırlığı nedeniyle, ekonominin yapısından kaynaklanan ve kronikleşen sorunların bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz.

-Devletin kısıtlı imkanlarının verimsiz ve üretken olmayan cari harcamaları yönelmesi ve özellikle KİT'lerin zararlarının devlet tarafından karşılanması, zaten kıt olan fonların israfına neden olmakta ve finansman sorununu kronikleştirmektedir. Ayrıca, bu olumsuz gelişme, üretken yatırımların yapılmasını da finansman sorunu nedeniyle olumsuz yönde etkilemektedir⁴⁹. KİT'lerin finansman açığının devlet tarafından kapatılması, enflasyonist bir nitelik taşımaktadır.

-KKTC'de KİT'lerin fiyat ve üretim politikalarıyla, sanayi ve tarım sektöründe üretim ilişkilerini de bozmuş, bazı yapay strüktürlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

-KKTC'de piyasa koşullarına göre düşük ve yüksek tutulan fiyatlar, amaçlarının tersine sosyal fayda sağlamaktan çok, büyük boyutlu rant gelirlerinin oluşmasına veya girdi maliyetlerinin yükselmesine ve enflasyonun hem talep, hem de maliyet etkileriyle hızlanmasına neden olunmuştur.

⁴⁷ ____, 1974 Yılı Programı (Taslak), KKTC Başbakanlık DPÖ, Lefkoşa, Eylül 1993, s.35.

⁴⁸ Hikmet İYİDİKLER, Türkiye'de Enflasyon 1992, DÜNYA, 13 Mayıs 1992.

⁴⁹ ____, TC Devlet Bakanı Orhan Kilercioğlu'na Sunulan KKTC Ekonomisi ile İlgili Rapor, Kıbrıs Türk Ticaret Odası, Lefkoşa, 14 Ocak 1992.

-Ülkede yapay fiyatlar, kaynak dağılımını da bozarak teknoloji seçiminden gelir dağılımına, istihdam sorunlarından döviz kullanımına kadar uzanan bir dizi sorun yaratmıştır.

-KKTC'de KİT'lerde gereğinden fazla emek kullanılarak görünüşte istihdam sorununu çözmeye çalışmak, tersine işsizliği sürekli ve yapısal bir sorun haline getirmiştir. Verimli olmayan bir emek kullanımı makro ekonomik açıdan istihdam sayılmaktan çok gelir dağılımı politikası görünümündedir. Oysa, gerçek kaynak aktarılmasına dayanmayan bir gelir dağılımı politikası, sonuçta, yarattığı enflasyonist etkilerle gelir dağılımını bir kat daha bozmakta, yozlaştırdığı teknoloji seçimi ve istihdam yapısıyla zaten ciddi boyutlara ulaşan işsizlik soruna yapay ve kolay bir çözüm getirerek sorunu kronikleştirmektedir⁵⁰.

-KKTC'de kamunun ekonomideki ağırlığından dolayı neden olduğu enflasyonist etkiler yanında, kamu kesiminin aşırı büyümesinden kaynak dağılımı bozukluğuna, özel kesimin köşeye sıkışmasından gelir dağılımının yozlaşmasına, en adaletsiz vergi olmaktan iyi işletme yönetimini engellemesine kadar bir dizi daha olumsuz etkiler yarattıkları açığa çıkmıştır.

KKTC'de kamu kesiminin aşırı büyümesinden kaynaklanan yukarıda sayılan sorunlara ilave yapmak mümkündür. Bu sorunların kalıcı çözümü ise, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde etkin bir özelleştirme uygulamaları ile mümkün olabilir. Özelleştirmenin çeşitli yöntemleri vardır. Bu yöntemler, ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişebilir. Ancak, amaç ve hedeflerin açık olarak tanımlanması önemlidir.

İkinci bölümde yer alan özelleştirmenin KKTC'de etkin olarak uygulanması ile kamunun ekonomi üzerindeki ağırlığı kaldırıp, serbest piyasa ekonomisi güçlendirilebilir. Servetin geniş kitlelere yayılması ile gelir dağılımı düzeltilebilir. Ekonomide gizli işsizlik önlenip, verimlilik yükseltilebilir. Yabancı sermaye ülkeye çekilerek teknolojik yenilik sağlanabilir. Küçük tasarruflar üretken yatırımlara kanalize edilerek finansman sorunu çözümlenebilir. Özetle KKTC ekonomisi, serbest

⁵⁰ ____, *İstikrarlı Kalkınma ve Yeniden Sanayileşme İçin Ekonomik Çözümler*, TÜSİAD, Yay. No: T/89/7/129, İstanbul, 1989, s. 11-13.

piyasa koşullarının hakim olduğu, rekabet gücü yüksek, istikrarlı bir yapıya kavuşabilir.

Günümüzde KKTC’de, devletin her alanda özel sektöre öncülük etmesine ve sürükleyici rol oynamasına gerek kalmamış, verimsiz kamu kuruluşlarının piyasayı düzenleme fonksiyonlarını da yerine getiremedikleri ve büyük bir kaynak israfına yol açtıkları açığa çıkmıştır. Özelleştirme bu açıdan piyasa ekonomisine geçişi amaçlayan yeniden yapılanma stratejisinin temel bir unsuru olmaktadır.

KKTC’de özelleştirme programının başarısı için öncelikle kamu oyunun bu programın zorunluluğuna, kısa ve uzun vadeli yararlarına ve ideolojik-politik bir konu olmadığına inandırılması gerekir. Kamuoyu desteği, hem programın başarılı bir şekilde uygulanmasına, hemde sürekliliği için gereklidir. Çünkü, toplumun büyük bir kesimi çeşitli şekillerde programla yakından ilgili olabileceklerdir. Dolayısıyla çeşitli araçlarla kamuoyuna programın benimsenmesi sağlanabilir.

Ayrıca, siyasi otoritenin bu uygulamayı yalnızca bir gelir kaynağı olarak görmeyip, çok yönlü ekonomik ve sosyal sonuçlara ulaşmanın bir aracı olarak düşünmesi, ön hazırlıkların ve uygulama şeklinin bu amaca dönük olarak programlanması gerekir. Özellikle, konunun ideolojik platformlara çekilmesinden kaçınılması ve toplumun tüm kesimlerince benimsenmesi sağlanmalıdır.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi içerisinde anahtar rol oynayan özelleştirme, geniş anlamda milli ekonomi içerisinde piyasa ekonomisini güçlendirecek ve devletin iktisadi etkinliğini azaltacak tüm uygulamaları içermektedir. Devletin mal ve hizmet üreten işletmelerinin, yani KİT’lerin özel kesime devri, özelleştirme programının sadece bir yönünü oluşturmaktadır. KKTC’de özelleştirme boyutları içerisinde;

-Sosyal mallardan (kamu hizmetlerinden) mümkün olanların fiyatlandırılması.

-Fiyatlandırılması mümkün olmayan sosyal malların devletçe arzı yerine, özel kesime verilmesi.

-Deregülasyon yani özel firmaların faaliyetlerinin düzenlenmesi ile ilgili kamuca konulan kurallara son verilmesi.

-KİT’lerin özel kesime devredilmesi.

Prensipieri bulunmalıdır.

KKTC’de özelleştirme uygulamasının başarısı için üzerinde titizlikle durulması gereken bir konu da önceliklerin belirlenmesidir.

KKTC’de şu iki konuda önceliklerin iyi tesbit edilmesi gereklidir;

-Öncelikle özelleştirilecek KİT’lerin seçimi,

-KİT hisse senetlerinin ve/veya varlıklarının satılacağı kişi ve/veya kurumların tesbiti.

Birinci konu, mevcut KİT’lerin arasından hangilerinin daha önce özel kesime devredileceği ile ilgilidir. Bu açıdan KKTC’de özel kesimin daha etkin olduğu sektörlerde faaliyetlerde bulunan KİT’lerin öncelikle özelleştirilmesi önerilebilir. İkinci konu ise, KİT’lerin kimlere öncelikle satılacağıdır. Özelleştirmede potansiyel alıcılar;

-Şirket çalışanları,

-Yöre halkı,

-Yerli kuramsal yatırımcılar,

-Yurt dışında yerleşik KKTC vatandaşları,

-Yabancılar şeklinde gruplandırılabilir. Öncelik sırasıda bu şekilde olmalıdır.

Özellikle bu uygulamanın KKTC’de başarılı olabilemesi için, KİT hisse senetlerinin gelir ve serveti düşük olan halk kesimi tarafından satın alınabilmesi için çeşitli terbirler alınmalıdır. Çünkü özelleştirme amaçlarından olan “servetin geniş kitlelere yayılması” ilkesi bu şekilde bir “sosyal özelleştirme politikası” ile mümkün olabilir. KİT hisse senetlerinin çalışanlara küçük tasarruf sahiplerine ve yöneticilere belli avantajlarla satılması bu kesimlere bir gelir transferi anlamına gelecektir. Böylece, KKTC’de özelleştirmeye sosyal bir mahiyet yüklenmesi ile, kısaca “sosyal özelleştirme politikası” vasıtasıyla bir taraftan KİT’lerde verimlilik oranı yükseltilirken, diğer taraftan bu artışın düşük gelir gruplarına aktarılması ile gelir dağılımı iyileştirilebilir.

KKTC’de özelleştirme uygulamaları ile geniş bir kesimin KİT mülkiyetine ortak edilmesi, gelir dağılımı üzerinde olumlu etkide bulunurken, aynı zamanda mülkiyet ve emek faktörlerini birleştirerek iş barışının sağlanmasına ve verimliliğin yükselmesine neden olunabilir.

KKTC’de yabancı sermayenin ülkeye akışını hızlandırmak ve bu sayede yeni teknolojilere ulaşabilmek açısından, özelleştirme politikasından yararlanılabilir

Özelleştirme uygulamaları ile yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, bir taraftan demode olan teknolojilerin yenilenmesi imkanı doğarken, diğer taraftan da yabancıların bilgi, deneyim ve pazarlarından faydalanma imkanına kavuşabilir. Ayrıca, yabancı sermayenin bu sayede ülkeye çekilmesi, ödemeler dengesi ve ülkenin döviz rezervleri üzerinde olumlu etkiler yaratabilir. Ancak, KİT'lerin yabancılara satışında hisse senetlerinin ve/veya aktiflerinin bütünüyle blok halinde satışından kaçınılması önemli bir husustur.

KKTC'de KİT'lerin yabancılara satış işlemlerinde şu hususlara dikkat edilmesi gereklidir;

- Yeni teknoloji transferi,
- Yabancı yatırımcının ülkeye ihracat ve döviz kazandırma potansiyeli,
- Özelleştirme sorununda sektörde tekelleşme olup olmayacağı durumu,
- Yabancı şirketin, satıştan belli bir süre sonra, bir kısım hisselerini halka ve şirket çalışmalarına arz etmesi hususu.

KKTC'de özelleştirme uygulamalarının başlatılıp, etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için herşeyden önce bunun hukuksal temelini oluşturulması gereklidir. Bu amaçla da özelleştirme konunu'nun en kısa sürede yapılması zorunludur. Bu amaçla yürürlüğe konulacak olan yasada özelleştirmenin;

- Amaçının
- Yöntemlerinin,
- Satışta öncelik sırasının,
- Özelleştirme ile ilgili organların görev ve işleyişlerinin,
- Özelleştirme ile sağlanacak gelirin ne şekilde kullanılacağı vb. hususlarının açık ve net bir şekilde yer alması sağlanmalıdır. Ayrıca, Bu programın aksaksız yürütülmesi için, Başbakanlık bünyesinde özelleştirmeden sorumlu bir birimin oluşturulması gerekir. "Kamu Ortaklığı İdaresi" Başkanlığı veya Müsteşarlığı olarak kurulacak olan bu birimin "açıklık" ve "şeffaflık ilkeleri içerisinde ve siyasi otoritenin baskısından arındırılmış olarak çalışmalarını sürdürmesi önem arz etmektedir. Kurulacak olan bu birimin özellikle konunun uzmanlarından oluşturulmasına dikkat edilmeside son derece önemlidir.

KKTC’de sermaye piyasasının ve özellikle menkul kıymetler borsasının kurulmamış olması, gerek özelleştirme uygulamaları ve gerekse yeniden yapılanma ile birlikte hedeflenen serbest piyasa ekonomisinin işleyişi üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır. Bu nedenle, çağdaş bir serbest piyasa ekonomisinin gereği olan kuramsal alt yapının en kısa zamanda oluşturulması gereklidir. Serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması, küçük tasarrufların üretken yatırımlara yönelmesi ve ülkede faaliyette bulunan şirketlerin (Kamu-Özel) hisselerinin alınıp satıldığı bir borsanın oluşturulması gereklidir. Ancak, bunun belirli bir zaman içerisinde oluşacağı için, özelleştirme aşamasında KKTC Merkez Bankası, KKTC Kalkınma bankası gibi kuruluşlardan yararlanılabilmektedir. Bunların bünyelerinde oluşturulacak birimlerde, hisse senetlerinin alım satımı yapılabilir.

KKTC’de KİT’lerin daha etkin ve verimli kuruluşlar haline getirilmesinde temel koşul, bu kuruluşların fiyat, üretim, yatırım ve istihdam politikalarının belirlenmesinde, hükümetin müdahalesini ortadan kaldırmak ve “Özerk” olmalarını sağlamaktır. Bu özerkliğin en etkin ve başarı ihtimali en yüksek yöntemi ise “Özelleştirme”dir. Özelleştirme, KİT’lerin ve genel olarak tüm ekonominin modernize ve rasyonelize edilmesinin etkin bir yöntemi ve bu amaca yönelik politikalar demetinin vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirilmelidir. KKTC’nin KİT sorununa bu şekilde özelleştirme yoluyla köklü bir çözüm bulunmadan, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak oldukça zorlaşabilir.

Dolayısıyla KKTC’de başarıyla uygulanacak olan özelleştirme programlarının, bu kuruluşlarda karar alma sürecini bütünüyle değiştirerek aynı kurulu kapasite ile verimliliği yükselteceği ve özel kesim kuruluşlarında verimli çalışmaya zorlayarak ekonominin bütününde üretim ve istihdam imkanlarını geliştirebilir. Özelleştirme, kamunun ekonomi içindeki payını küçülterek devletin yükünü azaltacağından, diğer kamu kuruluşlarının da etkinliğini artırıcı etkiler yaratabilir ve dolayısıyla işlevsel bir devlet, aktif bir devlet yapısı ortaya çıkabilir. Bunun için KKTC’de devletin etkinliğini artırmak amacıyla, önce bürokrasinin boyutlarını küçültmekle işe başlamalı ve piyasaya tevdi mümkün olan kamu hizmetleri özelleştirilmeli ve bakanlıklar günlük işlerle uğraşmaktan kurtarılmalıdır.

Ortaya çıkacak olan işlevsel bir KKTC devleti, hızla gelişen dünya düzeni içerisinde ekonomik gücünü geliştirip, rekabet ortamı yaratarak, entegrasyon ve küreselleşme sürecinde yerini alabilir.

12. DIŞ EKONOMİLERLE ENTEGRASYONA YÖNELME

Günümüzde hızla değişen dünya düzeni ve yoğun rekabet ortamı, ülkeleri ve uluslararası faaliyette bulunan şirketleri yeni arayışlara yönelterek globelleşme (küreselleşme) ve entegrasyon (bloklaşma) olgularını açığa çıkarmıştır. Temelde yoğun rekabetin sürükleyici etkisiyle ortaya çıkan globelleşme süreci önlenemez bir olgu niteliğindedir. Bunun temel nedeni ise, teknolojik gelişmeler sonucu dünya pazarlarının karmaşık bir yapıya kavuşması ve AR-GE harcamalarının devletlerin ve işletmelerin kaldırılamayacağı büyüklüklere ulaşmasıdır. Buna karşı çıkmak, bir ülkenin kendini uluslar topluluğunun dışında bulmasıyla eş anlamlıdır⁵¹.

Dolayısıyla, KKTC'nin de bu süreci akılcı bir biçimde izleyerek ona katılarak fakat her eğilimde bulunduğu konumu çok iyi değerlendirerek, bu yeni dünya düzeninden mümkün olabilen en yüksek faydayı elde etmesi mümkündür.

KKTC'de faaliyette bulunan firmalar, globelleşme ile birlikte dünya ekonomisini bir bütün olarak görüp, rekabet stratejilerini buna göre yapabilirler. Bu durumda firmalar, rekabet etme güçlerini koruyabilmek ve geliştirebilmek için yerel düzeyde üretim yapmaktan, rakip firmalarla stratejik işbirliğine kadar bir çok stratejiyi gözönünde bulunduracaklardır. Çoğunluğu küçük ve orta boy aile işletmeleri şeklinde yapılanmış olan KKTC firmalarının bu amaçlara ulaşabilmeleri için ise, bunların işbirliği yapmalarını ve güçlerini birleştirmelerini gerektirecektir. Dolayısıyla bir taraftan ülke içindeki bu firmaların kendi aralarında yapacakları birleşmeler, diğer taraftan ise, uluslararası faaliyette bulunan yabancı firmalarla yapacakları işbirliği, ülkeye yeni teknolojilerin transfer edilmesini kolaylaştıracağından verimlilik artırıcı ve kaynakların israfını önleyici bir gelişme sağlanabilir. Dolayısıyla, yeni teknolojiye

⁵¹ Arif ESİN, *Dünya'da Globalizasyon ve Avrupa Topluluğu'nun Sanayi Politikası*, İ.K.V. Yay. No: 116, İstanbul, 1992, s. 67-73.

sahip, yüksek verimlilikte ve tam kapasitede faaliyette bulunacak olan bu yeni büyük ölçekli firmalar, uluslararası pazarlarda da rekabet şansına sahip olabilir ve ülkenin ihracatının artması ve siyasal tanınmasında katkıda bulunabilirler.

KKTC’de globelleşme eğilimi, bir taraftan teknoloji değişimine ivme kazandırırken, diğer taraftanda yerel tüketicilerinin ihtiyaçlarının sürekli olarak gözönünde bulundurmalarına yardımcı olacaktır. Dolayısıyla iç ve dışta yoğun rekabet ortamı firmaların daha kaliteli ve daha ucuz mal ve hizmet üretmelerine neden olacağından toplumun refahı üzerinde de olumlu etkiler yaratabileceklerdir.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde özelleştirmeye hız verilip, rekabete dayalı, serbest piyasa ekonomisi mekanizmasının etkinleştirilmesi ile, ülkede globelleşme süreci hızlanıp, firmalar arasında işbirliğinin sağlanması ile, kronikleşen finansman ve ulaşım sorunları da çözümlenebilir.

Dünyada yeniden yapılanmanın hız kazandığı 1980’li yılların başından itibaren globelleşme yönünde etkili olan, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve şirketler arası birleşme eğilimleridir. KKTC’nin yeniden yapılanması stratejisinde de bir taraftan doğrudan yabancı sermaye’nin ülkeye cezbedilmesi, diğer taraftan ise özellikle Türk ve İngiliz şirketlerinin KKTC firmaları ile birleşmesinin sağlanması ile hem dünya ekonomisi ile entegrasyon imkanı doğacak hem de, bölgesel bloklara girme imkanı sağlanabilecektir. Özellikle KKTC firmalarının, Türkiye firmaları ile işbirliğine yönelmesi ile, yeni ve büyük bir pazar olan Türki Cumhuriyetlerine ulaşma şansı doğabilir.

KKTC’nin siyasal statüsü de dikkate alındığında, Türkiye ile entegrasyona gitmesi en rasyonel davranış olacaktır. özellikle Türkiye’nin yer almadığı bir blok içerisine girmesi KKTC’nin siyasi geleceğini tehlikeye düşürebilir. Dolayısıyla, KKTC ile Türkiye arasında sağlanacak olan bir ekonomik ve siyasal entegrasyon, özgür ve müreffeh bir ülke olarak kalmasını sağlayacaktır.

II. KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI YÖNELİMLİ ÖZELLEŞTİRME BOYUTLARININ BELİRLENMESİ

Dünya’da yaygınlıkla uygulanan özelleştirme programlarının amaç ve yöntemleri ülkeden ülkeye değişiklik arz etmekte olup, farklı sonuçlar açığa çıkmaktadır. Özellikle,

yeniden yapılanma stratejisinde başarıya ulaşıp çağdaş bir yapıya kavuşmak açısından özelleştirme amaç ve yöntemlerinin doğru tesbiti ve etkin uygulanması gerekmektedir.

Dolayısıyla, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi içerisinde anahtar rol oynayan özelleştirme uygulamasının, önerilen yeniden yapılanma stratejisinde başarıya ulaşılması açısından amaç ve yöntemlerinin ülkenin gerçekleri doğrultusunda doğru olarak belirlenmesi ve uygulamada etkinliğin sağlanması ile mümkün olabilecektir.

1. KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI YÖNELİMLİ ÖZELLEŞTİRME ODAKLARININ TESBİTİ

KKTC' ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde özelleştirmenin etkin bir şekilde uygulanması ile, ülke ekonomisinde serbest piyasa ekonomisi koşulları sağlanıp, verimlilik artırılıp, servetin geniş kitlelere yayılması ile adil gelir dağılımı sağlanmış olabilir. Özelleştirme ile, kamunun ekonomi üzerindeki ağırlığı azaltılarak, devletin ekonomiye müdahalesi azalacağından, bir taraftan rekabete dayalı, üretken bir ekonomik yapı ortaya çıkacak, diğer taraftan ise, devletin harcamalarında tasarrufa gidilerek bütçede denklik sağlanacağından hem ekonomik istikrar, hem de üretken yatırımlara yönelecek olan fon sağlanabilir.

KKTC'de etkin olarak uygulanacak olan özelleştirme ile, devletin ekonomik alanlardaki faaliyetleri sınırlandırılıp, üretimden çekilmesi imkanı yaratılacaktır. Bu gelişme ile, bir taraftan kamu sektöründe yaratılan gizli işsizlik önlenecek ve bu vesile ile hem işgücünün verimliliği artırılacak, hem de büyük boyutlara ulaşmış olan cari harcamalarında tasarruf sağlanabilecektir. Dolayısıyla kaynakların israfı önlenip; rasyonel dağılımı imkanı yaratabilir.

Ülkede uygulanacak olan etkin bir özelleştirme ile ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımları cezbedileceğinden, ülkenin verimlilik ve rekabet gücü üzerinde direkt etki edecek olan yeni teknolojilerin ve çağdaş yönetim bilgileri transferi mümkün olabilir. Özelleştirme ile ülkeye gelecek olan yabancı sermaye, bir taraftan teknoloji,

yönetim bilgisi ve know-how gibi büyük maliyet gerektiren, işletmeler için önemli olan yapısal unsurların, hiçbir maliyete katlanılmadan ülkeye transferini sağlarken, diğer taraftan da ülkenin döviz rezervleri üzerinde yaratacağı olumlu katkı ile, ödemeler dengesinin düzelmesinde etkili olabilir.

KKTC'de özelleştirmenin etkin olarak uygulanması durumunda, sermaye piyasasının geliştirilmesi imkanı yaratılacağından, ülkede oluşan küçük tasarrufların üretime kanalize edilmesi mümkün olabilir. Bu gelişme ise, bir taraftan kronikleşmiş olan finansman sorununu çözüp, üretken yatırımlara kaynak yaratacak, diğer taraftan ise alternatif yatırım araçları nedeniyle tüketim kısılabılır. Dolayısıyla yüksek seviyelerde oluşan enflasyonun makul seviyelere indirilip, ekonomik istikrarın sağlanması açısından olumlu etkiler yaratılabılacaktır. Ayrıca, KİT'lerin özelleştirilmesiyle, devlete gelir sağlanabilir.

KKTC'de KİT'lerin özelleştirilmesi ile yukarıda özet olarak yeralan gelişmeler neticesinde KKTC ekonomisinin yeniden yapılanmasıyla çağdaş ve müreffeh bir ülke amacına ulaşılabilir. Bu amacın realize edilebilmesi için, yeniden yapılanma yönelimli özelleştirme odaklarının tesbit edilmesi gereklidir.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde özelleştirme de etkinliğin sağlanması ile kamunun ekonomi üzerindeki ağırlığı azaltılıp, müdahalesi önlenerek, serbest piyasa ekonomisi koşulları hakim kılınabilir. Serbest piyasa ekonomisi koşullarının etkinleştirilmesi ise, ülkede iç ve dış rekabeti sağlayabilir. Bu gelişme ile de hem Güney Kıbrıs Rum Yönetimi hem de diğer ülkelerle rekabet edebilirliğe ulaşma imkanı sağlayabilir. Ülkenin rekabet gücünün geliştirilebilmesi için verimliliğin yükseltilmesi gereklidir. Bu da, kaynakların rasyonel kullanımı ve teknolojinin yenilenmesi ile mümkün olabilir. Dolayısıyla, ülkede özelleştirmenin etkin bir şekilde uygulanması nedeniyle, rekabete dayalı piyasa koşulları hakim olacağından, işletmeler, teknolojilerini yenileyip, verimlilik ilkelerine göre hareket edebileceklerdir. Bu gelişme ise, ülkede kaynakların rasyonel kullanımını ve ekonomide üretkenliği sağlayabilir.

KKTC'de işletmelerin gerek iç rekabet gerekse dış rekabet gücüne ulaşabilmesi açısından zorunlu olan, yeni teknolojileri sağlayabilmeleri için gerekli olan finansmanı karşılama da güçlük çeken birçok firma, yerli ve yabancı firmalarla işbirliğine

yönelebilirler. Bu durum ise ülkede bir taraftan ölçek ekonomilerinin tesis edilmesi imkanını yaratırken, diğer taraftan da dış pazarlar hakkında bilgi sağlayabilecektir. Sonuçta ülkenin rekabet gücüne olumlu etki oluşabilecektir. Özellikle yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ile, bir taraftan yeni teknolojilerin transfer edilip, ülkede verimlilik sağlanırken, diğer taraftan da pazar yaratılabilir.

Ülkede özelleştirme ile, devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılması, devleti asli görevleri olan altyapı ve yönlendirme gibi alanlarda aktif hale gelmesini sağlayabilir. Aktif bir devlet, gerek siyasi ve gerekse ekonomik istikrarını sağlanmasında başarılı olabilir. Devletin üretimden çekilip, siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayarak, rekabet ortamını yaratması ile, işletmelerin rekabet gücü artırılabilir ve dış ekonomilerle entegrasyona yönelinebilir. Bu noktada özellikle Türkiye'nin desteğinin sağlanması ve Türkiye menşeli firmalarla işbirliği yapılması, ülkenin siyasi geleceği açısından da önem taşımaktadır. Bütün bu amaçlara ulaşılabilmesi açısından stratejik planların yapılıp, etkin bir şekilde uygulanması, ülkenin kalkınmasında önemli etkiler yapabilir.

2. ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİNİN TESBİTİ

KKTC'de özelleştirme uygulamalarının başarıya ulaşması ve yeniden yapılanma amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için yöntemlerin doğru tesbit edilmesi gereklidir. Bu açıdan KİT'lerin özelleştirilmesinde, hisse senetlerinin öncelikle;

- Şirket çalışanlarına,
- Bölge halkına,
- Yerel girişimcilere,
- Yurt dışında yerleşik KKTC vatandaşlarına,
- Yabancı sermayeye,

-Karma satış şeklinde satılması gereklidir. Bu yöntemlerden birisi ya da birkaçı tercih edilirken teknoloji, verimlilik, fon sağlanması, konsensus ve rekabet gücü yaratılması gibi kriterlere dikkat edilmelidir. Bir başka ifadeyle, yöntem tercihleri, anılan kriterler ve KİT yapısına dayalı olarak realize edilmelidir.

2.1 Şirket Çalışanlarına Satılması

KKTC’de KİT’lerin özelleştirilmesinde, hisse senetlerinin satışında önceliğin şirket çalışanlarına verilmesi rasyonel bir davranış olabilir. Bu şekilde bir özelleştirme ile bir taraftan konsensus sağlanırken, diğer taraftan da çalışanların istihdam sorunları çözümlenmiş olup, gelirlerinin artırılması yönünde imkan yaratılmış olabilecektir. Ancak, bunun yapılabilmesi için özelleştirilecek olan şirketin yeni bir teknolojiye ihtiyacının olmaması ve fon gereksiniminin bulunmaması gereklidir. Aksi takdirde verimlilik ve rekabet gücü problemi ortaya çıkabilir.

2.2 Bölge Halkına Satılması

Teknoloji sorunu olmayan ve fon gerektirmeyen KİT’lerin özelleştirilmesinde, hisselerin bölge halkına satılması yönüne gidilmelidir. Özellikle bölgesel ürünleri işleyen KİT’lerin o bölge halkına satılmasıyla, bir taraftan verimliliği artırılıp, konsensus sağlanırken, diğer taraftan da bölge halkının refah düzeyi üzerinde olumlu etkiler yaratılabilecektir. Ancak, bu satışta dikkat edilmesi gereken nokta, ilgili tesis veya tesislerin teknolojik yeniliğe ihtiyacının olmamasıdır. Aksi takdirde büyük, sorunlar doğabilir.

2.3 Yerel Girişimcilere Satılması

Özel kesimin daha verimli olduğu alanlarda faaliyette bulunan ve verimlilik sorunu olan KİT’lerin özelleştirilmesinde, hisselerin yerel girişimcilere satılması yönüne gidilmelidir. Bu şekilde bir özelleştirme ile, bir taraftan konsensus sağlanabilir, diğer taraftan ise özel girişimcinin sağlayacağı yeni teknoloji ve yönetim bilgisi ile verimliliği artırılabilir. Bu şekilde verimliliği arttıracak olan firma, rekabet

gücüne kavuşabilir. Dolayısıyla, bir taraftan kaynakların etkin kullanımı ile israfı önlenirken, diğer taraftan da yapacağı ihracat ile döviz girdisi sağlanabilir.

2.4 Yurtdışında Yerleşik KKTC Vatandaşlarına Satılması

Fon gereksinimini ve yeni teknolojiye ihtiyaç duyulan KİT'lerin özelleştirilmesinde hisselerin, yurt dışında yerleşmiş olan KKTC vatandaşlarına satılmasında fayda olabilir. İngiltere, Kanada, Avusturalya, Türkiye vb. gibi birçok gelişmiş ülkelerde yaşayan KKTC vatandaşlarına yönelik olarak yapılacak olan özelleştirme ile, bu kişilerin yapmış oldukları döviz cinsinden tasarruflarının ülkeye çekilmesi imkanı doğabilir.

Bu şekilde bir özelleştirme ile, bir taraftan teknoloji yenilenip verimlilik artışı sağlanırken, diğer taraftan da ülkenin gereksinimi olan döviz girişi artabilir. Ayrıca, bu şahısların ülke ile olan bağları kuvvetlendirilip, bunların bilgi ve becerilerinden faydalanılabilir. Diğer taraftan, bu şahısların KKTC içerisindeki aile bağları da dikkate alındığında, konsensus yaratılması açısından da olumlu bir davranış olabilecektir.

2.5 Yabancı Sermaye'ye Satılması

Eski teknolojiye sahip, verimsiz, rekabet gücü olmayan ve fon gereksinimi olan KİT'lerin özelleştirilmesinde hisselerin, dış pazar sağlayabilecek olan yabancı yatırımcılara satılması, ülkenin kalkınması açısından önemli olabilir.

Bu tür bir özelleştirme ile, ihtiyaç duyulan teknoloji, yabancı yatırımcı tarafından sağlanacağından, ülkeden döviz çıkışı olmayacaktır. Teknolojisi yenilenerek verimli hale getirilecek olan bu şirketin, uluslararası pazarlarda rekabet gücü kazanması ve ihracat yapması ile, ülkenin ihracat gelirleri artacak ve döviz rezervi yükselebilecektir.

Bu durumda ise, ülkeye bir taraftan, yeni teknoloji transferi yapıp, döviz kazancı artarken, diğer taraftan da ödemeler dengesi üzerinde olumlu katkılar yaratılabilecektir. Ayrıca, yabancı sermaye girişi ile birlikte, rekabet gücünde yaratılabilir. Bütün bu gelişmeler, ekonomik bir çıktıyı gerektirmeden yapılabilir.

2.6 Karma Satış

KKTC'de bulunan bazı KİT'lerin özelleştirilmesinde hisselerin, yukarıda sayılan bütün kesimler arasında paylaşılması milli ekonomi açısından faydalı olup, toplumsal konsensusla birlikte etkinlikte sağlanabilir.

Özellikle geri teknolojiye sahip, düşük verimlilikte çalışan ve büyük fon gereksinimi olan KİT'lerin özelleştirilmesinde, hisselerin belirli oranlarla çalışanlar, bölge halkı, yerel girişimciler, yurt dışında yerleşik KKTC vatandaşları ve de yabancı sermayeye satılması uygun olabilir. Bu şekilde bir özelleştirme ile, hem döviz çıkışı olmadan yeni teknoloji sağlanıp, verimlilik yükseltilerek rekabet gücü yaratılabilir, hem de konsensus sağlanıp, çalışanlar ve bölge halkının refah düzeyi üzerinde olumlu etkiler yaratılabilecektir.

KKTC'nin varlığını devam ettirmesi ve çağdaş, müreffeh bir ülke olabilmesi, ülke ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde etkin bir özelleştirme ile sağlanabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya'da 1970'li yıllarda yaşanan iktisadi buhranlar, yaygın olarak uygulanan Keynezyen iktisadi düşüncenin, sorunların çözümü ve iktisadi gelişme açısından yetersiz kalacağını ileri süren yeni bir akımın doğmasına neden olmuştur. Devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılıp, rekabete dayalı, serbest piyasa ekonomisi kurallarının etkinleştirilmesini savunan ve özel girişimciliği ön plana çıkaran bu yeni düşünce sisteminde özelleştirme anahtar rol oynamaktadır.

1980'li yıllarda yaygınlaşan bu yeni düşünce sistemi ile devlet üretimden çekilip, asli görevleri olan altyapı, enerji, eğitim, sağlıkk vb. gibi alanlarda aktif bir yapıya kavuşturularak, özel girişimciliğin gelişmesi ve rekabet gücü kazanabilmesi için gerekli olan siyasi ve ekonomik istikrar ortamının yaratılması, kurumsal altyapının oluşturulması, kaynakların rasyonel dağılımı ve ülkede adil bir gelir dağılımının sağlanması vb. gibi alanlarda etkin ve yönlendirici bir yapıya kavuşmaktadır. Bir başka ifadeyle, nicelik olarak küçük fakat nitelik olarak büyük bir devlet yapısı ortaya çıkmaktadır.

1980'li yıllarda tüm dünyada yaygınlaşan bu yeni tez, "Yeniden Yapılanma" olarak adlandırılmakta olup, idari ve sosyo-ekonomik yapıda köklü reformları içermektedir.

Yeniden yapılanma stratejisi içerisinde anahtar rol oynayan unsurlardan en önemlisi ise özelleştirme. Özelleştirme uygulamaları ile, yeniden yapılanma stratejisinin ana ilkeleri olan devletin ekonomik faaliyetleri sınırlandırmakta ve serbest piyasa ekonomisi koşulları etkinleştirilmektedir. Ayrıca, kamu tarafından yaratılan gizli işsizliğin önlenmesi ve verimliliğin artırılması, sermaye piyasasının geliştirilerek tasarrufların üretken alanlara kanalize edilmesi ile kaynakların rasyonel kullanımı, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ile teknolojik seviyenin geliştirilmesi ve döviz girdisi sağlanması vb. gibi amaçlara ulaşılmaktadır.

Tüm dünya, doğal ve müdahaleli yeniden yapılanma sürecini yaşamaktadır. Bürokratik modelli ekonomilerin hemen hemen hepsinde 1980'lerden sonra reform önlemleri alındığı ve piyasa ekonomisinin kurumsal avantajlarından yararlanma yarışında olduğu görülmektedir. Yeniden yapılanma stratejisiyle tüm ülkeler, merkeziyetçilik yerine ademi merkeziyetçiliği, otorite yerine liberal demokrasiyi, kumanda ekonomisi yerine piyasa mekanizmasını çağdaş anlayış olarak kabul etmektedirler.

1980'li yıllarda tüm Dünya'da yaygınlaşan bu anlayışın, KKTC'de de kabul edilmesi, gerek kronikleşen sorunlarının çözümü ve gerekse çağdaş ülkeler seviyesine ulaşabilmesi açısından zorunlu hale gelmiştir. Bir başka ifadeyle KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması ve bu stratejinin özelleştirme boyutlarında etkinliğin sağlanması, ülkenin kronikleşen sorunlarının çözümü ve çağdaş ülkeler seviyesine ulaşabilmesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir.

Öyle ki, 1974 barış hareketini takiben oluşan KKTC'de, dönemin şartlarına göre kendi sınırları içerisinde bir ekonomik yapı oluşturulmuştur. Bu yapının ana ilkesi, savaş sonrası KKTC sınırları içerisinde kalan ekonomik birimlerin sahiplendirilmesi ve üretim faaliyetlerine başlatılmasıdır. Bu amaçla bir çok tesis, KİT niteliğinde organize edilip, ekonomik faaliyetlerine başlatılmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde bu yapının modernize edilmesi ya da yeniden düzenlenmesi yönünde önemli sayılabilecek çabalar gösterilmediği gibi, siyasi otorite bu yapıyı kendi amaçları doğrultusunda

kullanarak aşırı istihdam yaratılmasına sonucunda da kamu kesiminde verimliliğin düşmesine, maliyetlerin yükselmesine neden olunmuştur.

Söz konusu KİT'lerin, bir taraftan aşırı istihdama maruz kalması, diğer taraftan ise geri teknoloji, düşük kapasite ve yüksek maliyetlerle faaliyet gösteren bu kuruluşların rekabet şanslarının giderek kaybolmasına ve sürekli zarar etmelerine neden olunmuştur. KİT'lerin söz konusu zararların bütçeden karşılanması ise bütçe açıklarının kronikleşmesine neden olmuştur. Bu olumsuz gelişme, ülkede "TL" kullanımı nedeniyle ithal edilen enflasyonun daha yüksek seviyelere ulaşmasına ve kronikleşmesine neden olmuştur. Ayrıca, ekonomide büyük bir ağırlığa sahip olan kamunun, finansmanı, ülkede üretken yatırımlara kanalize edilebilecek olan finansal kaynakların israfına neden olmakta ve finansman sorununu kronikleştirmektedir. Bu gelişmeyi olumsuz yönde etkileyen bir başka faktör ise, mali yapının çağdaş düzeyde oluşturulamaması ve para otoritelerinin, para üzerindeki etkilerinin çok zayıf olmasıdır. Kısaca, kronikleşmiş sorunlar ve istikrarsız bir yapıya sahip olan KKTC ekonomisi 1990 yılında başlayan krizlerle bir darboğaza girmiştir.

Krizlerle birlikte ortaya çıkan ekonomik darboğazın temel nedeni ise, yukarıda bahsedilen yapısal bozukluktur. Ekonominin kronik sorunlarından kurtulup, istikrarlı bir gelişme gösterebilmesi için idari ve sosyo-ekonomik yapıda reformlara gidilmesi zorunluğu açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla, KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde etkin bir özelleştirme uygulamalarına gitmesi gereklidir. Bu strateji çerçevesinde, KİT'ler özelleştirilip, kamunun ekonomi üzerindeki ağırlığı kaldırılabilir.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanması stratejisi çerçevesinde geniş ve dar anlamda özelleştirme boyutları belirlenip, etkin bir şekilde uygulanmalıdır. Bu kapsamda KİT'lerin özelleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. KİT'lerin özelleştirilmesi ile devletin ekonomi içerisindeki faaliyetleri sınırlandırılıp, müdahalesi ortadan kalkacağından, serbest piyasa ortamının doğmasına ve verimlilik ilkesinin ön plana çıkmasını sağlayabilecektir. Bu durumda ise, ekonominin bütün kesimlerinde olumlu etki yaratıp, kaynakların rasyonel kullanımına neden olabilecektir. Bu şekilde israf önlenip, genel üretim artabilecektir.

Ayrıca, ülkede KİT'lerin özelleştirilmesiyle kamunun harcamaları azalacağından, bütçe üzerinde olumlu etkiler yaratıp, enflasyonun düşmesine neden olabilecektir. KİT'lerin özelleştirilmesiyle, devlete gelir sağlanacağından bütçe açıkları da kapatılabilecektir. Diğer taraftan, kamu harcamalarında yapılacak olan tasarruflar nedeniyle, üretken yatırımlara yönelebilecek olan fonlar sağlanabilecektir.

KKTC'de KİT'lerin özelleştirilmesi ile, sermaye piyasası gelişeceğinden, ülkede oluşan küçük tasarruflar üretken yatırımlara kanalize edilerek bir taraftan üretim ve refah düzeyi arttırılırken, diğer taraftan da tüketim azalacağından, talepten kaynaklanan enflasyon üzerinde olumlu etkiler yaratabilecektir.

Özelleştirme ile, halkın refah düzeyi üzerinde olumlu gelişmeler sağlanıp, gelir dağılımında adalet sağlanabilecektir. Özelleştirme aşamasında yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ile, bir taraftan ihtiyaç duyulan yeni teknolojilerin ülkeye transferi imkanı sağlanırken, diğer taraftan da yeni pazarlar yaratılabilecektir. Ayrıca, yabancı sermayenin ülkeye cezbedilmesi ile, döviz rezervleri artıp, ödemeler dengesi üzerinde olumlu katkılar sağlanabilecektir.

KKTC'de özelleştirmenin, yukarıda kısaca belirtilen gelişmeleri sağlayabilmesi ve başarıya ulaşılabilmesi için, yöntem ve önceliklerin, ülke gerçekleri doğrultusunda ve rasyonel olarak belirlenmesi gereklidir. Dolayısıyla, fon sağlayabilmek, teknolojiyi yenileyebilmek, verimliliği arttırabilmeli ve toplumsal konsensusu oluşturabilmek için özelleştirme uygulamalarında hisse senetlerinin satışında önceliğin, sırasıyla, şirket çalışanlarına, bölge halkına, yerel girişimcilere, yurt dışında yerleşik KKTC vatandaşları ve yabancı sermayeye verilmesi gereklidir. Bazı KİT'lerin özelleştirilmesinde ise hisse senetlerinin yukarıda belirtilen bütün kesimler arasında paylaştırılarak, karma satış yapılması daha uygun olabilir.

KKTC'de etkin bir özelleştirme uygulamasına gidilerek, ekonominin yeniden yapılanması stratejisinde başarıya ulaşılması ile, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi koşulları etkinleştirilebilir. Bu çağdaş yapı ise özel girişimciliğin gelişmesi ve ön plana çıkmasına neden olabilecektir. KKTC'de küçük ve orta boy aile işletmelerinden oluşan özel girişimcilik, rekabet gücü kazanmak ve verimliliği arttırabilmek için yerli ve yabancı firmalarla işbirliğine gidebilecektir. Bu gelişme ise, ölçek ekonomilerinin oluşmasına neden olacaktır. Bu durumda da kıt olan kaynaklar

daha rasyonel kullanılabilir, üretim artışı sağlanıp global normlara ulaşabilecektir. Dolayısıyla, globalleşme yönünde olumlu gelişmeler sağlanırken, gerek GKRY ve gerekse diğer ülkelerle rekabet gücüne ulaşılacaktır.

Ayrıca, globalleşme nedeniyle karşılaşılabilecek olan tehlikelerden Türkiye ile entegrasyona gidilerek korunulabilecektir. KKTC'nin müreffeh ve çağdaş bir ülke olarak varlığını devam ettirebilmesi için; çağdaş gelişmelere uyum sağlaması gereklidir. Dolayısıyla KKTC ekonomisinin yeniden uygulanması stratejisi ve bu stratejinin en önemli anahtarı olan özelleştirme uygulamalarında etkinliği sağlaması gereklidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKALIN, Güneri; **KİT Ekonomisi-KİT'ler Reformları, Alternatifleri ve Özelleştirme**, Ankara, 1990.
- AKDEMİR, Ali; **"İşletmelerarası Teknolojik İşbirliği Stratejilerinin Verimlilik Arttırma Boyutları"**, I.VERİMLİLİK KONGRESİ, MPM.Yay. No: 454, Ankara, Kasım 1991.
- AKTAN, Coşkun Can; **Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme**, İzmir, 1987.
- AKYAZI, Eyüp; **"Bölgesel Entegrasyon Bazında KEİB"**, DÜNYA, 11 Ağustos 1992.
- ALKİN, Erdoğan; **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, İstanbul, 1980.
- ARİFOĞLU, Tuncer; **KKTC Ekonomisinin Yeniden Yapılanması (Seminer)**, İAV Yay.No: 1993/91, İstanbul, 1993.
- ATİYAS, İzak; **"Türkiye'de Şirketleri Yeniden Yapılandırma ve Tasfiye Politikaları"**, İSO Yay.No: 9, İstanbul, 1993.
- AYSAN, Mustafa; **"Özelleştirme Tek Araç Değildir"**, EKONOMİK PANORAMA, S.5, (26 Ocak-2 Şubat 1992).
- BAIN, D.F.; **The Productivity Prescription**, New-York, 1982.
- BARKER, Tansu; **"Dünya Ticaretinde Globalleşme ve İhracat Teşvikleri"** (KONFERANS), İSO Der., S.305, (Temmuz 1991).

- BERBEROĞLU, Necat;
TUTAR, Erdinç **“Türkiye’de Uluslararası Sermaye Hareketleri”**
Anadolu Üniv. Afyon İ.İ.B.F. 15.Kuruluş Yılı
Armağanı, 1989.
- BERBEROĞLU, Necat; **KKTC Ekonomisinin Yeniden Yapılanması,**
GENÇ İŞADAMI DER., S.1 Lefkoşa, 1992.
- BOLAT, Ömer;
İLKOVA, Nazan **KKTC Tarihsel Gelişimi, Sosyo Ekonomik**
Durumu, AT ile İlişkiler, İKV Yay.No: 106, İstanbul,
1991.
- BUĞRA, Ayşe; **“Özelleştirme Tartışmalarında Yeni Boyutlar”,**
GÖRÜŞ, S.11, (Eylül 1993).
- BULUNÇ, A.Zeki; **“KKTC Ekonomisinin Makro Dengeleri”,**
KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI
(SEMİNER), İ.A.V. Yay.No: 1993/91, İstanbul, 1993.
- BULUNÇ, A.Zeki; **KKTC’de Yatırım İmkanları (Seminer), İAV**
Yay.No: 1991/86, İstanbul, 1991.
- BUTLER, Stuart M.; **“Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi”, İSO**
Der., S.248, (15 Ekim 1986).
- ÇAPOĞLU, Gökhan; **Türkiye İstikrar İçinde Nasıl Kalkınır, Adım**
Yay.No: 31, Ankara, 1992.
- CARLINER, Geoffrey; **1990’lı Yıllar İçin Ekonomik Kalkınma**
Startejileri: Ülke Uygulamalarından Alınacak
Dersler”, PİYASA EKONOMİLERİNDE
ENDÜSTRİYEL KALKINMA STRATEJİLERİ,
TÜSİAD, İstanbul, 1990.
- ÇELİK, Vedat; **“Sanayinin Sorunları”, Rapor, Lefkoşa, Mayıs**
1992.
- CEVİZOĞLU, M.Hulki; **Türkiye’nin Gündemindeki Özelleştirme, İlgı**
Yayıncılık Ltd., İstanbul, 1989.

- CEVİZOĞLU, M.Hulki; "Özelleştirme Yöntemleri", YENİDEN YAPILANMA, T.C. Başbakanlık T.K.K.O.İ., S.2, Ekim 1988.
- CEVİZOĞLU, M.Hulki; "Halk Pay Senetleri Çıkarılmalı", DIŞ TİCARETTE DURUM, (Temmuz-Ağustos 1989).
- CEYHAN, Haluk; XXI. Yüzyıl Başları Sanayi Yapısı Ne Olabilir?, İ.K.V. Yay.No: 109, İstanbul, 1991.
- DALY, Anne; "Education And Productivity: A Comparisn of Great Britain And The United States", BRITISH JOURNAL OF INDUSTRIAL RELATIONS, V.24-2 (July 1986).
- DARTAN, Muzaffer; "Almanya'da Devlet İşletmelerinin Özelleştirilmesi ve Karşılaşılan Sorunlar", İSO Der., S.323, (Ocak 1993).
- DEMİRCİ, Rasih; "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ve Kamu İşletmelerinin Özel Kesime Devredilmesi", KARINCA, S.632, (Ağustos 1989).
- DEMİRER, Murat; "Küreselleşme ve Bloklaşma Süreci İçinde Türk Sanayiinin Rekabet Gücü", DÜNYA, 27 Temmuz 1991.
- DERELİ, Toker; "Özelleştirme Üzerine Düşünceler", İSO Der., S.284, (Ekim 1989).
- DİRİMTEKİN, Halil; Genel İktisat Teorisi II, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 1985.
- DIXON, Rob; Management: Theory And Practice, Butter Worth Heineman Ltd., Made Simple Books, Oxford, 1991.
- DRUCKER, Peter; Gelecek İçin Yönetim, İş Bankası Yay., No: 327, Ankara, 1993.
(Çev: Fikret ÜÇCAN)

- EROĞLU, Derviş; "The Economy of The T.R.N.C.", MIDDLE EAST BUSINESS BANKING, C.VIII, S.5, (May 1989).
- ESİN, Arif; Dünya'da Globalizasyon ve Avrupa Topluluğu'nun Sanayi Politikası, İKV Yay.No: 116, İstanbul, 1992.
- ESMER, Yılmaz; "Ekonomik Büyüme ve Beşeri Gelişme", GÖRÜŞ, S.7, (Ocak 1993).
- EYRE, E.C.; Mastering Bacis Strategies, Mc Millan Education Ltd., London, 1990.
- FALK, Roger; The Business of Management, Penguin Books, England, 1976.
- FRANCIS, Arthur; "Rekabet Edebilirlik Kavramı", SANAYİDE DEVLET YARDIMCILARI VE TEŞVİKLER (ULUSLARARASI SEMPOZYUM), İ.S.O.-Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1992.
- FRANK, İsaîah; Foreign Enterprise In Developing Countries, Baltimore, The Johns Hopkins Univ. Press, 1980.
- FRENCHL, Cecil; Organization Development, Business Publications, Inc. Texas, 1988.
- FRÖHLICH, Hans-Peter; "Milletlerarası Rekabet Edilebilirlik: Alternatif Makro Ekonomik Stratejiler ve Son Yıllarda Değişen Anlayışlar", SANAYİDE DEVLET YARDIMLARI VE TEŞVİKLER (ULUSLARARASI SEMPOZYUM), İ.S.O.-Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü Yay., İstanbul, 1992.

- GABRIEL, Georg; "Günümüz Ortamında Yabancı Sermaye Yatırımları", DIŞ ÜLKELERDE YABANCI SERMAYE TECRÜBESİ (SEMİNER III), YASED Yay.No: 21, İstanbul, 1985.
- GARCIA, Manuel;
ALVAREZ, Aranda "İspanya'da Yabancı Sermaye Tecrübesi Ve Elde Edilen Sonuçlar", DIŞ ÜLKELERDE YABANCI SERMAYE TECRÜBESİ (SEMİNER II), YASED Yay.No: 14, İstanbul, 1984.
- GHOSH, Partha S.; "Stratejik Yönlendirme Şarttır", GÖRÜŞ, S.5, (Eylül 1992).
- GOOCH, Michael; "İngiltere'ye Yabancı Sermaye Cezbi", DIŞ ÜLKELERDE YABANCI SERMAYE TECRÜBESİ (SEMİNER III), YASED Yay.No: 21, İstanbul, 1985.
- GORBAÇOV, Mihail;
(Çev: Kasım YARGICI) Perestroika, Güneş Yayınları, İstanbul, 1988.
- GÜNER, Nezi; "Doğu Avrupa'da Özelleştirme", GÖRÜŞ, S.11, (Eylül 1993).
- GÜNUĞUR, Haluk; "Özelleştirme ve Uluslararası Ticari Hakemlik", ICC-MİLLETLERARASI TİCARET ODASI TÜRKİYE MİLLİ KOMİTESİ BÜLTENİ, S.7, (Eylül 1992).
- GÜRTAN, Hayati; "KKTC Ekonomisinde Prodüktiviteyi (Verimliliği) Arttırma", KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI (SEMİNER), İAV Yay.No: 1993/91, İstanbul, 1993.
- HAN, Ergül; "Polonya Ekonomisinde Yapısal Değişim", E.İ.T.İ.A. Der., C.XV, S.2, Eskişehir, 1979.

- HEALT D.-MORRIS G.; "Why Public Sector Unions Are On The Defence", PERSONNEL MANAGEMENT, Vol.16, Num: 5, (May 1984).
- HEMMING, Richard-;
MANSOOR Ali M.
(Çev: A.Kemal ÇELEBİ) "Özelleştirme Çözüm mü?", BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR DER., S.8, (Ağustos 1989).
- İYİDİKER, Hikmet; Türkiye'de Enflasyon 1992, DÜNYA, 13 Mayıs 1992.
- KARATAŞ, Cevat; "Özelleştirilen KİT'lerde Kârlılık ve Verimlilik", GÖRÜŞ, S.11, (Eylül 1993).
- KARATAŞ, Cevat; "İngiltere ve Türkiye'de Özelleştirme", İSO Der., S.284, (Ekim 1989).
- KARLUK, S.Rıdvan; Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İ.T.O. Yayınlar Dizisi No: 13, İstanbul, 1983.
- KARLUK, Rıdvan; "Yeni Sanayileşen Dört Asya Ülkesinin Dünya Ekonomisinde Giderek Artan Gücü", İSO Der., S.281, (Temmuz 1989).
- KAVRAKOĞLU, İbrahim; "Globalleşmeye Doğru", GÖRÜŞ, S.9, (Mayıs 1993).
- KAY, J.A.-;
THOMPSON D.J. "Privatization: A Policy In Search Of A Rationale", THE ECONOMIC JOURNAL, (9 March 1986).
- KIZILYALLI, Hüsnü; "Türkiye'de Özelleştirme", DÜNYA, 29 Ekim 1991.
- KWON, O.Yul; "Kore'de Uygulanan Endüstriyel Kalkınma Stratejisi", PİYASA EKONOMİLERİNDE ENDÜSTRİYEL KALKINMA STRATEJİLERİ, TÜSİAD, İstanbul, 1990.

- MANİSALI, Erol; **KKTC’de Yatırım İmkanları (Seminer), İAV Yay.No: 1991/86, İstanbul, 1991.**
- MARSHALL, Colin; **“Özelleştirme: Başarılı ve Başarısız Uygulamalar”, 2000’Lİ YILLARA DOĞRU İŞ DÜNYASI (MTO KONGRESİ) M.T.O. Türkiye Milli Komitesi, Ankara, 1990.**
- McCULLOCH, Rachel; **“Trade And Direct Investment: Recent Policy Trends”, INTERNATIONAL ECONOMIC POLICY THEORY AND DEVIDENCE, London, The John Hopkins Univ. Press, 1979.**
- MERCAN, Murat;
ARTUKOĞLU, Metin **“Özelleştirme Kavramı, Türkiye’deki Uygulamaları ve Konunun Tarım Sektöründeki Görev Alan Kamu Kurumları Açısından Değerlendirilmesi”, İZMİT TİCARET BORSASI 100. YIL ETKİNLİKLERİ YAY., No: 43, İzmir, 1991.**
- MÜEGGE, Herman; **“Endüstriyel Kalkınma ve Uluslararası Rekabette Ortaya Çıkan Yeni Eğilimler”, PİYASA EKONOMİLERİNDE ENDÜSTRİYEL KALKINMA STRATEJİLERİ, TÜSİAD, İstanbul, 1990.**
- NEWMAN, Warren E.;
SCHNEE Lerome E. **The Process Of Management, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, 1988.**
- NICOLIN, Curt; **“Özelleştirme: Başarılı ve Başarısız Uygulamalar”, 2000’Lİ YILLARA DOĞRU İŞ DÜNYASI (MTO KONGRESİ) M.T.O. Türkiye Milli Komitesi, Ankara, 1990.**
- OLGUN, Ergün; **KKTC Ekonomisinin Yeniden Yapılanması (Seminer), İ.A.V. Yay. No: 1993/91, İstanbul, 1993.**
- OPPENHEIM, Jeremy; **“Yeni Bir Başlangıç”, GÖRÜŞ, S.5, (Eylül 1992).**

- ORHAN, Osman Z.; "Enflasyon ve Çözümlerine Yönelik Öneriler", İSO Der., S.264, (Şubat 1988).
- ÖNDER, İzzettin; "Özelleştirmenin Dinamikleri ve Politikası", İSO Der. S.284, (Ekim 1989).
- ÖZER, İlhan; "Enflasyon (Nedenleri-Sonuçları)", İSO Der., S.326, (Mayıs 1993).
- PACK, Janet Rothenberg; "Privatization Of Public-Sector Services In Theory And Practice", JOURNAL OF POLICY ANALYSIS AND MANAGEMENT, Vol.6, Num: 4, Summer 1987.
- POOLE, Robert W.; "Privatization Of Public-Sector Services In Practice: Experience And Potential", JOURNAL OF POLICY ANALYSIS AND MANAGEMENT, Vol.6, Num: 4, Summer, 1987.
- FIXLER, Philip E.
- PRAGER, J. "Is Privatization A Panace For LDC's? Market Failure Versus Public Sector Failure", JOURNAL OF DEVELOPING AREAS, 26, (April, 1992).
- RAMANADHAM, V.V.; Studies In Public enterprise Privatization, Frank Cass And Comp. Ltd., London, 1986.
- RODRIK, Dani; "Rekabet Koşulları ve Rekabet Gücünü Belirleyen Unsurlar", TÜRKİYE İÇİN REKABET POLİTİKALARI, İSO Yay.No: 9, İstanbul, 1993.
- SARICA, Özalp; Ekonomi Raporu, HALKIN SESİ GAZETESİ, Lefkoşa, 27-30 Ekim 1992.
- SCOTT, Loren C.; "The Market, Productivity And Training Effects Of Retraining", AMERICAN ECONOMIST, V.14-2 (Full, 1986).

- SUNAR, İlkay-Ziya ÖNİŞ; “Popülizm Sonrası Devlete Doğru”, GÖRÜŞ, S.9, (Mayıs 1993).
- SOLAN, Joseph; “Yabancı Sermaye Yatırım İlkeleri ve I.F.C.’nin Türkiye Tecrübesi”, DIŞ ÜLKELERDEKİ YABANCI SERMAYE TECRÜBESİ (SEMİNER I), YASED, İstanbul, 1983.
- SÖZDEMİR, Ali; “Kuzey (KKTC) ve Güney (GKRY) Kıbrıs’ın Temel Ekonomik Göstergelerinin Mukayesesi”, SANAYİ GAZETESİ, S.9, Lefkoşa, (Aralık 1991).
- SÖZDEMİR, Ali; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İmalat Sana-yiinin Geliştirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1989.
- STEWART, Frances; Technology And Underdevelopment, London, The McMillan Press.Ltd., 1981.
- STIHL, Hans Peter; “Özelleştirme: Başarılar ve Başarısızlıklar”, 2000’Lİ YILLARA DOĞRU İŞ DÜNYASI (MTO KONGRESİ), M.T.O. Türkiye Milli Komitesi, Ankara, 1990.
- ŞİMŞEK, Salih; Lisans Anlaşmaları Yoluyla Teknoloji Transferi, TOBB Yay.No: 54, Ankara, 1988.
- TAHİROĞLU, Mehmet; “KKTC Ekonomisinin Yeniden Yapılanmasında Sektörel Dengeler”, KKTC EKONOMİSİNİN YENİDEN YAPILANMASI (SEMİNER), İAV Yay.No: 1993/91, İstanbul, 1993.
- TANBERK, Mehmet; Yabancı Sermayeden Geleceğe Dönük Beklentiler, DÜNYA, 10 Ağustos 1992.
- TİGREL, Ali; “Ekonomik İstikrarın Temel Koşulları”, GÖRÜŞ, S.7, (Ocak 1993).

- TUNCER, Selahattin; **KKTC Ekonomisinin Yeniden Yapılanması (Seminer)**, İAV Yay.No: 1993/91, İstanbul, 1993.
- USTA, Perihan; **“Verimlilik, Verimlilik Arttırıcı Tekniklerin Daha Yaygın Ve Etken Kullanılması”**, I. VERİMLİLİK KONGRESİ, MPM Yay.No: 454, Ankara, Kasım 1991.
- ÜSTÜNEL, Besim; **“Ekonomik İstikrarın Temel Koşulları”**, GÖRÜŞ, S.7, (Ocak 1993).
- _____ ; **Özelleştirme-KİT’lerin Halka Satışında Başarı Koşulları**, TÜSİAD, Lebib Yalkın Yay., İstanbul, 1986.
- _____ ; **Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları**, TÜSİAD Yay.No: T/92-148, İstanbul, 1992.
- _____ ; **İstikrarlı Kalkınma Ve Yeniden Sanayileşme İçin EkonomikÇözümler**, TÜSİAD Yay.No: T/89/7/129, İstanbul, 1989.
- _____ ; **“Kupondan Hisseye”**, EKONOMİK PANORAMA, S.4, (26 Ocak 1992).
- _____ ; **“Özelleştirmeden Sonra Hayat Var mı”**, EKONOMİK PANORAMA, S.11, (8-15 Mart 1992).
- _____ ; **“Almanya’da Gerçekleştirilen Özelleştirme”**, Bülteni, YASED, İstanbul, 17.1.1992.
- _____ ; **Report Of The President’s Commission On Privatization**, Serial No: 100-42, U.S. Government Printing Office, Washington, 1988.

- _____ ; Pensilvanya Üniversitesi Tarafından TÜSİAD İçin Hazırlanan Özelleştirme Raporu'nun Özeti, GÖRÜŞ, S.11, (Eylül 1993).
- _____ ; Türk Bilim Politikası 1983-2003, T.C. Devlet Bakanlığı, Ankara, Ekim 1983.
- _____ ; KKTC'deki Ekonomik Gelişme İçinde Sektörlerin Durumu, KIBRIS TÜRK SANAYİ ODASI YAYINI, Lefkoşa, 1990.
- _____ ; T.C. Devlet Bakanı Orhan KILERCİOĞLU'na Sunulan KKTC Ekonomisi ile İlgili Rapor, Kıbrıs Türk Ticaret Odası, Lefkoşa, 14 Ocak 1992.
- _____ ; "Tam Bir Çöküşün İşaretleri Var", MİLLİYET GAZETESİ, 11 Eylül 1992.
- _____ ; Yabancı Yatırımcılar İçin Yatırım ve Teşvik Rehberi, KKTC Başbakanlık DPÖ, Lefkoşa, Ekim 1993.
- _____ ; İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1988-1992), KKTC Başbakanlık DPÖ, Lefkoşa, 1988.
- _____ ; Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, KKTC Başbakanlık DPÖ, Lefkoşa, 1992.
- _____ ; 1994 Yılı Programı (Taslak), KKTC Başbakanlık DPÖ, Lefkoşa, 1993.
- _____ ; 1992 Yılı Programı, KKTC Başbakanlık DPÖ, Lefkoşa, Ekim 1991.
- _____ ; 1988 İstatistik Yıllığı, KKTC Başbakanlık DPÖ, Lefkoşa, 1989.

- _____ ; 1989 İstatistik Yıllığı, KKTC Başbakanlık DPÖ,
Lefkoşa, 1990.
- _____ ; 1990 İstatistik Yıllığı, KKTC Başbakanlık DPÖ,
Lefkoşa, 1991.
- _____ ; KKTC Merkez Bankası Bülteni, Lefkoşa, S.3,
Mayıs1988.
- _____ ; KKTC Merkez Bankası Bülteni, Lefkoşa, S.7,
Mayıs 1989.
- _____ ; KKTC Merkez Bankası Bülteni, Lefkoşa, S.12,
Haziran 1990.
- _____ ; KKTC Merkez Bankası Bülteni, Lefkoşa, S.15,
Mayıs 1991.
- _____ ; KKTC Merkez Bankası Bülteni, Lefkoşa, S.18,
Mayıs 1992.
- _____ ; KKTC Merkez Bankası Bülteni, Lefkoşa, S.21,
Mayıs 1993.